

"Følelser som kunnskap"

**Hovedfagsoppgave
i kriminologi
av Kikki Morén
Institutt for kriminologi
Universitetet i Oslo
Høsten 2000**

Forord

Jeg vil takke alle som har fulgt meg i forskningsprosessen knyttet til denne oppgaven:

- Til min femårige datter Ida for at du satte foten ned, og sa at du var lei deg for at jeg var så lite hjemme.
- Til min mann Helge for at du har holdt ut med meg under de følelsesmessige svingningene denne forskningsprosessen har medført. Takk også for ditt engasjement i form av artikler og faglige innspill.
- Til min kjære venninne og kollega Yngvil for viktige og oppbyggelige samtaler.
- Til dere på lesesalen "Jurassic Park" for engasjement, omsorg og faglige innspill. Denne oppgaven er preget av det diskuterende fellesskapet vi har hatt på lesesalen.
- Til Hjørdis, Lene, Ingjerd og Yngvil for kollokvietreff gjennom mange år med inspirerende faglige og personlige samtaler.
- Til mine kjære svigerforeldre Aagot og Odd for god og grundig korrekturlesing. Feil som måtte ha oppstått som følge av endringer etter korrekturlesingen, faller selvsagt på min kappe.
- Til min veileder professor Kjersti Ericsson for at du har støttet meg, og samtidig har latt meg få finne (hoved)veien selv. Takk for dine svært grundige og raske tilbakemeldinger. Sist men ikke minst, takk for at du har sagt hva du mente, og derved har behandlet meg som et voksent menneske.
- Til avdelingsingeniør Erik Winge, IT-ansvarlig på Institutt for kriminologi. Takk for datafaglig assistanse.

Til slutt vil jeg takke alle, både medstudenter og ansatte på Institutt for kriminologi, for at dere gir meg opplevelsen av å tilhøre et fellesskap.

Oslo, 29. oktober 2000

Kikki Morén

"To bring the human being back into the "researcher" is so fundamental a change that it leads, I believe, to the impossibility of "research" as we have known it. We need a re-definition of "researcher" that captures the erasure of "methodolatry", to use Mary Daly's (1973) term, this worshipping of method that substituted knowing as fully involved human being with knowing through distancing and controlling devices, while at the same time not falling into solipsism,¹ self-indulgence, og distancing disguises that go by any other name" (Heshusius, 1996 s.9).

---

¹ solipsisme - "(af latin. *solus ipse*, jeg alene) den opfattelse, at alene jeg og mine bevidsthedstilstande eksisterer, (metafysisk s.), eller at jeg og mine bevidsthedstilstande er de eneste størrelser, som virkelig kan erkendes, (erkendelsesteoretisk s.) (...) Tanken bag de to former for s. er, at enhver erkendelse af virkeligheden må begrundes i erfaringer, som er umiddelbare, sikre og private i den forstand, at alene den person, som har de pågældende erfaringer, har direkte adgang til dem. Virkelighetserkendelse reduceres således til sansefølelser eller bevidsthedsindhold, som kun den enkelte person kan have" (Politikens filosofleksikon, 1983 s.403).

Kapittel 1 Innledende betraktninger	4
En høringsrunde	8
Språket	17
Bakgrunn for valg av tema	17
Informasjon om metodebruk	18
Om å forske på eliter	20
Om å bite seg i halen	22
Kapittel 2 Følelser i vestlig filosofi.....	25
Fornuft og følelser	27
Personlig eller privat?	30
Tradisjonelle idealer	31
Følelser som kunnskapskilde	32
Magefølelse og kroppsliggjort kunnskap.....	35
Kroppen som veiviser.....	36
Anti-intellektualisme	39
Kapittel 3 - Forskerrollen	39
Empati som forutsetning for forståelse	41
Samfunnsforskeres følelsesarbeid og inntrykksstyring	47
Et sentralt spørsmål	49
Identifikasjon og følelser	52
Fascinasjon og identifikasjon.....	60
Nærhet og avstand	62
"uten å kunne trøste"	63
"Sjelen er kroppens fengsel"	64
Paradokser i forskerrollen	67
Kapittel 4 Erkjente og uerkjente følelser	73
Ubehag og forbudte følelser.....	74
Eksempel 1	74
Eksempel 2	75
Angst i Akademia.....	79
Angst som metodeproblem.....	82

Kapittel 5 - Følelser og subjektivitet som analytisk verktøy	84
Personlige erfaringer som kunnskapskilde	85
"Å stille seg ut"	87
Forskerens posisjon	88
Kapittel 6 - Stigma som kunnskap	89
Gjerningsmann, offer og stigma	90
Kapittel 7 - Personlige valg?	92
En forskers tilbakeblikk på sin egen forskning	94
Metodologisk toleranse	96
Kapittel 8 Etikk	97
Grenser for nærhet	97
"Skriftestol"	102
En farlig metode?	103
Forskningsrelasjonens grenser	105
Informantens motmakt	106
Kapittel 9 Avsluttende betraktninger	109
En metode for en narsissistisk kultur?	109
"Methodolatry" - rett metode gir rett kunnskap	112
Appendix	115
Litteraturliste	117

Kapittel 1 Innledende betraktninger

Dette er en oppgave for spesielt interesserte. Målgruppen er studenter og samfunnsforskere. Utgangspunktet var min egen opplevelse av ubehag - et ubehag knyttet til rollen som vordende samfunnsforsker. En rolle, som ut fra min opplevelse av denne, ikke tillot meg å være medmenneske. Ubehaget var også knyttet til min opplevelse av Akademia som en ørken i følelsesmessig forstand. Med andre ord handlet det om min opplevelse av et Akademia hvor følelsene kun i liten grad ble tillagt betydning.

Etter å ha gått inn i dette ubehaget fikk jeg opp ulike temaer som jeg har lagt til grunn for denne oppgaven. Om de orienterer seg mot ulike sider av samfunnsforskningen har temaene likevel følelser som fellesnevner. Det er kun på det konseptuelle eller begrepsmessige nivået at man på denne måten kan skille mellom tanker og følelser (Aarum Andersen og Abrahamsson, 1996). Jeg har valgt å benytte ordet følelser i oppgaven. Dette for å rette oppmerksomheten mot de følelsesmessige sidene ved våre reaksjoner. I tillegg bidrar et slikt skille til en forenkling av språket. Foruten å være orientert rundt temaet følelser har samtlige spørsmål, direkte eller indirekte, tilknytning til forskningsrelasjonen innenfor det kvalitative forskningsintervjuet.

Oppgavens tittel: "Følelser som kunnskap" utgjør rammeverket for ulike temaer. Da det, som en av informantene sa, "ikke ligger noe spørsmål i dem" kan de neppe betegnes som problemstillinger. Uansett har jeg valgt å belyse tre deltemaer:

1. Følelser som kunnskapskilde innenfor samfunnsforskning. - Gitt premisset om at disse utgjør en underkjent kunnskapskilde i samfunnsforskningen, hva kan i så fall ligge til grunn for dette?

Fordi følelser vanskelig lar seg fange i presise definisjoner har jeg valgt å se nærmere på bruken av følelser i språket vårt. Jeg har i tillegg valgt å benytte en vid definisjon av kunnskap som opprinnelig er hentet hos den franske filosofen Michel Foucault;

"Kunnskaper" er ideer, teorier, forestillinger eller mentaliteter av ulike typer: Det kan være slike man antar for bevist, som man tror på og holder for sanne (bevisst, men uten bevis) eller ganske enkelt tar for gitt (selvsagte forutsetninger)" (Schaanning, 2000, s.285)

Definisjonen er valgt fordi det ikke ligger noen implisitte forestillinger om sannhet i den. Jeg skal i oppgaven bare bevege meg i randsonen av debatten om sannhet og objektivitet i vitenskapen.

Min opplevelse av ubehag springer først og fremst ut av min opplevelse av forskerrollen som en tvangstrøye. Neste tema dreier seg derfor om:

2. "De emosjonelle omkostninger ved å gjøre samfunnsvitenskapelig intervjuforskning i en kontekst dominert av vitenskapelig ideologi." (Fritt etter Kleinman og Copp, 1993 s.2 og 3, min oversettelse, KM)

Ideologi forstår jeg her som "viten som på grunn av sitt opphav (i klasse, kjønn eller profesjon osv.) er fordreid eller usann (Schaanning, 2000, s.89). Jeg forstår vitenskap med Schaannings språkbruk som "skapt viten", som en sosial konstruksjon (Schaanning, 1997, omslaget). I tråd med dette oppfatter jeg ikke vitenskap som en sannhetssøkende virksomhet. Vitenen er, slik jeg ser den, noe som blant annet skapes i den sosiale interaksjonen mellom forsker og informant. Det fordreide utgjør, for meg, forskerrollen og forsknings-relasjonen slik disse framstår innenfor en tradisjon dominert av naturvitenskapelig ideologi. Det er tradisjonens føringer i min egen nåtidige forskningspraksis som danner utgangspunkt for dette temaet, og de emosjonelle omkostninger springer, for meg, ut av opplevelsen av å ikke kunne være medmenneske i forskerrollen.

Som et tredje tema har jeg drøftet ulike sider ved forskerrollen i et moralsk perspektiv. Det vil dreie seg om spørsmål knyttet til forskerens eventuelle publisering av sine følelser i forskningsrapporten, samfunnsforskerens ansvar for sitt bidrag til informantens psykiske prosesser, forskerens inntrykksmanipulering i forskningsrelasjonen etc.

Samtlige temaer rommes, etter min oppfatning, av tittelen "Følelser som kunnskap". Hva jeg har skrevet om følelsenes plass innenfor vestlig filosofi orienterer seg rundt følelsenes epistemologiske status. Mer konkret dreier det seg om synspunkter på hvorvidt følelser har blitt ansett som en gyldig kilde til kunnskap. Beskrivelsen av følelsenes posisjon innenfor vestlig filosofi utgjør intet selvstendig tema, men er kun tatt med som en inngang til de øvrige temaer jeg tar opp i oppgaven.

Enten samfunnsforskeren måtte anse sine følelser som en gyldig kilde til kunnskap eller ei, så argumenterer jeg i oppgaven for at disse uansett kan influere på forskningsrelasjonen og kunnskapsdannelsen. Ved å gå inn i konteksten følelsene oppsto i, kan samfunnsforskeren få opp nye temaer til analysen. Dette har jeg forsøkt å anskueliggjøre ved hjelp av eksempler underveis i oppgaven.

En annen viktig grunn til å vie følelsene oppmerksomhet er, etter mitt syn, at dette antagelig kan redusere risikoen for moralske overtramp overfor informanten. Jeg oppfatter det som viktig å være opptatt av egne følelsesmessige reaksjoner for bedre å kunne forstå andres. Ut fra egen erfaring vil jeg påstå at jeg dersom jeg neglisjerer mine egne følelser neppe tar andres følelser

på alvor. Jeg tenker her på det å vie den andres følelser oppmerksomhet og å forholde meg til dem på en måte som viser at jeg tillegger dem betydning.

Den teoretiske inspirasjonskilden mht temaer og spørsmål jeg har tatt opp i oppgaven, utgjøres i hovedsak av en metodebok: "Emotions and fieldwork", skrevet av de amerikanske sosiologene Sherryl Kleinman og Martha Copp (1993).

Temaene jeg har tatt opp er svært viktige for meg, noe som etter egen og andres oppfatning, kommer sterkt til uttrykk i oppgaven. Dette prosjektet er på en måte mitt personlige oppgjør med Akademia generelt og forskerrollen spesielt. Kritikken rettes ikke mot Akademia som institusjon men visse sider ved samfunnsvitenskapelig virksomhet og forestillinger knyttet til denne. Mitt utgangspunkt var mine egne problemer med, kognitivt og emosjonelt, å legitimere min virksomhet som samfunnsforsker overfor den enkelte informant. Dette gjaldt spesielt representanter for grupper som norsk kriminologi som universitetsfag tradisjonelt har orientert seg mot. - mennesker som befant seg innenfor lavere sosiale lag i samfunnet. Samfunnsforskere, som utgjør informantene i denne oppgaven, er atypiske som informanter innenfor kriminologisk forskning. Forskning orientert mot denne informantgruppen reiser, etter mitt syn, ikke de samme legitimeringsproblemer som forskning orientert mot mennesker innenfor lavere sosiale lag, noe som har medvirket til mitt valg av forskningstema.

Perspektivet jeg har på forskerrollen er sterkt preget av en dramatisk sykehusopplevelse jeg har hatt hvor jeg møtte representanter for ulike profesjoner innenfor helsevesenet som i liten grad møtte meg som medmennesker. Hva årsakene til dette måtte ha vært er uinteressant i denne

sammenhengen. Grunnen til at jeg nevner dette er at opplevelsen i sterk grad har preget min forforståelse. Noen vil sikkert hevde at en slik emosjonelt ladet forforståelse diskvalifiserer meg fra å komme med synspunkter på forskerrollen overhodet. Rollen som samfunnsforsker er ingen omsorgsrolle. Relasjonen forsker - informant er en helt annen type relasjon enn de man finner innenfor omsorgsykker. Med slike erfaringer i bagasjen kan jeg komme til å stille krav til forskerrollen som snarere hører hjemme innenfor omsorgsorienterte profesjoner. Jeg ser klart risikoen for at jeg kan komme til å stille urimelige krav til rollen som samfunnsforsker. I et forsøk på å unngå å bli fanget av min forforståelse, vil jeg knytte drøftingen av forskerrollen til legitimeringer den er gitt innenfor samfunnsvitenskapelig litteratur. Jeg vil også forsøke å vurdere konklusjonene jeg trekker i et kritisk lys.

En høringsrunde

Mitt prosjekt i denne oppgaven har vært å utforske de foran nevnte temaer. Ut fra egen refleksjon inspirert av studier i metodelitteratur har jeg forholdt meg til informantene som "høringsinstanser". Informantene ble diskusjonspartnere i forhold til strengt avgrensede temaer som jeg hadde fastsatt på forhånd. Derfor er informantene forholdsvis lite representert i oppgaven. Hva de generelt måtte mene om følelsenes betydning innenfor samfunnsfaget de representerte var i denne sammenheng, uinteressant. Jeg har nok vært som prinsen i eventyret om Askepott som reiste rundt med glasskoen for å finne den kvinnen som skoen passet til. Kanskje har disse intervjuene mer til felles med en høringsrunde enn tradisjonelle samfunnsvitenskapelige intervjuer. Temaet var gitt, enkelte av spørsmålene var konsise og informantenes uttalelser er gjengitt i den grad de, etter min oppfatning, bidro til å belyse problemstilling eller tema.

Det er spesielt ervervelse og produksjon av kunnskap jeg har fokusert på i denne oppgaven. Den norske filosofen Knut Erik Tranøy har definert vitenskapelig virksomhet på følgende måte:

"Vitenskapelig virksomhet er systematisk og sosialt organisert

a) søken etter,

b) ervervelse og produksjon av, og

forvaltning og kommunikasjon av kunnskap og innsikt".

(Tranøy, 1986, s.59).

Fordi jeg har stilt forskerne spørsmål om temaer relatert til samfunnsforskning, har jeg funnet det relevant å tematisere min egen forskningsprosess innenfor dette prosjektet. Denne danner bakteppe for øvrige temaer jeg tar opp.

Samfunnsforskerne jeg har intervjuet er tilknyttet henholdsvis Universitetet i Oslo, et samfunnsforskningsinstitutt utenfor denne institusjonen og høyskolen i Agder. Det sistnevnte gjelder informantene som ved intervjuets begynnelse valgte å ikke være anonym i oppgaven. Informantene forsker innenfor ulike områder av samfunnsforskning. Det dreier seg både om såkalt avvikssosiologi og andre typer studier. Det disse forskerne imidlertid har felles er at de har erfaring fra studier basert på kvalitative forskningsintervjuer. Det er forskernes forhold til egne følelser innenfor rammen av kvalitative intervjustudier jeg har tematisert her.

Jeg har valgt å titulere informantene med etternavn noe som trolig er et uttrykk for den asymmetriske relasjonen vi befant oss innenfor i det akademiske hierarkiet. I rapporten heter de Gabrielsen, Håkonsen, Pedersen og Eliassen. Også den forskeren som valgte å ikke være anonym har fått et pseudonym. Dette for at hans stemme likevel skal inngå som en blant flere.

For å forenkle språket omtaler jeg forskere generelt som hun og forskeres informanter som han. Når jeg gjengir uttalelser fra informantene jeg selv har intervjuet omtales selvsagt vedkommende som hun eller han avhengig av kjønn. For en av informantenes vedkommende er endel av utsagnene endret i forhold til den originale transkripsjonen. Dette er gjort i tråd med vedkommendes egne ønsker. Endringene har imidlertid i liten grad vært av innholdsmessig karakter. Informantene fikk en skisse av oppgaven til gjennomlesning før oppgaven ble trykket. De ble lovet dette ved prosjektets start fordi jeg antok at dette ville være en forutsetning for å få representanter fra denne gruppen til å uttale seg om forhold innenfor dette temaet. Jeg tenkte på forhånd at et slikt løfte ville være en forutsetning for å få informanter til dette prosjektet overhodet.

Når jeg i oppgaven omtaler Akademia, tar jeg høyde for at forskningsmiljøene og vitenskapskulturene kan være svært forskjellige både innenfor ulike institutter på Universitetet og på samfunnsvitenskapelige forskningsinstitutter utenfor denne institusjonen. Likefullt har forskerne det til felles at de alle er utdannet ved Universitetet. Jeg maler med bred pensel. Vitenskapskultur og forskjeller mellom Universitetet og samfunnsvitenskapelige institutter har ikke vært tema for mine spørsmål til informantene.

Underveis i forskningsprosessen har jeg vært opptatt av å poengtere at følelsene kun hadde en instrumentell rolle i oppgaven som kilde til erkjennelse og analytisk redskap. Kanskje prøvde jeg slik å bli stueren i Akademia. Nå avslutningsvis har jeg fått hjelp til å se at dette var et blindspor. Når jeg opplever rollen som samfunnsforsker som en tvangstrøye så skyldes dette min oppfatning av denne som en rolle som kun i begrenset grad gir rom for følelser. Sagt på en annen måte så opplever jeg rollen som samfunnsforsker slik at den foreskriver et svært begrenset sett av følelser. Øvrige følelser jeg måtte ha må

jeg gjennom følelsesarbeid lære meg å undertrykke. Nå kan man selvsagt innvende at dette er noe som gjelder for alle sosiale relasjoner. Alle sosiale relasjoner inneholder grader av inntrykksmanipulasjon. Mellommenneskelig samhandling ville sannsynligvis bli svært krevende om vi skulle uttrykke alt vi følte til enhver tid. Ikke desto mindre opplever jeg forskerrollen som snever i den forstand at den ikke gir rom for å være medmenneske. Etter min oppfatning kan dette få emosjonelle omkostninger for såvel forskere som informanter. Dette tross for at forskeradferden som foreskrives f.eks. i metodelitteratur i gitte situasjoner nettopp legitimeres ut fra hensynet til informanten (se f.eks. Kvale, 1997 s.65 ff.).

Er temaene jeg her tar opp gammelt nytt eller "keiserens nye klær"?

Samfunnsforskeres følelser inngår trolig allerede som et element i intervjuer og i analysen av intervjumaterialet. Likevel er mitt inntrykk at forskernes følelser er lite synlige i samfunnsvitenskapelige forskningsrapporter - og at den delen av kunnskapsproduksjonen som har sitt utspring i følelsene i stor grad er privatisert. Her generaliserer jeg og tar høyde for at det kan finnes miljøer innenfor Akademia hvor det er rom for eksplisitt å bruke følelsene i kunnskapsdannelsen. Likevel synes jeg ikke disse unntakene slår bena under den påstand at følelsenes betydning som kunnskapskilde er lite påaktet i samfunnsvitenskaplige fag. Kanskje kan det innenfor Akademia være større rom for å ta ut følelsene enn mange andre steder. Denne oppgaven kan i seg selv være et uttrykk for at det nå er blitt romsligere innenfor denne institusjonen. Uansett så opplever jeg Akademia som en ørken i følelsesmessig forstand fordi jeg selv er bærer av den naturvitenskaplig inspirerte tradisjonen. - Jeg er en reisende gruvearbeider. Hva dette innebærer kommer jeg tilbake til.

Det kan nok være mange grunner til at samfunnsforskere i liten grad lar sine følelser komme til uttrykk i forskningsrapporter. Dette behøver ikke bare ha med vitenskaplig ideologi å gjøre. Forskeren kan f.eks. gjøre informantene til talerør for sine synspunkter og dekke seg bak informantenes uttalelser for ikke å vise sitt eget engasjement i saken. Det kan ligge sterke føringer mht rapportenes utforming innenfor fagmiljøet. Oppdragsforskning kan legge ytterligere føringer etc. Jeg skal ikke gå videre på årsaksforhold her. Tradisjonen samfunnsvitenskapene står i ser jeg likefullt som en tungtveiende årsak til at følelsene i liten grad erkjennes som kunnskapskilde. For å kunne gå nye veier må vi ta et oppgjør med tradisjonen, og kritikk av den anakronistiske vitenskapsideologien må i like stor grad rettes innover i oss selv som utad innenfor forskningsmiljøene. Det dreier seg, etter mitt syn, om faglig selvkritikk.

En av forskerne jeg intervjuet mente spørsmålene jeg stilte bar preg av en naturvitenskapelig innstilling. Dette overrasket meg og kan vel neppe betegnes som et kompliment til en samfunnsviter. Arbeidet med denne oppgaven har imidlertid fortalt meg hvor godt hun traff. Etter å ha arbeidet med denne oppgaven i flere måneder presterte jeg å lage følgende arbeidstittel: "Fragmenter av forskning; følelser og kunnskap". Det er jo det som er hele poenget i oppgaven, at også følelser er kunnskap! Dette viser bare hvor dype røtter jeg selv har i "gruvedriftstradisjonen". Jeg foretrekker å bruke psykologen Steinar Kvaales metaforer "gruvearbeideren" og "den reisende" som, etter mitt syn, illustrerer en viktig skillelinje i synet på kunnskap innenfor samfunnsvitenskapene (Kvale, 1997 s.20). Gruvearbeidermetaforen fremstiller kunnskapen som noe rent og ubesudlet som finnes i intervjupersonenes indre. Intervjueren graver gullkornene fram, enten det er data eller meninger, fra

intervjupersonens erfaringer. Disse er da rene og upåvirket av ledende spørsmål (ibid.s.20).

Reisemetaforen framstiller intervjueren som en reisende forteller. Opplevelsene fra reisen resulterer i en historie som kan fortelles ved hjemkomsten. Det den reisende fortelleren hører og ser, blir kvalitativt beskrevet. Det blir rekonstruert som historier som kan fortelles til befolkningen i intervjuerens hjemland. Som Kvale uttrykker det; "De opprinnelige historienes betydningspotensiale fremheves og presenteres gjennom den reisendes egne tolkninger" (ibid, s.20). Forenklet kan man si at gruvearbeidermetaforen betegner en oppfatning av kunnskap som noe som er "gitt". Reisemetaforen viser til en postmoderne² konstruktiv³ oppfatning som innebærer at samfunnsforskningen gis en tilnærming som er basert på samtaler (ibid, s.21). I løpet av denne forskningsprosessen har jeg kommet frem til at jeg er en reisende som har dype røtter i gruvene. Min fortid i gruvene preger meg i min måte å reise på.

Forskningsprosessen har også bestått i en fortløpende evaluering av mitt eget prosjekt - en tredobbel evaluering. Når jeg har forsket på samfunnsforskning har jeg for det første fått noen av forskernes reaksjoner på mitt prosjekt. For det andre har jeg selv vurdert mitt eget prosjekt i lys av forskernes generelle uttalelser om ulike fenomener innenfor samfunnsforskning. Som en tredje kilde

---

² postmodernisme: betegner tendenser innen kunst, kultur og vitenskap som fremtrer klart i løpet av siste halvdel av det 20. århundre - tendenser som både kan sees som uttrykk for og reaksjon mot samtidige trekk ved vestlige samfunn generelt, og den vestlige modernismen spesielt. Postmodernismen uttrykker skepsis overfor tradisjonelle verdier og virkelighetsbeskrivelser, for eksempel sosiologiens og filosofiens begreper og beskrivelser. I dette ligger det også en tilbakevisning av allmenne begrep og universelle prinsipper, og av objektivistiske /empiristiske oppfatninger (Sosiologisk leksikon,1997 s.210).

³ konstruktivisme: virkeligheten er en sosial konstruksjon. Den er ikke noe som er gitt, men noe vi selv konstruerer (Kvale, 1997).

til evaluering kommer metodelitteraturens ideelle fordringer. Derfor føler jeg meg truffet av følgende generelle uttalelse fra Pedersen;

"På samme måte som jeg ikke utstår navlebeskuende skjønnlitteratur der forfatterne selv hele tiden kretser om det som skjer og egentlig skriver en hel roman om hvor vanskelig det er å skrive en roman, like lite så synes jeg det er interessant med den navlebeskuende forskningen. Men den forskeren som kan fortelle om sine egne øyne og sine egne ører og sine egne følelser som en del av erkjennelsesprosessen. - Det er interessant forskning."

Dette er som nevnt også en rapport om min egen forskningsprosess, en emosjonell og refleksiv prosess hvor jeg, til min egen overraskelse, endte opp med å innta en helt annen posisjon enn jeg hadde i utgangspunktet.

Jeg er også helt enig med Gabrielsen som sa at hennes følelsesliv ikke var så interessant at hun behøvde skrive avhandling om det. Som "individuell fortelling" mente hun forskeren var uinteressant. På et spørsmål jeg stilte relatert til forskerens selvopptatthet svarte hun: "Hva er det som er så galt med det da?" Når det gjelder bruken av følelsene i analysen ser jeg selvopptatthet som selve forutsetningen for dette. Dersom forskeren ikke har en bevissthet på hvilke følelser hun fikk i en gitt situasjon, lar det seg heller ikke gjøre å analysere disse i ettertid. Metoden forutsetter således bevissthet om egne følelsesmessige reaksjoner. På den annen side, dersom forskeren ikke kommer lenger enn til selvopptattheten er nok selvbiografien et bedre alternativ enn samfunnsvitenskapelige forskningsrapporter. Det samfunnsforskeren må ha dersom hun skal kunne bruke sine følelser i analysen er en type instrumentell selvopptatthet. Et fokus på egne følelser i analysen av intervju materialet. Instrumentell i den forstand at den, i denne sammenheng, kun inngår som et redskap i analysen. Det dreier seg ikke her om en spesiell type selvopptatthet. Mitt utgangspunkt er at vi alle er mer eller mindre selvopptatte og at variasjonen vel så mye går på i hvilken grad vi erkjenner det.

Betydningen av kjønn er i liten grad berørt i denne oppgaven. Dette krever etter mitt syn en begrunnelse. Følelser er i vår kultur noe som i sterk grad assosieres til kvinner.

"Under positivism, not only has reason been contrasted with emotion, but it has also been associated with the mental, the cultural, the universal, the public and the male, in other words, with members of the dominant political and cultural groups, whereas emotion has been associated with the irrational, the physical, the natural, the particular, the private, and, of course, the female and non-white racial groups (Jagger 1989 I: Heshusius, 1996 s. 18)

Sitatet peker på to klassiske stereotyper. Rasjonaliteten som mannens medium og følelsene som kvinnens. I tillegg til slike stereotyper er, etter min oppfatning, sanksjoneringen av følelsesuttrykk også ulik for kvinner og menn. Ikke minst gjelder dette for følelser som sinne eller irritasjon som jeg har tatt opp i denne oppgaven. Det betraktes gjerne som lite kvinnelig i vår kultur å vise slike følelser, mens det for menn tvert imot kan ses som uttrykk for mandighet å uttrykke sinne på moderate måter.

Jeg har likevel valgt å ikke tematisere kjønn da jeg i denne oppgaven fokuserer på følelser som en del av forskerens subjektivitet som sådan. Kjønn er selvsagt en svært viktig del av denne. Likevel anser jeg at en sterk vektlegging av kjønn kunne ført til at andre sider av forskerens subjektivitet kom i skyggen.

Jeg har i liten grad gått inn på spesifikke sider ved subjektiviteten men har istedet brukt samlebetegnelsen forskerens historie. Dette kan lyde misvisende da det er orientert mot fortiden. Jeg tror imidlertid, i tråd med virksomhetsteoretisk tenkning, at personlighetsdannelsen er noe som pågår hele livet (Hammerlin og Larsen, 1997). Når jeg i oppgaven refererer til forskerens historie ser jeg henne ikke utelukkende som et produkt av barndommen. Snarere tror jeg det er slik at:

"Samfunnsforholdene og de ulike virksomhetsbetingelsene "frambringer" den voksne personlighet, men personligheten forholder seg i et indre, vekselvirkende forhold til disse betingelsene - både som objekt, handlende skapende subjekt og som produsent" (Hammerlin og Larsen, 1997 s. 214)

Forskerens historie omfatter i denne oppgaven, følgelig livet fram til det seneste sekund.

Sosial klasse er en annen side av forskerens subjektivitet som, etter mitt syn, har stor betydning i forskningsrelasjonen. Av samme årsak som jeg ikke har tematisert betydningen av kjønn i forskningsrelasjonen, har jeg heller ikke gjort klassetilhørighet til et tema.

Gjennom språket, strukturen og tilstedeværelsen av meg selv som forsker i teksten bryter jeg med en tradisjonell samfunnsvitenskapelig genre. Jeg har også forsøkt å bruke mine egne følelser i analysen av enkelte temaer i oppgaven i et forsøk på å anskueliggjøre oppgavens tema. Forøvrig forutsetter jeg at leseren er kjent med samfunnsvitenskapelig språkbruk og jeg vil i liten grad definere begreper som er felles for ulike samfunnsfag. Der det er fagspesifikke forståelser av disse begrepene overlater jeg til leseren å tolke teksten i lys av disse.

Språket

Det kan se ut som om jeg spissformulerer i oppgaven. Min språkbruk er nok mer direkte enn en tradisjonell akademisk uttrykksform og den er i seg selv et partsinnlegg mot hva jeg oppfatter som en mer tradisjonell akademisk språkbruk. Jeg har tidligere brukt formuleringer som "det kan synes som om....." under min fartstid i Akademia. I dag ønsker jeg ikke lenger å skrive på den måten. En måte som, etter mitt syn, ikke er mer nyansert enn en direkte klar tale etterfulgt av argumenter kan være. Jeg har forsøkt å skrive klart og utvetydig for så å følge opp med nyanseringer og argumenter i etterhånd.

Kanskje er det akademiske språket i vel så stor grad preget av miljøet innenfor ulike deler av Akademia som av ønsket om å skrive eller snakke nyansert? Kanskje kan den tradisjonelle akademiske jargongen og tendensene til å snakke og skrive generelt være et uttrykk for at vi befinner oss innenfor hva Eliassen betegnet som en "ubarmhjertig institusjon"? Personaldirektør ved Universitetet i Oslo, Grethe Fjeld Heltne, skal under et intervju med Uniforum ha sagt at hun ser nettopp mangelen på omsorg folk imellom som et av hovedproblemene ved Universitetet (Uniforum, 06.04.00 s. 5). Kanskje blir språket innenfor institusjonen vaktsomt når man, som personaldirektøren skal ha uttalt, ikke er vant til å se på hverandre som medmennesker.

Bakgrunn for valg av tema

Valget av følelser som tema sprang ut av et vendepunkt i min personlige utvikling. Dette er mitt andre tema for hovedoppgaven. Jeg har tidligere arbeidet med temaet bruk av teknologi i kriminalitetskontroll. Etterhvert syntes jeg imidlertid at det ble meningsløst å være i Akademia og hoppet av fra hovedfaget.

Jeg vil ikke vandre i Descartes golde ørken. Følelsene er vel så viktige for å fortelle meg at jeg er til som tankene. Jeg vil være i et Akademia der jeg kan bruke hele meg i kunnskapsproduksjonen; følelser, tanker og etterhvert også kroppen. Denne delen av kunnskapsproduksjonen vil jeg også kunne ta med i mine forskningsrapporter i den grad jeg finner dette moralsk forsvarlig. Etter å ha funnet et vannhull utenfor ørkenen, ved å utdanne meg til gestaltterapeut, ble det meningsfylt å fullføre universitetsutdannelsen. Jeg ønsket imidlertid ikke å gjøre dette uten å rette et kritisk blikk på vitenskapsideologiene og forskerrollen slik jeg selv har oppfattet denne.

Innenfor terapeututdannelsen står nettopp helheten av følelser, kropp og tanker sentralt. Denne utdannelsen har også gitt meg den følelsesmessige trygghet jeg trengte for å ta opp dette temaet. Jeg tenkte også på forhånd at temaet og gruppen informanter ville gi meg muligheter til å arbeide med min angst rettet mot prestasjoner. Dette har jeg fått god anledning til. En faglig grunn til mitt valg av tema var at jeg generelt er interessert i vitenskapsteori.

Informasjon om metodebruk

Jeg har spekulert mye på hva som hører hjemme i et metodekapittel i denne oppgaven. Framfor å opprette hva jeg ser som tilfeldige og kunstige kategorier har jeg ikke noen samlet refleksjon over metodebruken i et metodekapittel. Oppgavens informasjonstilfang er hentet fra litteratur innenfor området for metode hentet fra ulike samfunnsfag, filosofi, pedagogikk, litteratur om gestalt-psykologi og -terapi, egne erfaringer, samt intervjuer med noen samfunnsforskere. Intervjuene har som nevnt ikke noen stor plass i oppgaven. Forskernes uttalelser er tatt med i den grad de har bidratt til å belyse på forhånd fastsatte og strengt avgrensede temaer.

Som nevnt har jeg intervjuet seks samfunnsforskere fra Universitetet i Oslo og samfunnsforskningsinstitutter utenfor denne institusjonen. To av informantene valgte imidlertid å trekke seg fra deltagelsen etter å ha lest skissen til oppgaven. Av de resterende informantene er to kvinner og to er menn. Informanten som selv valgte å ikke være anonym, er prest, kriminolog og skjønnlitterær forfatter. Han er professor i etikk og teologi på høyskolen i Agder.

Jeg fikk oppgitt navnene på åtte samfunnsforskere av min veileder og seks av dem sa seg, etter kort tid, villige til å bli intervjuet. Samtlige av disse forskerne hadde erfaring fra kvalitative intervjustudier.

Innenfor metodelitteratur orientert mot studiet av eliter er tilgang et sentralt tema (Barber, 1973). I egenskap av å være representanter for en gruppe med høy prestisje i samfunnet må samfunnsforskere kunne sies å besitte tilstrekkelig makt⁴ til relativt fritt å kunne innvilge eller avvise forespørsler om å bli intervjuet. Da forskerne jeg henvendte meg til står i en relasjon til min veileder, professor i kriminologi Kjersti Ericsson, kan selvfølgelig dette ha påvirket responsen. Sånn sett er nok tilgangen her forenklet, ved min relasjon til veileder som befinner seg innenfor profesjonen og som kanskje også kjenner forskerne personlig. Det at jeg selv befinner meg innenfor den samfunnsfaglige arena gjør

---

⁴ Jeg forstår her, i tråd med hvordan den franske tenkeren Michel Foucault er tolket, makten som relasjonell (Schaanning 2000 s.328, bd.1). Foucaults maktbegrep skrev seg, ifølge idéhistorikeren Espen Schaanning, "inn i et annet register enn tradisjonelle maktteorier". Maktbegrepet var ikke først og fremst "meislet ut" for å analysere stat, klasser og interesser, men for å "fange inn hva som står på spill når det etableres nye vitensdisipliner". Ifølge Schaanning betraktet Foucault makten, ikke som en substans man kunne eie, men som et styrkeforhold. Han fokuserte, ifølge idéhistorikeren, på selve utøvelsen av makt, mao makt i praksis. "Man må ta utgangspunkt i den konkrete, komplekse situasjonen og analysere om, og hvordan makten der utøves. Makt vil da i de ulike situasjoner kunne bety svært forskjellige ting". Som et apropos til denne oppgaven vil jeg med Schaanning tolkning av Foucault: "ingen viten uten makt, ingen makt uten viten" (Schaanning 2000 s. 324 ff.)

at jeg ikke direkte er en utenforstående. Om jeg har intervjuet forskere fra ulike samfunnsvitenskapelige fag, så har fagene som samfunnsvitenskaper likevel en felles plattform. Jeg er dessuten trygt plassert i en lavere posisjon innenfor det samme hierarkiet. Sånn sett framstår jeg trolig som mer "ufarlig" enn en erfaren forsker ville ha gjort.

Jeg spurte noen av forskerne om grunnen til deres positive respons. Noen har, etter eget utsagn, sagt ja fordi de syntes at følelser var et viktig tema og en trodde at jeg var en sånn svevende "hippietype". Nysgjerrighet kan nok ha bidratt til den positive responsen fra enkelte.

Oppgavens empiriske grunnlag utgjøres av fire kvalitative forskningsintervjuer på en til halvannen times varighet. Den nevnte tidsrammen, og det at jeg kun skulle intervjué én gang, var forutsetningen for deltagelse fra en av informantenes side. Dette tok jeg til etterretning, og for ikke å være påtrengende spurte jeg heller ingen av de andre om ytterligere tid eller om å få intervjué flere ganger. Av de fire intervjuene som ligger til grunn for oppgaven fant to av dem sted på kaféer tilknyttet Universitetet i Oslo. Ett foregikk på forskerens kontor og et annet i et seminarrom på universitetet. Jeg brukte båndopptager ved samtlige intervjuer og transkripsjonen skjedde ved at intervjuene ble nedskrevet for hånd.

Om å forske på eliter

Gruppen informanter jeg har intervjuet er, som nevnt, atypiske innenfor kriminologien. Relativt lite kriminologisk forskning har orientert seg mot eliter. Elite forstår jeg her som en gruppe som inntar en høyere posisjon i samfunnet. (Sosiologisk leksikon, 1997s. 66) Samfunnsforskernes elitestatus kan

trolig sies å være basert på deres kulturelle kapital. "Kulturell kapital er et begrep for akkumulerte ressurser i form av kunnskaper, ideer, språkbruk og vaner som legitimerer forskjeller i makt og status"(ibid.s.170). Forskerne jeg har intervjuet befinner seg i posisjoner høyt plassert innenfor Akademias hierarki. Av spesiell relevans for meg i dette prosjektet er at mine informanter befolker høye posisjoner innenfor det samme hierarkiet som jeg selv befinner meg i. Vi innehar posisjoner i hver vår ende av en asymmetrisk relasjon innenfor det samme fagområde - samfunnsforskningen.

Psykologen Jette Fog hevder at en samfunnsforsker under intervjuer med mektige personer kan "reducere sig selv til en ren mikrofonholder"(Fog, 1994 s.86). Dersom intervjueren har et uavklart forhold til makt og ikke f.eks. ser informanten, men bare de sidene ved ham som har med makt og autoritet å gjøre, kan hun la seg ydmyke og intervjuet kan bevege seg på overflaten (ibid.) Jeg vil på ingen måte hevde at jeg har et avklart forhold til makt, hva nå det måtte innebære. For meg er det mer fruktbart å forsøke å finne ut noe om hvor jeg befinner meg mellom to polariteter - den ene ytterligheten utgjøres av intervjueren som mikrofonholder, og den andre av intervjueren som ikke vil la informanten få låne mikrofonen. Selv tror jeg nok at min posisjon ikke er så altfor langt ifra den sistnevnte. Informantene har kun i begrenset grad fått komme til orde i oppgaven. Dette springer, etter mitt syn, ikke bare ut fra mitt forhold til makt, men vel så mye ut fra mitt forhold til oppgavens tema. Temaet følelser som kunnskapskilde er viktig for meg. Da blir det maktpåliggende å få uttrykt det jeg selv har på hjertet. Det ble også viktig å styre informantenes uttalelser i retning av det temaet jeg selv var opptatt av.

Min egen opptatthet av å skulle prestere noe i møte med samtlige informanter kan også tyde på at deres autoritet som samfunnsforskere i sterk grad har

kommet i fokus. Forskerne kunne i realiteten ha vært mine sensorer. Mitt syn på dem som sensorer har i sterkere grad berodd på deres posisjon i Akademiens samfunnsfaglige hierarki, enn deres adferd i intervju situasjonen. Under brottdelen av skriveprosessen har jeg forholdt meg til at jeg i praksis hadde ni sensorer (seks informanter og tre i eksamenskommissjonen). Trolig har det faktisk at jeg i starten lovet forskerne at de skulle få tilsendt skissen til oppgaven, forsterket min følelse av å ha to eksamenskommissjoner.

Om å bite seg i halen

Denne oppgaven er som nevnt et uttrykk for mitt personlige oppgjør med Akademia generelt og forskerrollen spesielt.

Er det overhodet mulig å kritisere noe man selv befinner seg innenfor når kritikken formuleres med begreper som er dannet innenfor den samme virksomhet som kritikken rettes mot? Jeg biter meg fort i halen dersom jeg kritiserer et Akademia som jeg selv er en del av, og en forskerrolle som jeg selv oppfatter meg som sosialisert inn i.

Filosofen Gunnar Skirbekk hevdet på et seminar i vitenskapsteori at man ved å forske på forskning ville havne i en problematikk knyttet til hva han kalte "sjølvrefererende inkonsistens" (Skirbekk, 1999). Jeg forsto ham slik at dette dreide seg om det problematiske ved å innta en undersøkende eller kritisk posisjon i forhold til noe man selv befant seg innenfor. Det problematiske ved dette dreier seg, slik jeg oppfatter det, om at man selv befinner seg innenfor det man kritiserer, og at begrepsapparatet og forestillingene kritikken formuleres ved hjelp av ligger til grunn for det fenomen man kritiserer.

Den franske professoren i sosiologi, Pierre Bordieu, ga under et intervju følgende svar på hvorfor han alltid kritiserte filosofene. Dette svaret knytter jeg til begrepsparet "selvrefererende inkonsistens":

" För mig framstår de som de slugaste försvararna av den intellektuella narcissismen. Dessa människor som standigt talar om radikalt tvivel, om kritisk verksamhet och om dekonstruksjon underlåter alltid, vilket redan Wittgenstein påpekade, att tvivla på de trosföreställningar som får dem att acceptera partstagandet för tvivlet - denne filosofens yrkesmessiga hederssak, denna fördom som går ut på att man inte har några fördomar - vilket går ut på att dra en skiljelinje mellan filosofin och vardagstänkandet, den allmänna meningen, vetenskapsmännens positivistiska gnetande..." (Bordieu,1992 s.103).

Bordieu har også hevdet at de "partielle revolutioner" som uopphørlig har funnet sted innenfor Akademia, ikke har stilt spørsmål ved "den grunnleggende axiomatik som är det fundamentet av trosföreställningar som hela spelet vilar på" (Bordieu,1992 s.45). Med min kritikk av forskerrollen, slik jeg oppfatter den, rammes jeg med full tyngde av Bordieus kritikk. Å kalle min kritikk av Akademia generelt og forskerrollen spesielt for en "partiell revolusjon", framstår for meg som en overvurdering av denne kritikens betydning. Ikke desto mindre er kritikken partiell i den forstand at den ikke er rettet mot samfunnsvitenskapelig virksomhet som sådan eller de grunnleggende forutsetninger som denne hviler på.

"Sociologens bild av världen är avhängig av hans egen utkikspunkt, varför han aldrig får glömma att fråga efter sin egen placering inom det intellektuella fält där han är verksam, vilka investeringar och insatser som berett vägen dit, vilket kulturellt och sosialt kapital han ackumulerat, och hur denna placering och dessa tillgångar styr hans förmåga att skapa sociologisk kunskap" (Bordieu,1992, s.10).

Posisjonert eller situert kunnskap er, slik jeg forstår dette, andre måter å omtale dette fenomenet på (se f.eks. Rustad, 1998). At den kunnskap vi produserer bestemmes av vår posisjon og våre ulike former for kapital. Kort sagt for hvilket perspektiv vi inntar overfor et gitt fenomen. Mitt eget perspektiv danner

intet unntak fra dette og det er selvsagt farget av den posisjon jeg har i Akademia.

Er det overhodet mulig å ta et oppgjør med Akademia når jeg selv befinner meg innenfor en akademisk institusjon? Jeg kan nok ha blinde flekker i forhold til Akademia, men er likevel ikke helt blind. Terapeututdanningen utgjør et alternativt utkikkspunkt. I tillegg har jeg ulike erfaringer som gir meg andre perspektiver.

Selv opplevde jeg å bli "fanget" av den "selvrefererende inkonsistensen" i den grad at hele oppgaven framsto som meningsløs - som et forutsigbart resultat av min akademiske sosialisering. Dette er én grøft å ramle i. På den annen side oppfatter jeg det som viktig at et slikt kritisk fokus på egen virksomhet blir noe mer enn et rituale. Samtidig bør dette fokuset, etter min oppfatning, ledsages av erkjennelsen av at ingen samfunnsforsker kan unndra seg det. Heller ikke Bordieu har noe nøytralt utkikkspunkt. Bordieus kritikk av filosofene burde han vel også kunne rette mot seg selv som professor i sosiologi?

Likevel er dette så avgjort et partielt oppgjør. Min kritikk retter seg her mot en forskerrolle som jeg oppfatter som en tvangstrøye. En rolle som jeg finner det problematisk å fylle. Det er spesielt dikotomien nærhet - distanse i rollen som samfunnsforsker vis à vis informanten jeg oppfatter som problematisk. Dette vil, i tillegg til følelser, være et grunntema i oppgaven.

Kapittel 2 Følelser i vestlig filosofi

Jeg vil i det følgende se nærmere på hvilken plass følelser har hatt innenfor vestlig filosofi. Formålet er å finne ut mer om hvorfor følelser er såvidt underkjent som kunnskapskilde som jeg anser at de er. Kanskje kan dette også bidra til å utdype problemstillingen min. Jeg viser da til min opprinnelige problemstilling som dreier seg om:

De emosjonelle omkostninger ved å gjøre samfunnsvitenskapelig intervjuforskning i en kontekst dominert av vitenskapelig ideologi.

Det ligger ikke, som en av forskerne sa, noe spørsmål i denne problemstillingen.

Likevel er den etter mitt syn såpass vid at presisering er nødvendig.

Vitenskapelig ideologi dreier seg som nevnt om "viten som på grunn av sitt opphav (i klasse, kjønn eller profesjon osv.) er fordreid eller usann"

(Schaanning, 1999 s.89) Jeg tenker da på et kunnskapssyn som ligger nedfelt i en tradisjon hvor vitenskapen ble framstilt som en sannhetssøkende virksomhet.

Implisitt i min påstand om en viss type viten som ideologisk eller usann ligger også et premiss om eksistensen av sann viten. Dette vil følgelig også være et standpunkt som kan betegnes som ideologisk. "Vitenskap som skapt viten" for å sitere Schaanning (Schaanning, 1997, bokens tittel), eller vitenskap som sannhet - jeg skal som nevnt bare bevege meg i randsonen av denne debatten.

Innenfor vestlig filosofi har følelser generelt blitt betraktet med skepsis (Vetlesen, 1996). Dette gjelder, ifølge filosofen Arne Johan Vetlesen, ikke minst for vitenskapsfilosofien. Sosiologen Robert Mertons klassiske metodeidealer fra artikkelen "Vitenskapens Ethos" mener jeg illustrerer dette (Gilje og Grimen, 1992, s.283). Desinteresserthet var et av disse idealene. For å kunne forske på en objektiv og vitenskapelig måte skulle forskeren helst ikke

være for interessert i temaet. Sterk følelsesmessig involvering hindret forskeren i å være vitenskapelig, i betydningen distansert og objektiv (ibid. s.284).

Mye har skjedd innenfor samfunnsforskningen siden Merton i 1942 skrev sin artikkel (ibid). Subjektiviteten hos forskeren erkjennes langt på vei i dag. Konferansen som i 1996 ble arrangert ved Universitetet i Oslo: "Considering the Researcher as Human Being," styrker, etter mitt syn, dette inntrykket. Formålet med konferansen var å bistå forskere i å trene på å bruke sin subjektivitet i forskningen (Kvernbekk, 1996). Konferansen var endepunktet på et femårsprosjekt i regi av Norges Forskningsråd som dreiet seg om å utforske selvets rolle innenfor kvalitativ forskning (ibid). Et tiltak som dette står i motsetning til min tese om at følelser er underkjent som kunnskapskilde i samfunnsforskningen.

Det samme gjelder en annen metode som benyttes i ulike sammenhenger ved Universitetet i Oslo. Det dreier seg om minnearbeid, en metode opprinnelig utviklet av den tyske sosiologen Frigga Haug. Kort fortalt dreier metoden seg om, på ulike måter, å arbeide med minner for å bli bevisst på og få en dypere forståelse av hvordan våre erfaringer kan prege måter vi forholder oss til fenomener på.(Se f.eks. Widerberg, 1995, s.121) En samfunnsforsker som skal forske innenfor voldsrelaterte temaer, kan f.eks. arbeide med minner fra sin historie og slik få opp uerkjente holdninger til temaet.

Kanskje sparker jeg inn åpne dører når jeg hevder at følelser som kunnskapskilde er underkjent i samfunnsforskningen? Når forskere gjennom praktiske øvelser får øve seg på å bruke sin subjektivitet viser dette at man ikke bare erkjenner subjektiviteten, men at den også ses som en ressurs. Samlet viser

dette at min fremstilling av følelsenes plass innenfor samfunnsforskningen var unyansert.

Fornuft og følelser

Vetlesen har hevdet at forholdet mellom fornuft og følelser er blitt fremstilt som et forhold mellom uforenlige motsetninger (en dikotomi) i vestlig filosofi. Akademia er, ifølge ham, blitt beskrevet som en rasjonalitetens høyborg hvor argumenter, den beste begrunnelse, er rasjonalitetens medium (Vetlesen, 1996 s.12). Rasjonaliteten var pr. definisjon objektiv mens følelsene var og ble subjektive .

Følelser ble ifølge Vetlesen, gjerne plassert i en "dikotomi" med rasjonalitet der følelsene ble sett som upålitelige og annenrangs sett i forhold til rasjonaliteten som menneskets ypperste erkjennelsesevne (ibid.). Vetlesen mente denne mistroen til følelser tildels sprang ut av koblingen mellom følelser og sansning (ibid.) og at sansenes upålitelighet som erkjennelseskilde har blitt fremhevet av mange filosofer. På samme måte som min synsevne kan ta feil i forhold til en kjepp som stikkes ned i vannet, kan også følelsene "ta feil" om objektet de retter seg mot. Språket vårt har, som Vetlesen peker på, et mangfold av metaforer som viser til følelsenes upålitelighet. Vi kan bli "overmannet" av våre følelser, "forelskelse gjør blind", sjalusi kan få oss til å "se svart" eller miste besinnelsen osv (Vetlesen og Nortvedt 1996 s. 12). Metaforene gir oss, ifølge filosofen Vetlesen, som har behandlet dette temaet i boken, et dobbelt budskap. Følelsene er ikke bare uegnet som erkjennelseskilde. De representerer også en slags mystisk kraft som slår oss over ende og gjør at vi mister kontrollen. Som han skriver: "Fornuften er delegert oppgaven med å temme følelsene slik at de kan gis et sosialt passende og moralsk forsvarlig utløp" (ibid. s.12). Slike kulturelle

uttrykk for følelsenes upålitelighet tilkjenner dem ingen høy posisjon innenfor et Akademia hvor kontrollerbarhet, klarhet og presisjon står sentralt.

Den lave status som innenfor ulike hierarkier er blitt tilkjent følelsene skyldes, ifølge Vetlesen, ikke bare det faktum at følelser er blitt ansett å komme til kort overfor fornuften og intellektet mht å gi oss sann erkjennelse om verden (ibid.). Han mener følelsenes status bør ses innenfor et større kulturhistorisk perspektiv:

"Det er ved å assosiere følelser med natur, nødvendighet, kropp, seksualitet og kvinnelighet at filosofene helt fram til vår egen tid har kunnet opprettholde en nedvurdering av følelsene" (ibid.s.15).

Kanskje kan kritiske kommentarer om forskerens risiko for å bli for privat dersom vedkommende deler gitte følelser med leseren, ha sammenheng med det at følelser så sterkt assosieres med kvinnelighet. Følelsene kan, ved så sterkt å assosieres til kvinner, tradisjonelt ha blitt knyttet til privatsfæren.

Slik jeg ser det er "dikotomien" følelser - fornuft fiktiv i den forstand at følelser og rasjonalitet er så vesensforskjellige at det å framstille dem som elementer i et motsetningspar blir feil. Fenomenet følelser er negativt blitt definert som "en bevissthetstilstand forskjellig fra tænkning(...) og villen" (Politikens filosofileksikon, 1983 s.149) Når følelser plasseres i et motsetningsforhold til rasjonalitet, følger en rekke forestillinger med som etter mitt syn er uheldige - spesielt i en vitenskapsteoretisk sammenheng. Det motsatte av rasjonalitet er irrasjonalitet. Dersom følelser betraktes som irrasjonelle er det ikke så rart at de tradisjonelt har hatt liten plass i ulike fags epistemologi. I denne sammenheng ser jeg epistemologi som en lære om erkjennelsens grunnlag og hva som anses å være tilgjengelig for erkjennelse, se sosiologisk leksikon 1997,s.69). Arne Johan Vetlesen har i sin filosofiske

doktoravhandling om følelsenes betydning mht forutsetningene for å handle moralsk, hevdet at følelser som sådan verken er rasjonelle eller irrasjonelle. Like lite som vi kan si at vår evne som mennesker til å nære følelser for hverandre i seg selv er god eller dårlig, moralsk eller umoralsk, kan vi si noe generelt om følelsers rasjonalitet eller irrasjonalitet. Den åpenbare grunnen til dette er, ifølge Vetlesen, eksistensen av såvel menneskekjærlige som aggressive følelser i mennesket (Vetlesen, 1994 s.220).

Hvis vi som samfunnsforskere skal kunne verdsette følelsene som kilde til kunnskap må vi i vår tenkning frigjøre følelsene fra denne "dikotomien". Forestillingene som kleber ved denne utgjør i seg selv solide argumenter for hvorfor følelser ikke kan gi oss vitenskapelig kunnskap. Følelsene representerer her blant annet irrasjonalitet, upålitelighet og uklarhet. Vårt epistemologiske fundament må være mer solid enn som så dersom vi overhodet skal kunne kalle vår virksomhet vitenskap. Dersom vi istedet ser følelser som noe vesensforskjellig fra rasjonalitet som gjør dem til usammenlignbare størrelser, så blir ikke rasjonaliteten det kriterium følelsene vurderes ut ifra. Jeg vil ikke fremstille den kunnskapen som primært springer ut av følelsene som bedre eller mer verdifull enn den som i sterkere grad har kognitivt opphav. Det er nok bare på det konseptuelle nivået at det lar seg gjøre å skille mellom tanker og følelser slik jeg gjør i oppgaven (Aarum Andersen, 1996). Følelser kan ha kognitive elementer og tanker kan være influert av emosjoner. I min omtale av følelser som kunnskapskilde ligger det ikke noe premiss til grunn for at kognitive elementer skulle være utelukket fra disse. Ikke desto mindre ser jeg skillet som fruktbart for et analytisk formål. Vi kan nok også ut fra kvalitative forskjeller i opplevelsen av henholdsvis følelser og tanker skille ut hva som dominerer. Opplevelser som i overveiende grad er følelsesmessig forankret fremstår gjerne som mer kroppslige (Kepner,1993).

Personlig eller privat?

Følelsene kan nok også gi oss tilgang til kunnskaper som trolig vil være skjult for oss dersom vi overveiende benytter oss av rasjonaliteten som kunnskapskilde. Samlet kan den kognitive og den emosjonelle kilden til kunnskap, etter mitt syn, gi oss et rikere og mer helhetlig bilde. Dersom forskeren i tillegg benytter seg av kroppen som instrument vil mulighetene for erkjennelse kunne utvides ytterligere. Kroppen som kilde til erkjennelse er imidlertid noe som ligger utenfor rammene for denne oppgaven. Ut fra egen erfaring tenker jeg at det å benytte såvel følelser som kropp i erkjennelsen er noe som ikke kommer av seg selv. Det krever trening. Forutsetningen for å benytte disse sidene av vår subjektivitet som kilder til erkjennelse er at vi har kontakt med dem. En annen forutsetning er at vi ikke underkjenner disse sidene av vår subjektivitet som uvitenskapelige. Mens det tidligere trolig var positivistisk orienterte metodeidealer som ble bufferen mot en synliggjøring av forskerens følelser, er det nå kanskje i større grad argumenter om selvopptatthet og navlebeskuelse som bringes til torgs. Sosiologen Pål Repstad har i en metodebok fremmet en slik kritikk:

" Det blir lett for privat dersom for mye av forskerens frustrasjoner og pratsomme spontanbeskrivelser underveis tas rett inn i forskningsrapporten. Selv om avsnitt som handler om forskeren, kan tjene som nyttige påminnelser om at forskning har en subjektiv dimensjon, står nok forskeren seg vanligvis på å disiplinere seg her under rapportskrivningen, og vemodig innse at leserne er mer interessert i hvordan aktørene har det, enn hvordan forskeren har det med seg selv og forskningen til enhver tid" (Repstad, 1993 s.56).

Repstads kommentar om behovet for en påminnelse om at samfunnsforskning har en subjektiv dimensjon, illustrerer etter mitt syn, tradisjonens føringer i samfunnsforskningen. Ut fra tradisjonen vi som samfunnsforskere befinner oss innenfor kan nok en større åpenhet fra forskerens side fort oppleves som for privat. Privat, blir det etter mitt syn dersom de subjektive erfaringene ikke viser til sosiale fenomener som ligger utenfor forskeren selv. Personlige

kommentarer, som innebærer at disse er knyttet til subjektets erfaringer blir, etter min oppfatning, private dersom de ikke overskrider forskerens livsverden. Hvis leseren blir bedre kjent med forskeren enn de sosiale fenomener eksemplene var tenkt å illustrere, burde gitte følelser hos forskeren ,etter mitt syn, ha forblitt privat framfor å tas med i en samfunnsvitenskapelig forskningsrapport.

Tradisjonelle idealer

Dersom vi går tilbake til "dikotomien" følelser-rasjonalitet, kan vi si at det motsatte av følelser er mangel på følelser. Mangel på følelser impliserer ikke rasjonalitet, men det leder tankene til det klassiske metodeidealet desinteresserthet. Dersom vi går inn i denne delen av dikotomien er bordet dekket med tradisjonelle vitenskapsidealene. Universalisme er et annet av Mertons idealer som er interessant i denne sammenhengen. Kunnskapen skulle ut fra dette idealet bare vurderes ut fra upersonlige og universelle kriterier uten hensyn til egenskaper ved personen som framførte denne. Egenskaper som personenes rase, kjønn eller religion (Sosiologisk leksikon, 1997,s.48ff). Mertons normer sto sterkest innenfor den funksjonalistiske retningen som var dominerende fram til slutten av 70-årene (ibid.). Mye har skjedd på dette feltet. Debatter om sannhet og vitenskapelighet pågår kontinuerlig i Akademia. Det er nok i dag vanskelig å finne samfunnsforskere som ikke problematiserer sannhet og objektivitet. Likefullt har jeg en hypotese om at vi gjenfinner rester av tradisjonelle metodeidealene i samfunnsvitenskapelig forskningspraksis. Ikke minst gjelder det idealene desinteresserthet og universalitet som, etter mitt syn, representerer et syn på samfunnsforskning som ideelt sett ren og upåvirket av forskerens subjektivitet og personlige interesser (Gilje og Grimen,1992 s. 284 ff). Med Kvaales metafor så er det samfunnsforskeren som "gruvearbeider" som er representert her (Kvale, 1997).

Følelser som kunnskapskilde

Jeg vil i det følgende skissere noen erkjennelsesteoretiske problemstillinger, som etter mitt syn, kan knyttes til følelser som kunnskapskilde.

Vi har på den ene siden den erkjennelsesteoretiske relativisme der alle oppfatninger eller påstander bare ses som sanne relativt til en bestemt sammenheng. Polariteten til dette er forestillingene om vitenskapelig kunnskap som sannheter og vitenskapene som sannhetssøkende virksomheter. Imellom disse ytterposisjonene befinner det seg et mangfold av mellomposisjoner.

Det som spesielt er interessant mht følelser som kunnskapskilde er den subjeksrelaterte form for relativisme der erkjennelsen hevdes å være relativ til det erkjennende subjekts fysiske, psykiske og sosialt betingede situasjon. Ifølge denne er ingen dommer sanne i seg selv, bare ut fra de enkelte subjekters meninger, overbevisninger og synsvinkler. (Politikens filosofileksikon, 1983, s.367) Kommer vi med den metoden jeg argumenterer for i oppgaven, i en posisjon hvor påstander fra forskeren ikke rasjonelt kan argumenteres mot dersom de springer ut fra forskerens følelser? Resulterer metoden i en type solipsisme der det eneste som sikkert kan erkjennes er mine private sansefølelser eller følelser? Ifølge solipsismen må enhver erkjennelse av virkeligheten begrunnes i erfaringer som er umiddelbare, sikre og private i den forstand at bare den person som har disse erfaringene, har direkte adgang til dem. Det eneste som virkelig finnes er det som sikkert kan erkjennes, og det eneste som kan erkjennes sikkert er mine private sansefølelser (ibid.s.403). Innenfor den "empatiske solipsismen" sees mennesket som isolert fra andre følelende vesener fordi vi aldri på en tilfredsstillende måte kan sies å forstå andres erfaringer(The Cambridge dictionary of Philosophy, 1999 s.861).

Dersom samfunnsforskeren gjennom en analytisk bruk av egne følelser havner i en slik posisjon, undermineres mulighetene for akademisk diskusjon.

Perspektiver som de jeg i det foregående har presentert under stikkordet solipsisme, inngår, etter mitt syn, i debatten om sannhet.

Jeg kan ikke se at andre forskere bør forstå eller dele en gitt forskers følelser, for å kunne delta i en faglig diskusjon om de samfunnsvitenskapelige temaer forskeren kom fram til gjennom en analyse av sine følelsesmessige reaksjoner. Jeg tror heller ikke at følelser nødvendigvis er så private som de framstår innenfor et solipsistisk perspektiv. Slik jeg ser det, så ligger det i sakens natur at en drøftelse av følelsene som kunnskapskilde, må ledsages av henvisning til personlige erfaringer. Som Vetlesen har hevdet i sitt forsvar for å vise til egne erfaringer, så trenger ikke disse nødvendigvis å være private. - De er ikke nødvendigvis utilgjengelige for leseren;

"By appealing to experiences, I offer to *share* [forfatterens kursivering] them with others, be they similar to or divergent from the experiences of those others. In any case, I seek to promote the entry of experience into an area that is common, intersubjective, shared; an open space, not a closed one; a familiar territory, not a foreign one" (Vetlesen, 1994 s. 10).

Vetlesen drøfter følelsenes betydning i sin analyse av forutsetningene for moralsk handling. Mitt tema er et annet, men ikke desto mindre antar jeg at feltet jeg omtaler, samfunnsforskning, er kjent for leseren. Fordi feltet er kjent og fordi det å føle er eksistensielt, kan jeg vanskelig se at jeg ved å referere til mine subjektive følelsesmessige erfaringer skulle blokkere mulighetene for drøftelser av sosiale fenomener. Det vi, ifølge Vetlesen, vet om f.eks. kjærlighet eller medlidenhet, vet vi i egenskap av å være disse følelsenes opphavsperson, mottaker, eller begge deler. Å diskutere følelser innebærer derfor, ifølge ham, å bevege seg innenfor det menneskelige, og som følge av dette, intersubjektivt tilgjengelige erfaringer (Vetlesen, 1994 s.11).

Som et eksempel på slike intersubjektivt tilgjengelige erfaringer vil jeg her vise til den amerikanske sosiologiprofessoren Sherryl Kleinmans opplevelse under arbeidet med en studie av en alternativ helseorganisasjon. Fra kolleger fikk hun høre at dette knapt kunne kalles en organisasjon da den bare hadde seks medlemmer. Slike små sammenslutninger var pr. definisjon enkle, og sosiologisk sett, ubetydelige. Kleinman opplevde at hun ble påvirket av sine kollegers syn på organisasjonen og prosjektet. Var dette en legitim setting? Etterhvert oppdaget professoren at også medlemmer av organisasjonen hadde internalisert tilsvarende forestillinger. Det hun senere kom fram til var at disse reaksjonene også var data. De reflekterte samfunnet senteret var lokalisert i hvor dets medlemmer måtte kjempe for å oppnå legitimitet (Copp og Kleinman, 1993).

Såvel kollegers reaksjoner som egne reaksjoner kan i slike sammenhenger ses som private - som noe som ikke har noen plass i samfunnsvitenskapelige forskningsrapporter. Ikke desto mindre mener jeg dette eksemplet illustrerer hvordan såvel andres som egne reaksjoner kan gi nøkler til analysen av intervjumaterialet.

Følelsene som kommer opp hos meg er mine egne men de utgjør, i denne sammenheng, bare en ledetråd til interessante samfunnsvitenskapelige temaer. Dersom jeg tror at jeg er så unik og enestående at det bare er jeg som kunne få slike følelser i en gitt situasjon ser jeg intet poeng i å følge denne ledetråden. Det er ikke forskerens følelsesliv jeg ser som interessant her, men hvilke samfunnsvitenskapelige analyser følelsene leder fram til. Uten at jeg med dette vil forutsette noen universelt gyldige sannheter, må analysen, etter mitt syn, kunne ut i en form for felles erfaring. Med det mener jeg erfaringer som har

betydning for flere enn forskeren selv. Forhåpentligvis vil eksemplene jeg har gitt underveis i oppgaven illustrere hva jeg mener. Etter mitt syn bør det kunne legges en faglig vurdering til grunn i vurderingen av analysen og resultatene av denne.

Det er selvsagt en risiko for at forskeren kan bli så selvopptatt at alt synes interessant fordi det var forskerens egne følelser som ledet fram til det. Den beste buffer mot slike utglidninger vil, etter mitt syn, kunne være et diskuterende forskerfellesskap der dette har en korrigerende funksjon. I det konkrete prosjekt vil trolig teamarbeid eller eventuelt veiledning være den beste motvekt. I team eller grupper hvor deltakerne har et tett samarbeid kan det også bli en risiko for "gruppetenkning" ("groupthink") (Janis i Prosjektforumkompendium, 1997 s. 259). - For medlemmene i en gruppe kan normen om lojalitet til gruppen bli en buffer mot kritisk tenkning. Gruppemedlemmene blir konforme til den policy som er staket ut, selv når denne fungerer dårlig og har ikke-intenderte konsekvenser. Dette til tross for at denne utviklingen for de enkelte gruppemedlemmene kan gå på samvittigheten løs (ibid.).

Magefølelse og kroppsliggjort kunnskap

Kroppen som instrument for erkjennelse er lite vektlagt i denne oppgaven. Følelser er fysiologisk og ekspressivt et kroppslig fenomen. Fysiologisk på den måten at våre kroppsfunksjoner berøres av vår følelsesmessige tilstand. Som Vetlesen uttrykker det:

"Følelser har bolig i kroppen; via kroppen gis følelser et synlig uttrykk, en utside som kommuniserer følelsen og dens innhold til andre (...) At følelser artikuleres i kroppsspråket, er et vitnesbyrd om følelsenes karakter av natur.(...) Fornuften står på kulturens parti og er sivilisasjonens og framskrittets bannerfører. Fornuften skal temme menneskets råhet som følelsesvesen, som kropp, som seksualitet, som natur. Dels tabuseres disse sidene ved mennesket, dels søker man å gjøre dem til gjenstand

for fornuften slik at den skal få overherredømme over følelsene" (Vetlesen og Nortvedt, 1996 s. 13-14).

Kanskje er noe av forklaringen til følelsenes, etter mitt syn, miskjente posisjon som erkjennelseskilde i Akademia å finne her - følelser som natur og fornuften som kultur - i fornuftens suverene posisjon som følelsenes kontrollør.

Følelsenes ekspressive sider kommuniserer dem til våre omgivelser. Rødme, svette og mimikk, for å nevne noe forteller andre om våre følelser (Vetlesen, 1996 s.13) For å si det med filosofen Vetlesen så viser følelsene "at vi er berørbare vesener, at det som skjer, beveger oss (...)"(ibid. s. 139). Ifølge psykologen James I. Kepner har selve ordet emotion sitt utspring i kroppslige forhold.⁵

Kroppen som veiviser

Følelsene utgjør en av flere kilder til erkjennelse (se bl.a.Kleinman og Copp, 1993 : Vetlesen 1994). I tillegg til vår tenkeevne vil jeg føye til en tredje kilde til erkjennelse: kroppen. Den danske psykologen Jette Fog har beskrevet innlevelsen som et kroppslig fenomen:

"Jeg mærker først, og dernæst konstaterer jeg, at personen bliver forlegen. Den kropsligt forankrede erkendelse kommer først, og dernæst konstaterer jeg, at personen bliver forlegen. Den kropsligt forankrede erkendelse kommer først, min *fornemmelse* av den anden. Jeg bliver påvirket, fordi jeg ved fra mig selv, hvordan

---

⁵ Ordet emotion stammer ifølge psykologen Kepner, fra det latinske e (ut) og movere (bevege) - å bevege seg utover. "The visceral and sensory experience of feeling becomes movement out towards or into the environment. the feeling of sadness becomes the act of crying when we allow the sensations to develop naturally into the contractions of the breathing musculature, vocal sobs, and facial expressions of grief. The feeling of longing, when allowed to develop into movement, includes reaching out physically for the loved one. It is only through movement, in fact, that feeling has full meaning. Only by moving can we connect the need the feeling manifests to the environment where the needs can be completed (Kepner, 1993 s.16).

det, jeg sagde, kunne virke, og jeg ved, hvad det er at blive forlegen" (Fog, 1998 s.124 sitert i Spakmo, 1999 s. 42)⁶.

Sitatet viser, etter mitt syn, hvordan også kroppen kan utgjøre en kilde til erkjennelse.

Kroppen kan kanskje også fungere som en kontrollinstans. Gabrielsen viste f.eks. til magefølelsen:

"Følelser meg her og følelser meg der kontra objektivitet. Jeg tror på en måte ikke på noen av delene. Men det må stemme i magen."

Jeg oppfatter magefølelsen som en form for "taus kompetanse" (Lauvås og Handal, 1990 s.90). For å gripe denne må vi stoppe opp og lytte til kroppens signaler. Ifølge den ungarske legen, kjemikeren og samfunnsviteren⁷ Michel Polanyi hviler all kunnskap som ikke er taus på den tause som en forutsetning:

"Hver undersøkende aktivitet hviler på taus kunnskap. I vår utforskning av virkeligheten baserer vi oss på håndtering av teorier, metoder, instrument, verktøy og, i siste instans, på vår egen kropp. Kartleggingen av virkeligheten styres taust av en bakgrunn av viten og kunnskap" (Rolf 1989 I: Lauvås og Handal 1990 s.90).

Polanyi analyserte, ifølge Lauvås og Handal "taus kunnskap" (tacit knowledge), som den kunnskapen vi har som vi ikke kan sette ord på fordi den i utgangspunktet er intern og knyttet til invollene våre. Lidenskap og personlig besettelse leder oss i vår søken etter kunnskap og måten vi forstår et fenomen på er, slik Polanyi er tolket, høyst personlig. "We extend our body to include (what we come to know) so that we come to dwell in it". "Indwelling" står, slik

---

⁶ Spakmo, Unni (1999): "Forskerrefleksivitet - en studie av forskersubjektet i livshistorieintervjuer".

Hovedoppgave i pedagogikk: Pedagogisk forskningsinstitutt, Det Utdanningsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo. Oppgaven er klausulert, men jeg har fått anledning til å lese denne etter spesiell avtale med forfatteren.

⁷ Rolf, Bertil (1989): Profesion, tradition och tyst kunskap - en studie i Michael Polanyis teori om den profesjonella kunskapens tysta dimension (1991) Lund, Bokförlaget Nya Doxa.

Polanyi er forstått, sentralt i all tilegnelse av kunnskap (Heshusius, Ballard 1996, s.6). Kunnskapen tilegnes, ifølge denne teorien, gjennom flere deler av kroppen enn hjernen gjennom en aktiv prosess.

Dualismen i vår kultur er, etter mitt syn, så dyptgående at vi snakker om "kroppsliggjort kunnskap" eller som Heshusius og Ballard betegner polariteten til denne: "disembodied knowledge" (ibid. s.6). Ser vi hjernen som, hva den faktisk er, en del av kroppen, må all kunnskap nødvendigvis være kroppsliggjort. Begrepsparene vi bruker som kropp og sinn, fornuft og følelser, reflekterer den samme tenkningen i dikotomier som preger vår kultur. Kanskje kan kunnskap som oppleves som "disembodied" være nettopp det - kunnskap som vi ikke har noen kroppslig opplevelse av. Dersom den ikke har blitt tilegnet gjennom "indwelling" kan den nettopp oppleves som fremmed, uavhengig av hvilke nevrologiske prosesser som måtte ha foregått i hjernen. Jeg skal ikke forfølge dette temaet her, men oppfatter "kroppsliggjort kunnskap" dithen at det handler om kunnskap som er integrert i flere deler av kroppen enn hjernen. For å sette dette i perspektiv så skal det før den vitenskapelige revolusjonen ha vært slik at mangel på kroppslig og følelsesmessig identifisering gjorde at kunnskapen ble ansett som fremmed og upålitelig." (Berman 1989 i Heshusius og Ballard 1996). Dette later ikke til å være tilfellet i dag:

"It is anybody's guess as to how many of us, students, teachers, and educational researchers walk around in schools and universities with feelings of bodily and emotional stress because of the disembodiment involved in how we are taught to teach, to learn, and to do research. Probably there are hordes of us. As we become adults, we learn how to repress somatic awareness, and many of us can no longer tell when our stomachs know better than our minds, when our bodies feel completely wrong, or why we develop headaches. We cover up the stress caused by the disembodiment of our work by still more work, or by still another cup of coffee. Lack of meaning, which points, by definition, to the loss of a participatory mode of knowing, to lack of somatic and emotional involvement (see Berman, 1989, Johnson 1983, Tamas 1991), is no longer accurately felt and acted on". (Heshusius og Ballard, 1996 s. 3)

Magefølelsen forstår jeg som en type personlig kunnskap som er avhengig av den som bærer denne (Lauvås og Handal, 1990 s.90). Dette er nok ikke den kunnskapsform som i størst grad verdsettes i Akademia.

Anti-intellektualisme

Vektlegging på følelser kan i vår kultur også ses som en form for anti-intellektualisme. Eliassen sa at hun, etter å ha lest introduksjonsbrevet (kfr. appendix), hadde trodd at jeg var en sånn "svevende hippietype" eller at mitt prosjekt var inspirert av tankegods vi gjerne finner innenfor New Age-kretser. Hun sa imidlertid at hun ble overrasket over den naturvitenskapelige innstillingen som preget spørsmålene mine. Kanskje var dette et resultat av min poengtering av at følelsene kun skulle ha en instrumentell funksjon, av dette som jeg i ettertid ser som et forsøk på å fremstå som "spiselig" i Akademia.

Min posisjon står uansett langt fra den dyrking av følelsene som fant sted i romantikken. Jeg deler heller ikke den mistro til rasjonalitet som synes utbredt innenfor det mangfoldet som gjerne omtales som New Age (Hammer,1997).

Kapittel 3 - Forskerrollen

Få norske samfunnsvitere vil nok i dag bekjenne seg til tradisjonen i betydningen slutte seg til kongstanken om naturvitenskapen som modell for samfunnsvitenskapene. Begreper som objektivitet og sannhet blir som regel problematisert i samfunnsvitenskapelige forskningsmiljøer i dag. Merton's forskningsidealer har neppe så stort nedslagsfelt i nåtidig samfunnsforskning i Norge. Likevel mener jeg det er grunn til å stoppe opp og spørre: Hva skjer i forskningsrelasjonen? Hvilke idealer er virksomme under intervjuene? Hvilke

hensyn veier tyngst for forskeren i gitte situasjoner? Er det de moralske? De kunnskapsmessige? Er det andre hensyn? Spørsmål som disse oppfatter jeg som viktige for å bli bevisst på hvilke valg jeg tar i intervjusituasjonen og på hvilke hensyn som ligger til grunn for valgene. Kanskje kan en slik bevisstgjøring øke mitt handlingsrom i intervjusituasjonen:

"... if a person becomes aware of the theory concerning his behaviour, he is no longer bound by it but is free to disobey it".

(Howard 1971, s.167 i Lauvås og Handal, 1990 s.5)

Dersom jeg som samfunnsforsker blir bevisst hvilke føringer som ligger i forskerrollen, slik jeg er sosialisert til å se den, kan jeg i større grad velge hvilke elementer fra tradisjonen jeg vil følge og hvilke jeg vil forkaste. Jeg skal ikke her gjøre meg til talskvinne for en reduksjonistisk tankegang - en "sosiologisme" der mennesket ses "som en marionett - uten egen vilje" (Hammerlin og Larsen 1997 s.21). Vår personlige historie, i og utenfor Akademia, vil også ha innflytelse på hvordan vi som forskere forholder oss til de institusjonelle og samfunnsmessige føringer som påvirker måten vi forsker på.

Forskerens forhold til tradisjonen er imidlertid også et resultat av sosialisering. Filosofen Jon Hellesnes kaller det, ifølge professorene i pedagogikk Per Lauvås og Gunnar Handal, "danningssolisering" når "man er, eller blir gjort klar over den sosialiseringprosessen man er inne i og dermed blir satt i stand til å ta stilling til det som skjer med en selv" (s.56). Dette i motsetning til den "normale" tilpasningssoliseringen der man passivt blir formet til å passe inn i den kulturen man blir sosialisert inn i "uten å vite om at man blir sosialisert i det hele tatt"(Lauvås og Handal,1990,s.56). Jeg ser disse sosialiseringstypene som idealtyper, her definert som kategoriseringer som fremhever typiske trekk

ved et sosialt fenomen (Macmillan Student Encyclopedia of Sociology, 1983 s.164). I praksis vil nok disse sosialiseringene flyte i hverandre.

Like lite som jeg kan bevege meg ut av tradisjonen jeg står i, kan jeg overskride tilpasningssosialiseringen. Det jeg derimot kan tilstrebe er å bli bevisst på tradisjonens føringer i forskerrollen i den grad jeg har internalisert disse. Sist men ikke minst kan jeg bli mer bevisst på hvilke hensyn som ligger til grunn for mine valg.

Empati som forutsetning for forståelse

Empati eller innlevelse er viet stor plass i oppgaven. Grunnen er at denne i metodelitteratur gjerne fremstilles som en forutsetning for forståelse. (se blant annet Kleinman og Copp 1993: Kvale 1997: Fog 1994). Gitt dette premisset må forskerens evne eller vilje til å leve seg inn i informantens livsverden stå sentralt i den kunnskapsproduksjonen som skjer innenfor rammen av kvalitative forskningsintervjuer. Kunnskapsproduksjonen oppfatter jeg som en prosess som foregår på ulike felter. Selv om jeg har fokusert på forskningsrelasjonen og den påfølgende analysen produseres kunnskap allerede under samfunnsforskerens forberedelser til intervjuene. Kort sagt så produseres kunnskap før, under og etter intervjuene. Jeg oppfatter også analysen som en kontinuerlig prosess som pågår fra forskningsprosjektets start til dets avslutning.

Den tyske sosiologen Max Webers begrep "einverstehen" anskueliggjør, etter mitt syn, det at forståelse dreier seg om å forstå seg inn i informantens livsverden. Det er her snakk om en dobbelt hermeneutikk - forskerens fortolkning av en verden som allerede er fortolket av de sosiale aktørene selv (Gilje og Grimen 1992 s.179ff). Identifikasjon utgjør et element i den

empatiske innlevelse. Ifølge psykologen Jette Fog forsøker vi gjennom empatien å finne ut hvordan det oppleves å være i den annens sko. Sagt på en annen måte: Hvordan er informantens verden sett fra hans eller hennes ståsted? Samfunnsforskeren bør, for bedre å forstå informanten, forsøke å finne ut "hvordan hans verden er, og hvordan han må være og handle i den verden, som han nu engang har"(Fog, 1994.s.) Som Fog har hevdet så blir jeg likefullt i mine egne sko, og forlater dem ikke ett øyeblikk.

- og som hun også har skrevet;

"Jeg lader mig kaste ind i hans univers og ser det og lader det gøre indtryk på mig, som om det var mit perspektiv og mit univers. Jeg genkender det som mit eget. Jeg identificerer mig med ham og hans verden. Men jeg trækker mig *også* tilbage og ser på og vurderer hans perspektiv og hans verden. Jeg ser den anden som en anden".
(ibid. s.x)

Her framstår empatien som en bevegelse, avstand - nærhet - avstand.

Identifikasjon og rolleovertagelse gjennom refleksjon inngår i denne bevegelsen. (Sosiologisk leksikon, 1997 s.67). Først inn i informantens livsverden, så tilbake for å vurdere informantens perspektiv utenfra eller på avstand. Dersom bevegelsen stopper opp hos informanten eller i hans eller hennes miljø, får vi det som innenfor samfunnsvitenskapene kalles "to go native". Forskeren blir i identifikasjonen og får ikke den nødvendige avstand til å analysere sosiale fenomener. Som sosiologen Ragnvald Kalleberg har skrevet: "En av de store utfordringene i feltforskning er å kunne veksle mellom tilstrekkelig nærhet og tilstrekkelig distanse"(Kalleberg, 1996,s.45). Hva som blir tilstrekkelig her vil nok være avhengig av samfunnsforskerens person såvel som vitenskapssyn. Ikke minst vil det bero på forskningsfeltet. Forskeren kan også ha behov for å beskytte seg i møtet med informantens verden. Kalleberg hevder, slik jeg forstår ham, at man ved å overidentifisere seg med en gruppe lett vil underidentifisere seg med en annen (ibid. s.45). Selve forskningsprosessen kan, slik jeg har erfart den, bestå av en rekke slike

bevegelser såvel i forhold til informanter som til teori og empiri. Begrepet empati forstår jeg slik at det kun dreier seg om innlevelse i andre menneskers situasjon.

Psykologen Steinar Kvale har hevdet at det er "den menneskelige interaksjonen under intervjuet som produserer vitenskapelig kunnskap" (s.28) og "resultatet av intervjuet er avhengig av intervjuerens kunnskaper, følsomhet og empati"(Kvale1997, s.). Forskeren må ha evne til å leve seg inn i informantens livsverden. Kvale nevnte følsomhet i tillegg til kunnskaper og empati. Hos ham dreier dette seg om følsomhet overfor temaet. Den samme informant kunne komme med ulike uttalelser til forskjellige intervjuere alt etter intervjuernes følsomhet overfor og kunnskap om intervjuemnet. (Kvale, 1997, s.39). Jeg vil tilføye at resultatet av intervjuet, etter mitt syn, også avhenger av forskerens følsomhet for de emosjonelle sidene av intervjusituasjonen. Her inngår blant annet det som på folkemunne kalles "sosiale antenner". Dersom forskeren har slike så er hun oppmerksom på hvor informanten befinner seg følelsesmessig. Dette dreier seg ikke om at kvalitative intervjuer burde forbeholdes spesielt følsomme forskere, hvordan de nå måtte være. For meg dreier dette seg om at forskeren går inn for å ha en varhet i situasjonen for informantens følelser såvel som for sine egne. Kort sagt for de følelser som inngår i interaksjonen mellom de to. Dette ser jeg ikke bare som viktig for kunnskapsproduksjonen, men jeg formoder også at en slik varhet kan minske risikoen for moralske overtramp overfor informanten. Jeg vil understreke at det ikke handler om følsomhet som en slags iboende egenskap hos forskeren. Det er et kontroversielt tema dette med eksistensen av iboende egenskaper hos mennesker, et tema som faller inn under diskusjonen om sannhet.

Det å "go native" som innenfor flere samfunnsvitenskapelige fag nærmest framstår som skjellsord, inngår forøvrig som et element i enkelte feministiske metoder (Se bl.a. Reinhartz, 1992). Dette temaet skal jeg ikke forfølge her da intervjuene denne oppgaven bygger på, mer kom til å dreie seg om følelser som brøt mot empatien. Jeg endte opp med å fokusere på det mer kontroversielle spørsmålet om sinne og irritasjon overfor informanter. Personlig er jeg også mer opptatt av sinne enn fascinasjon. Dette springer ut av min historie, denne følelsens posisjon i vår kultur og de personlige og samfunnsmessige konsekvensene det kan få at slike følelser undertrykkes. At spørsmålene om fascinasjon og betatthet stort sett falt ut ser jeg ikke som noe stort tap da temaet "go native" er hyppig behandlet i metodelitteraturen. Det er sannsynligvis ingen prinsipiell forskjell på følelser som kan kalles empatiske og de som bryter mot empatien når det gjelder forskerens konkrete bruk av følelsene i analysen.

"Empatiske følelser" er her en grov kategorisering av følelser som ikke er til hinder for innlevelse i den andres livsverden. Det kan dreie seg om sympati, fascinasjon eller andre følelser som i vår kultur gjerne beskrives som "positive". Følelser som bryter mot idealet om å være empatisk kan kanskje være vanskeligere å erkjenne nettopp fordi de bryter mot et dobbelt sett av normer: mellommenneskelige sosiale normer i vår kultur og normen i forskersamfunnet om å være empatisk. Om følelser som bryter mot ulike normer kan være vanskelige å erkjenne så kan de, etter mitt syn, likefullt gi verdifull informasjon.

"Forutsetningen for å forstå indenfra er at innsikten i den anden ikke er sløret av mine egne behov og lidenskaber" hevdet Fog (Fog, 1994 s.). Trolig er det her følelsenes styrke som vil være avgjørende. Hvorvidt det dreier seg om irritasjon eller fascinasjon antar jeg vil være av underordnet betydning. Jeg mener ikke her å si at jeg da ikke ville se informanten slik han egentlig er. Dette føyer seg inn i debatten om sannhet og kan likestilles med Kvaales metafor

gruvearbeideren som graver ut det rene og ubesudlede gullet, mao finner ut hva informanten egentlig mener (Kvale, 1997).

Mitt bilde av informanten er uansett hentet fra mitt ståsted og mitt perspektiv. Likefullt kan det bli sløret av f.eks. hva jeg projiserer på ham. Projisering kategoriseres som en psykisk forsvarsmekanisme som dreier seg om å tillegge andre mennesker våre egne uønskede motiver, tanker og følelser (Høstmark Nielsen, 1997). Dersom jeg som samfunnsforsker ikke forholder meg til mine egne følelser under intervjuene, så kan jeg heller ikke vite om de hindrer meg i å se den andre. Det kan være vanskelig å få klarhet i hva som f.eks er informantens følelser og hva som er egne følelser som jeg projiserer på ham. Mine følelser i møte med informanten vil uansett prege min analyse og måten jeg skriver om informanten på.

Sett nå at jeg etter en gjennomgang av transkripsjonene fra et spesifikt forskningsprosjekt kom fram til at jeg hadde en rekke projeksjoner mot en gitt informant. Nå kanskje du som leser tenker at jeg har en terapeutisk farget virkelighetsforståelse. Generelt har nok vi mennesker endel motstand mht å erkjenne våre prosjeksjoner, og samfunnsforskere har ikke nødvendigvis gått i psykoterapi. Dersom vi som et tankeeksperiment antok at jeg for meg selv faktisk erkjente gitte projeksjoner overfor en informant . Hva så? Jeg kunne late som ingenting og la teksten bli stående urørt. Jeg kunne skrive om teksten ut fra min nye erkjennelse eller jeg kunne synliggjøre mine projeksjoner i teksten for å invitere leseren til innblikk i min fortolkningsramme. Innledningsvis har jeg f.eks. omtalt min emosjonelt ladete forforståelse mht forskerrollen for å gi leseren innblikk i min fortolkningsramme. Dette for å klargjøre premissene for mine refleksjoner over forskerrollen.

Innenfor vår kultur er det vanlig å kategorisere følelsesmessige polariteter som "positive" eller "negative". Det kan f.eks. gjelde polariteter som sinne og fascinasjon. Hvor fruktbart er det å adoptere denne kategorisering av følelser som "positive" eller "negative"? "Positive" eller "negative" i forhold til hva? For hvem? For den som opplever følelsene eller den som "utsettes for" dem? Det ligger mye makt og kontroll i slike kategoriseringer. Dermed er det ikke sagt at ikke aggresjon kan få alvorlige konsekvenser for mennesker i dette samfunnet. Spørsmålet er bare om konsekvensene ikke kan bli større og mer alvorlige når vi som samfunnsmedlemmer ikke skal kunne tillate oss å ha helt naturlige menneskelige følelser.

Empatien er, ifølge Arne Johan Vetlesen, alltid "andre-orientert" - "selv-empati" eksisterer ifølge denne filosofen, ikke (Vetlesen 1994, s.x). Der er, ifølge ham alltid et du. Det dreier seg heller ikke om å gå inn i den andres følelsesliv og føle hva den andre føler:

" Empathy allows me to develop an appreciation of how the other experiences his or her situation; empathy facilitates the first reaching out toward and gaining access to the others experience, but empathy does not imply that I become "contaminated" by the other's emotional state; it does not mean that I myself come to feel what the others feel". (Vetlesen, 1994 s. 8)

Vetlesen hevder også at empatien innebærer en anerkjennelse av den annens annethet (otherness) (ibid. s,8). Medfølelsen har, ifølge ham, ikke som sin forutsetning at jeg er lik den andre. I tråd med psykoanalytikerens Sigmund Freud likestiller ikke Vetlesen empatien med en partikulær følelse. Freud skal, etter hva Vetlesen har skrevet, ha ansett empatien for å være menneskehetens tilgrunnliggende følelsesmessige evne (humanity's basic emotional faculty) (Vetlesen, 1994 s.205).

" Empati er den evnen som ligger under og til grunn for og muliggjør hele rekken av spesifikke emosjonelle tilknytninger til andre, slik som kjærlighet, sympati, medlidenhet og omsorg. Empatievnen muliggjør at jeg kan bli berørt av den andres berørthet" (Vetlesen og Nortvedt 1996, s.58)

Samfunnsforskeres følelsesarbeid og inntrykksstyring

Alle menneskelige møter rommer elementer av bedrag (Reinharz, 1992 s.28)

Dersom samfunnsforskere bare tillater seg å ha spesifikke følelser overfor informantene, dvs. følelser som i vår kultur gjerne betegnes som "positive", må møtene med informantene nødvendigvis også medføre følelsesarbeid.

Følelsesarbeid ("emotional labor") er en betegnelse brukt om arbeid for å få de rette følelsene for jobben vi gjør (Hochschild, 1983, s.118). Kanskje er det slik at samfunnsforskere i likhet med flykabinpersonale i utøvelsen av sin profesjonelle rolle må være "nicer than natural"(ibid.).

Jeg forestiller meg at intervjuene, gitt disse premissene, også må innebære hva sosiologen Erving Goffman kalte inntrykksstyring (Goffman,1974 s.12 ff.).

Dette dreier seg om at vi i likhet med skuespillere "spiller roller med de andre som publikum". I samspill med andre "søker man alltid å presentere et bestemt bilde av seg selv, det vil si å styre det inntrykket andre får av en" (Sosiologisk leksikon,1997,s.130).

Den sterke stillingen empatien later til å ha innenfor samfunnsforskningen bringer tankene til en klassiker innenfor følelsessosiologien⁸. Det dreier seg her

---

⁸ Følelsessosiologien er et relativt lite kjent felt. Ifølge sosiologen Tina Kjensli kan opprinnelsen dateres til midten av 70-tallet, da blant andre Arlie Hochschild publiserte sin første artikkel innenfor dette feltet hvor hun etterlyste en sosiologisk teori om følelser. Hochschild har, ifølge Kjensli, definert følelsessosiologien som "en samling vitenskapelige arbeider som utreder sammenhenger mellom kultur, samfunnsstruktur og forskjellige aspekter ved følelser og utdyper og supplementerer teorier om hvordan mennesket tenker og handler (Hochschild 1990 s.117 sitert fra Kjensli 1997-98 s.114). Følelsessosiologien har, ifølge Kjensli, sitt tyngdepunkt i USA. Feltet er ikke organisert rundt noen samlende teori om hvordan følelser bør forstås. Det råder, ifølge sosiologen,

om Arlie Hochshilds studie av følelsesarbeidet hos flykabinpersonale hvis følelser ble gjort til salgsvare av flyselskapet (Hochschild, 1983). Jeg vil ikke med dette påstå at samfunnsforskere selger sine følelser som en salgsvare. Forskere arbeider heller ikke innenfor den tjenesteytende sektor og utformer i langt større grad enn kabinpersonale arbeidet sitt selv. Likheten finner jeg fremfor alt i det at begge yrkesgrupper i sterk grad later til å spille roller for å styre andres inntrykk av dem. Dette er som nevnt noe som inngår i all menneskelig samhandling. Likevel - gitt eksistensen av følelseskoder i forskerrollen og den sterke vektleggingen av empati i denne rollen, tenker jeg at inntrykksmanipulering må utgjøre en stor del av rollen som samfunnsforsker. Forskeren må trolig legge endel arbeid i det å fremstå som empatisk uavhengig av hva vedkommende måtte tenke og føle. Kanskje dreier det seg ikke bare om å fremstå slik men om å faktisk være det. I så fall må samfunnsforskere bedrive inntrykksstyring også overfor seg selv. Jeg må da manipulere mine følelser slik at de passer inn i det bildet jeg ønsker å ha av meg selv som samfunnsforsker.

I hvilken grad er det mulig å være menneske i en rolle som er tuftet på slike idealer? I hvilken grad er det mulig å bruke seg selv? Er det rom for å møte mennesker i en slik rolle? Å møte mennesker forstår jeg her som det å respondere også følelsesmessig på den andre - en reaksjon som i større grad påvirkes av hva som skjer i samhandlingen enn av normer om hvordan jeg som forsker til enhver tid bør være. Det er heller ikke gitt at empati i enhver situasjon er den mest naturlige reaksjonen. Møter jeg informanten med medfølelse uansett hva som blir sagt kan han lure på om jeg har hørt hva han sa. Dersom en voldtektsdømt for eksempel framstiller seg som et offer, er det

trolig, ut fra min posisjon som kvinne, lettere å leve seg inn i voldtektsofferets situasjon.

Å vise informantene sine reaksjoner kan også gå helt galt mht til det at forskeren befinner seg i en tiggerposisjon. Mao så er forskeren avhengig av informantens fortsatte deltagelse i prosjektet. Ikke desto mindre kan det å vise sine reaksjoner også skape en ærligere relasjon og et bedre emosjonelt klima i intervjusituasjonen.

Et sentralt spørsmål

Jeg har, med støtte i metodelitteratur, fremstilt empati som et ideal innenfor samfunnsforskning. Med dette som utgangspunkt var jeg nysgjerrig på å høre om informantenes opplevelse av følelser som avvek fra dette idealet, slik som f.eks. sinne og irritasjon. Dersom empatien ses som en av bærebjelkene i kunnskapsproduksjonen, kan nok opplevelsen av følelser som bryter mot empatiidealet, av samfunnsforskere oppfattes som truende. Såkalt negative følelser overfor informantene kan, gitt disse premissene, oppfattes som en trussel mot kunnskapsproduksjonen og, som Kleinman og Copp har pekt på, mitt selvbilde som samfunnsforsker (Kleinman og Copp, 1993). Derfor stilte jeg følgende spørsmål:

"Har du noengang opplevd å føle sinne eller irritasjon mot en informant? "

Jeg forestilte meg at svarene jeg fikk på dette spørsmålet kunne antyde noe om eksistensen av "føleleseskoder" i samfunnsforskningen:

"Our culture dictates feeling rules (Hochschild, 1983) - how we are supposed to feel in different situations - depending on our roles" (Kleinman og Copp, 1993 s.1).

Informantenes respons på spørsmålet om sinne eller irritasjon bør, etter mitt syn, også forstås i lys av at det i vår kultur ser ut til å være sterke normer mot å vise slike følelser. Kanskje kan normene være så sterke at bare det å erkjenne de nevnte følelsene kan være problematisk? Forskningsmiljøene befinner seg innenfor storsamfunnet slik at normer som er rådende innenfor storsamfunnet sannsynligvis også gjelder innenfor de samfunnsvitenskapelige forskningsmiljøer. I tillegg møter samfunnsforskere fagspesifikke normer innenfor de ulike forskningsmiljøene.

Jeg hadde jobbet mye med intervjuguiden på forhånd og forsøkt å utforme denne etter gruppen jeg skulle intervjuer. Sånn sett er formen valgt ut fra mine fordommer om informantgruppen; samfunnsforskere som taleføre mennesker som snakker mye og gjerne om det de er opptatt av og som gjerne snakker generelt. Litt styring må til, tenkte jeg, og formulerte direkte spørsmål. Kanskje bør svarene forstås i lys av at det kan være vanskelig å huske følelsene man hadde overfor en gitt informant eller f.eks. et forskningstema i ettertid. Da jeg stilte det nevnte spørsmålet befant forskerne seg innenfor en annen relasjon, med andre følelser.

Men så kommer tusenkronersspørsmålet - Fikk jeg svar på f.eks. dette spørsmålet om sinne eller irritasjon med denne strategien? Jeg vil heller si at jeg har fått svar som på indirekte måter fremstår som kommentarer til spørsmålet.

Slik jeg tolket svarene lot f.eks. informantens sosiale posisjon til å ha betydning. Pedersen var blant dem som svarte på spørsmålet ved å fortelle om hvilke typer informantgrupper han hadde hatt, og han fortalte meg om sine intervjuer med drapsdømte menn i norske fengsler. Når informantene var

fanger, så skulle svaret, slik jeg oppfattet ham, gi seg selv. Etter Pedersens beskrivelser av menneskene, temaene og omgivelsene - fengslet, - opplevde jeg det som upassende å komme med oppfølgingsspørsmål da dette ville ha vært som om jeg ikke skulle ha hørt hva han sa. Såvel Pedersens referanse til gruppen han intervjuet og mine egne reaksjoner på dette, forteller meg at følelseskodene trolig kan være aller sterkest overfor representanter for grupper som befinner seg i spesielt pressede livssituasjoner. Kanskje er normen så sterk at forskeren ikke engang ville merke slike følelser hos seg selv? Kanskje er vi mennesker heller ikke så enkle at vi enten har såkalt positive eller såkalt negative følelser. Kanskje kan vi ha masse ulike følelser og tanker på en gang i møtet med et annet menneske. Som Pedersen sa;

"Det var et sjokk dette(...) at så dypt sympatiske mennesker kunne gjøre noe så forferdelig. Den dualismen som ligger i det. Det å se dette vakre, skjønne ansiktet med det varme, fine blikket og så se på hendene som hadde gjort det helt forferdelige. Det var en veldig sterk følelsesmessig opplevelse".

Dette sitatet har ligget lenge urørt. Hva kan jeg si som ikke "ødelegger" utsagnet? Dette handler om dype eksistensielle spørsmål. Det føles ufint, som en slags helligbrøde å ta opp dette i forbindelse med brudd på empatien. Det var, slik jeg oppfattet ham, dualismen som dominerte her. - Brudd og ikke-brudd samtidig overfor det samme mennesket - sympati overfor personen og avsky(?) overfor gjerningen. Dette bringer opp et kjent kriminologisk tema som orienterer seg rundt skillet mellom person og handling. (Christie, 1982). Slik kan motsigelsesfylte følelser overfor informanten også bringe opp temaer for analysen.

Identifikasjon og følelser

Pedersen snakket videre om at drapsmennene hadde levd svært forskjellig fra ham selv. Noen av dem hadde også hatt en stor rusproblematikk. Han hadde

ikke møtt noen "usympatiske, lystne eller monsteraktige" drapsdømte. Som han sa; "Det var det andre som var den følelsesmessige påkjenningen" (...)

Jeg oppfattet "det andre" slik at det handlet om identifikasjon:

"Men det som likevel var sterkt var at de lignet på meg. De var mennesker av kjøtt og blod med følelser i behold og så hadde de gjort dette forferdelige. Så derved rykket drapet så veldig nær meg, og dette vil jeg beskrive veldig sterkt som en emosjonell prosess."

Jeg forestiller meg at slike møter må ryste forskeren i hans grunnvoller. Gjennom innlevelsen kom Pedersen inn i den drapsdømtes univers - et sympatisk menneske og en grufull handling. Ut fra hva Pedersen skriver i doktoravhandlingen om dette, så var det et univers fylt av sorg og skyld (Leer-Salvesen, 1991). Møter som dette kan nok skape et følelsesmessig kaos hos enhver forsker. Pedersen fortalte om et mareritt han hadde hatt i denne tiden. Han drømte at han kvalte sin kone:

Det var en annen følelse der jeg nesten ikke orket mer da jeg hadde snakket om drap i så mange timer og fått detaljhistoriene og identifiserte meg med gjerningsmannen. Jeg begynte å drømme om å ta livet av kona mi. Jeg våknet midt på natten og hadde en opplevelse av at jeg holdt på å kvele henne - så jeg hadde helt klart denne identifikasjonsfasen som andre feltarbeidere, andre som holder på med det samme har fortalt mye om i forskningslitteraturen. Men den kom sånn pang på meg. Det var en vond periode.

Pedersen identifiserte seg så sterkt at han selv, i drømme, gikk inn i den drapsdømtes sko og utførte "den samme" grufulle handlingen. Det framgår også av doktoravhandlingen hans at flere av de drapsdømte hadde tatt livet av nære familiemedlemmer(Leer-Salvesen, 1991, s.24). I marerittet ble skillet mellom ham selv og den andre visket ut. Han gikk selv inn i gjerningen. Det var dette han sterkest opplevde som en følelsesmessig påkjenning. - Det å være lik den andre.

Kanskje kan også marerittene man kan ha i en slik fase gi nøkler til analysen. Følelser og tanker kan gjerne fremstå klarere i drømme enn de gjør i våken tilstand dersom man opplever et følelsesmessig kaos.

Følelser som bryter mot empatien i møter med drapstrømte i fengsler. Av redsel for å være altfor påtrengende spurte jeg ikke Pedersen nærmere om dette. Han fortalte selv at han følte seg brydd og påtrengende over å skulle stille så dypt personlige spørsmål om opplevelse av skyld i en så naken situasjon som en intervjusituasjon i et fengsel. I hans studie fant han at det i fengslet var slik at enhver samtalsituasjon som bød på nærhet og intimitet var et gode. En situasjon som jeg antar må by på store moralske utfordringer. Som forsker tenker jeg at det kan være vanskelig å intervju et menneske som har stort behov for å prate med deg. Nærheten som oppstår i intervjusituasjonen kan bli problematisk moralsk sett fordi relasjonen har en begrenset varighet og informanten kan ut fra sitt behov for kontakt slippe forskeren innenfor sine forsvarslinjer (Fog, 1994). Ikke minst er det i en slik situasjon lett for informanten å glemme at han snakker til "en større offentlighet". I lys av dette kan det kvalitative forskningsintervjuet, med den nærhet og intimitet det kan by på, framstå som forførende.

Selv om forskningsrelasjonen, som flere av informantene har understreket, er en helt spesiell relasjon, så er vi likevel alle mennesker. Vi veksler i tanker og følelser i løpet av en samtale. Som oftest er det nok en salig blanding av tanker og følelser som uavlatelig veksler i løpet av intervjuet. Om forskeren får opp følelser som bryter mot empatien, behøver dette på ingen måte innebære at vedkommende ikke liker informanten. Det kan være "et blaff". Om vi holder oss til Pedersens tema for doktoravhandlingen, så kunne det for eksempel hende at forskeren stilte seg undrende til hvordan den drapstrømte presenterte seg selv,

hvordan han presenterte handlingen, hans syn på eget ansvar, omtale av offeret etc. Ut fra lesing av Pedersens doktoravhandling finner jeg ikke holdepunkter for disse kritiske refleksjonene der (Leer-Salvesen, 1991). Alle de tolv informantene som fikk straffedom, erkjente f.eks. skyld i strafferettslig forstand under intervjuene (ibid.s.66). Ansvarsfraskrivelse, dersom det skulle være tale om det, behøver heller ikke være noe forskeren reagerer negativt på, men som et eksempel jeg senere skal presentere fra metodelitteraturen viser, så kan det fremkalle negative reaksjoner.

Ut fra hva Eliassen sa så fremsto informantens posisjon som betydningsfull for graden av identifikasjon. Det var, etter hva hun sa, lettere å identifisere seg med informantgrupper som hun for eksempel på en eller annen måte var i personlig berøring med. Der mennesker fra slike grupper var informanter kunne hun lett tenke at "Det er ikke umulige mennesker, men umulige situasjoner" (...)" mens hun overfor representanter for en annen gruppe, som hun ikke hadde hatt nær personlig tilknytning til, kunne tenke at "nei, så ubevisste de er".

Kanskje står, hva jeg har kalt empatiidealet spesielt sterkt innenfor de deler av samfunnsforskningen som orienterer seg mot utsatte eller marginaliserte grupper. Mange mennesker har det tøft nok fra før om ikke samfunns-forskeren skal bære sten til byrden. Hvorvidt informantene har forstått spørsmålet slik at det handler om å uttrykke sin irritasjon overfor informanten, vet jeg imidlertid ikke.

Det er problematisk å finne ord for å betegne forskning rettet mot grupper med lav sosial status. Begrepet avviksforskning er, etter mitt syn, stigmatiserende i seg selv. "Utsatte grupper" er et annet problematisk begrep. Det er ikke nødvendigvis slik at mennesker som av forskere kategoriseres på denne måten,

oppfatter seg selv som utsatt. Det er heller ikke slik at det bare er mennesker som befinner seg i de nedre sosiale lag i samfunnet som kan oppfatte seg som utsatt. Kanskje kan informantene i dette prosjektet oppfatte seg som utsatt nettopp i kraft av sin posisjon. For ikke helt å miste språket velger jeg her å bruke begrepet "marginaliserte grupper" og tenker da på grupper som befinner seg i de lavere sosiale lag i samfunnet. Jeg ser ikke representanter for disse gruppene som utstøtt i den forstand at de står utenfor samfunnet. Hvor skulle de i så fall befinne seg? Jeg nevner dette fordi det rent språklig kan høres ut som om de gjør nettopp det. De er istedet stigmatisert og sortert ut til å innta bestemte posisjoner i samfunnet.

Konsekvensene av å tillate seg å bli sint eller irritert ble også tillagt betydning. Eliassen mente f.eks. at sinne eller irritasjon fra forskerens side kunne resultere i dårlige intervjuer

"Men problemet er om man blir for sint eller kritisk eller hva man føler slik, så gjenspeiler det seg og da blir det veldig dårlige samtaler."

Det kan nok bli dårlige samtaler av slike følelser. Selv tror jeg imidlertid at sannsynligheten for at dette vil skje ikke vil reduseres nevneverdig av forskerens eventuelle inntrykksmanipulasjon. Dersom jeg som samfunnsforsker later som om jeg ikke reagerer på hva informanten sier, stenger jeg for videre kommunikasjon om temaer som kan være interessante å diskutere. Dersom jeg f. eks. reagerer på informantens selvpresentasjon, kan dette skyldes at jeg ikke ser informanten klart fordi mitt blikk sløres av min irritasjon. Kanskje jeg ikke ser hvordan måten informanten presenterer seg og sin historie, kan inngå i vedkommendes "verdighetsarbeid". På den annen side kan mitt eget forhold til samtalen tema gjøre at jeg verken kan eller vil innta en slik forstående holdning. Inntrykksstyring kan, etter mitt syn, også ses som et uttrykk for at forskeren undervurderer informanten. Et forsøk på undertrykking av gitte

følelser fra forskerens side kan innebære at forskeren tror at informanten ikke gjennomskuer dette.

Hvordan forskeren forholder seg til egne følelser i intervjusituasjonen har trolig også sammenheng med hennes forhold til konflikter generelt. Jeg vil på ingen måte påstå at det er enkelt å synliggjøre at man nærer lite sosialt aksepterte følelser overfor andre. Informanter danner så avgjort intet unntak i så måte. Her kommer asymmetrien i relasjonen inn og kompliserer dette ytterligere. Trolig er det mange faktorer som har innflydelse på forskerens adferd i intervjusituasjonen. Det kan f.eks dreie seg om faktorer som sosialisering, forskerens historie og institusjonelle føringer. Det kan også ha betydning hvor langt forskeren er kommet i prosjektet. Jo lenger forskningsprosjektet er kommet innenfor de gitte tidsrammene, desto mer avhengig kan forskeren bli av informantene.

Heller ikke Håkonsen lot til å synes at det kunne være rom for irritasjon innenfor en profesjonell forskerrolle. Hvorvidt informantene har oppfattet mitt spørsmål slik at det dreier seg om å vise sinne og irritasjon overfor informanten er som nevnt, uvisst. Håkonsen sa imidlertid følgende:

"(...) jeg har ikke noe med å bli irritert over hvordan vedkommende er. Da blir det på en måte min oppgave som intervjuer å prøve å finne noen veier å gå som gjør at den personen føler seg trygg nok, eller situasjonen er klar nok til eller hva det måtte være".

Det later ikke til at forskeren kan tillate seg å bli irritert over informantens væremåte. Hvordan vedkommende er oppfatter jeg slik at det også omfatter informantens uttalelser. Jeg kan ikke da se hva som skulle kunne gjenstå som forskeren kunne tillate seg å bli irritert på. For ordens skyld så er det ikke om å gjøre for meg at forskere skal være irritert på informantene. Mitt poeng er at

dette er en helt naturlig menneskelig reaksjon som også samfunnsforskere må ha lov til å erkjenne dersom de skal kunne tillate seg å være mennesker i forskerrollen. Samtidig innser jeg at det å være såpass ærlig i sin reaksjonsmåte overfor informanten også kan virke negativt. På den ene siden krever det en trygg forskningsrelasjon, på den andre siden kan det bidra til å skape en. Jeg blir gjennom en slik adferd tydelig i forskerrollen. Informanten kan på godt og vondt få vite hvor han har meg. Dette kan i sin tur bidra til at den andre blir mer oppriktig i sine uttalelser uten at dette var formålet med åpenheten fra forskerens side. For meg er poenget først og fremst å kunne tillate meg å være menneske i forskerrollen.

Åpenhet fra forskerens side er på ingen måte uproblematisk. Innenfor varianter av feministisk samfunnsforskning har åpenhet fra forskerens side blitt brukt som en strategi i et forsøk på å invitere informantene til å bli "med-forskere". Informanten Marilyn Wedenoja har imidlertid skrevet at hun følte seg presset av intervjuerens åpenhjertighet;

" personal sharing on her [forskerens, KM] part (where she was from, what she had done, some of her own views) was triggering off in me a self-sensing process. I began to notice myself stereotyping her and guessing what she would want to hear and not want to hear based on my perception of the information about herself....She was giving me...personal information as a way of equalizing the relationship and revealing herself as I had been revealing myself, yet it seemed more out of her need to self-disclosure rather than my need at that point to know about her. At that early stage of the interview, I felt like I first needed time to establish myself within the role of participant before moving towards more of an interactive sharing" (Reinharz, 1992, s.33)

Etter min oppfatning kan åpenhjertighet fra forskerens side være problematisk av flere grunner. Ett problem, som informanten kom inn på her var "timingene", et annet er, etter min oppfatning, at rollene lett kan bli uklare som følge av åpenhet fra forskerens side. Åpenheten kan, som Sherryl Kleinman har hevdet,

inngå i en humanistisk retorikk som i likhet med all annen retorikk kan benyttes for sosial kontroll (Kleinman, 1991 s.187):

..."an ethics of self-disclosure could leave people feeling as if they had undergone openheart surgery without the benefit of anesthesia (Kleinman, 1991 s.187).

Forskningsrelasjonen som en asymmetrisk relasjon mht makt, status og utdanning kombinert med tradisjonens føringer, gjør etter mitt syn, informanten som medforsker til et utopisk foretagende. Dette forhindrer imidlertid ikke at informanter til en viss grad, kan inviteres til deltagelse i f.eks. utvalg og fortolkning. Samfunnsforskernes hegemoni mht fortolkning og analyse, ser jeg som én grunn til at forskerrollen for meg oppleves som en tvangstrøye. - Fordi forskeren skal publisere utvalgte deler av hva informanten forteller, må hun ikke opptre på en måte som gjør at informanten sier mer enn han ellers ville ha gjort. Dette temaet kommer jeg tilbake til senere.

Når det gjelder spørsmålet jeg stilte forskerne mht sinne og irritasjon kan man selvsagt innvende at slike følelser ikke nettopp åpner for forskerens ivaretagelse av informanten. Det kan nok være. Det er det også viktig å være oppmerksom på. Likevel tenker jeg at dersom forskeren erkjenner slike følelser blir i alle fall de moralske dilemmaene satt på agendaen. Jeg vet heller ikke hvor godt forskeren ivaretar informanten under det følelsesarbeidet sosiologen Erving Goffman kalte "inntrykksstyring" - å spille en gitt rolle på en måte som styrer det inntrykket man gjør på andre . Som jeg var inne på, kan jeg som samfunnsforsker i den grad ha tilpasset meg hva jeg oppfatter som normene, at kun følelser som kan betegnes som empatiske er de jeg får kontakt med.

Håkonsen hevdet også at han ville se såkalt negative følelser i intervjusituasjonen som et uttrykk for at han ikke forsto informanten helt.

"Jeg ville nok bruke det som et utgangspunkt for å finne ut; Hva er det som skjer nå? Er det noe jeg ikke riktig forstår godt nok f.eks?"

Han kunne da gå nærmere inn på det i intervjuet og si til informanten;

"Du nå ble jeg litt forvirret. Hva var det egentlig du mente med det du sa?"

Dette rimer godt med metodelitteraturens vektlegging av empati som en forutsetning for forståelse (se f.eks. Fog,1994). Spørsmålet jeg da stiller meg er om jeg kan forstå alt? Kan jeg som forsker leve meg inn i alle handlinger? Hva med mine følelsesmessige reaksjoner på informantens handlinger? Det kan f.eks. dreie seg om grove voldshandlinger, voldtekt og incest. Og hva hvis jeg i intervjusituasjonen reagerer på informantens presentasjon av seg selv? Hjelper det da å spørre om igjen? Jeg spurte dessverre ikke Håkonsen om dette.

Gabrielsen mente i sin kommentar til spørsmålet om sinne eller irritasjon at forskeren i utgangspunktet burde være sporty nok til å ta imot historien. Uansett hvordan hun selv måtte ha reagert i en gitt situasjon så ville det ikke ha dreid seg om hennes private reaksjoner. Reaksjonene ville f.eks. kunne ha sprunget ut fra hennes posisjon som kvinne. Slik jeg tolker utsagnet så er det her ikke snakk om private reaksjoner fordi de springer ut fra en form for felles erfaring. Uten å skulle inkludere alle kvinner i "det store vi´et", kan kanskje det å tilhøre det samme kjønn gi noen felles erfaringer, selv om andre posisjoner som f.eks. rase eller klasse av den enkelte kan tillegges større vekt.

Fascinasjon og identifikasjon

Samtidig som jeg ser det problematiske i at forskeren viser informantene sine følelsesmessige reaksjoner, framstår også den alltid så empatiske samfunnsforskeren for meg som lite troverdig. Gitt eksistensen av følelseskoder i samfunnsforskningen kan følgene av slike idealer bli at forskningsrelasjonen beskrives på klisjépregede måter. For å si det med og Kleinman og Copp: "Some fieldworkers go overboard, telling themselves that they are lucky to hang around such fascinating people" (Kleinman og Copp, 1993 s. 34).

Sosiologen Pål Repstad har drøftet hvordan samfunnsforskere i møte med en kultur som ligger fjernt fra deres egen (ikke nødvendigvis i geografisk forstand) kan bli isolerte og oppleve seg som identitetsløse fordi deres hjemlige sivile identitet er irrelevant. Samfunnsforskeren kan, ifølge Repstad, prøve å kompensere dette ved å overidentifisere seg med informantene. "Det man ikke får av oppriktighet og samfølelse i den sosiale omgangen med aktørene, tar man igjen når man skriver om dem" (Repstad, 1993, s.54-55). Nå er det kvalitative intervjuer, ikke feltarbeid jeg fokuserer på i denne oppgaven. Likefullt ser jeg psykiske fenomener som overidentifisering som noe som også kan oppstå innenfor rammen av kvalitative intervjuer.

Arlene Daniels, en samfunnsforsker Copp og Kleinman har referert til, har beskrevet hvordan hun ble betatt av to av sine nøkkelinformanter:

"In both these cases, I convinced myself that these were the people I wanted as cronies. It was difficult to see how the glitter of interesting personality that surrounded these figures was a product of how much I needed them. I did not realize how I had psyched myself up to admire extravagantly in order to enjoy the advantages they offered me...I did not face up to the self-serving nature of these feelings of friendship". (Daniels i Copp og Kleinman, 1993 s. 34)

Hvor går grensen mellom identifikasjon, over- og under-indentifikasjon? - Et spørsmål som det kanskje ikke alltid er så lett å besvare. Kanskje kan reaksjoner

som de Daniels beskriver oppstå nettopp i situasjoner hvor informanten hører hjemme i et for forskeren fremmedartet miljø. Dersom informantene fremkaller sterke følelser hos meg kan det nok uansett være interessant å undersøke hva som ligger til grunn for dette. På den annen side kan man nok bli fascinert og interessert i mennesker uten at dette springer ut av noe meningsfellesskap. Kanskje er det nettopp det fremmedartede som fascinerer. Ikke desto mindre tenker jeg at det kan være fruktbart å granske disse følelsene nærmere i lys av de foregående temaer.

Da jeg spurte forskerne om de hadde opplevd å føle sinne eller irritasjon overfor en informant, var jeg først og fremst nysgjerrig på om de ville tillate seg å erkjenne slike følelser overfor informanter. Det dreiet seg da ikke om å vise informantene den eventuelle irritasjonen, men eventuelt å benytte den i den senere analysen og i så fall å vise den i publikasjonen. Etter nærmere ettertanke ser jeg det at forskeren bare erkjenner slike følelser for så å presentere dem i analysen som umoralsk. For informanten kan dette oppfattes nærmest som et bakholdsangrep. Det er forøvrig en mengde moralske dilemmaer knyttet til det å eksplisitt benytte sine følelser i analysen. Disse kommer jeg tilbake til i kapittel åtte.

Nærhet og avstand

Som en introduksjon til dette temaet vil jeg med en digresjon presentere en beskrivelse av samfunnsforskeren på feltarbeid. Den "profesjonelle fremmede"⁹ i en høyst usedvanlig voksenrolle:

" hanging around, snooping, engaging in seemingly idle chitchat, note taking, asking odd (often dumb) questions, pushing for disclosures on matters that may be a source of embarrassment to some on the scene, and so forth." (van Maanen, 1991 s.32)

Innledningsvis omtalte jeg min opplevelse av forskerrollen som en tvangstrøye. Jeg vil i det følgende kommentere dette nærmere. Drøftingen knytter jeg blant annet til informantenes kommentarer i og utenfor intervjusituasjonen. Utenfor i den forstand at jeg har benyttet Pedersens doktoravhandling (Leer-Salvesen, 1991).

Pedersen har nedtegnet sine refleksjoner over forskerrollen i sin doktoravhandling. På bakgrunn av sine erfaringer som fengselsprest har han sammenlignet presterollen med rollen som samfunnsforsker:

"Selvsagt er det en stor påkjenning å være sjelesørger, terapeut eller hjelper for mennesker som bærer på en stor sorg. Det å *lytte* til fortvilelse vil alltid være et hardt og krevende stykke arbeid. "Ledsagerens" maktesløshet kan bli nesten umulig å bære og gi grobunn for depresjoner og utbrenthet. Om en er aldri så profesjonelt dyktig til å verne seg og motta veiledning, er ørene et risikofylt apparat å arbeide med. Dette visste jeg av egen erfaring. Det jeg ikke visste, var at *referenten* også gambler med sitt eget følelsesliv når han skal beskrive den store smerte uten å kunne trøste. Jeg burde kanskje visst det...at krigsreporteren og feltlegen begge legger forskjellige deler av sin egen sjel igjen på slagmarken" (Leer-Salvesen, 1991 s.31)

---

⁹ "professional stranger" - Agar (1980) sitert i van Maanen 1991 s. 32

"uten å kunne trøste"....

- heter det i det foregående sitatet. Hvorfor kan ikke samfunnsforskeren trøste? Pedersen har selv gitt vektige grunner for dette. Argumentasjonen er kjent fra samfunnsvitenskapelig metodelitteratur:

"etter min oppfatning ville det være forskningsetisk uriktig av meg å gå dypt inn i trøsterollen i et intervju der samtalepartnern er invitert til en helt annen situasjon enn sjelesorgens, terapiens eller vennskapets. Hvis jeg hadde lagt armene rundt ham, trøstet og oppført meg helt og fullt som en deltakende venn, ville faren for at han hadde gitt meg mer enn han selv ville gi, vært overhengende. Forskeren skal publisere. Det skal ikke presten, terapeuten eller vennen" (Leer-Salvesen, e-post, 2000).

Informantene er invitert til å fortelle om sitt liv og sine erfaringer.

Samfunnsforskeren er ikke og skal, etter min oppfatning, heller ikke forsøke å være terapeut. Dette er et omkved i samfunnsforskningsmiljøer; "Vi er forskere, ikke terapeuter". Spørsmålet jeg stiller meg er da: Hva slags vesen er jeg som forsker? Som Arne Johan Vetlesen har skrevet så viser følelsene at vi er berørbare vesener (Vetlesen, 1994). Opptrer jeg som terapeut dersom jeg trøster en informant? Kanskje var det nettopp spørsmålene jeg stilte som fikk fram sorgen hos den andre. Å trøste et menneske som gråter oppfatter jeg som en naturlig ting å gjøre i menneskelig samkvem. Dersom jeg selv har bidratt til å fremkalle f.eks. vonde minner hos den andre oppfatter jeg det som mitt ansvar å ivareta ham eller henne. Å innta en distansert, nøktern observatørrolle i en slik situasjon ville for meg innebære at jeg fraskrev meg ansvaret jeg har i situasjonen. For ordens skyld så har jeg brukt Pedersens eksempel som en illustrasjon. Hvordan han selv opptrådte i situasjonen vet jeg ikke. Imidlertid skrev han selv i sin kommentar at løsningen for ham verken var å prøve å undertrykke empatien eller å bryte ned alle grenser mellom forskeren og hjelperen (Leer-Salvesen, e-post, 2000) Det finnes nok mange måter å vise medfølelse på.

"Sjelen er kroppens fengsel"

Balansegangen mellom nærhet og avstand i forskningsrelasjonen kan være krevende. Pedersen ga selv et eksempel som, etter mitt syn, illustrerer hvor vanskelig samfunnsforskning kan være.

"I intervjusituasjonen var det ikke naturlig for meg å legge armene rundt en mann som satt og gråt, trøste ham eller gjøre andre ting som jeg kunne gjort i en litt mer intim situasjon, men jeg kunne gråte innvendig av det han fortalte."

Det er så usigelig trist å gå inn i dette. Hva er det den gjør med oss, den tradisjonen vi står i? Jeg sier oss da jeg kunne ha gjort akkurat det samme selv. Pedersen nevnte dualismen han opplevde i møtet med flere av de drapsdømte. Jeg så en dualisme hos ham selv også. Han var et menneske jeg opplevde som empatisk i den forstand at han kom meg i møte med interesse, varme og innlevelse. Ut fra hva Pedersen sa så ser jeg ham her som et empatisk menneske fastfrosset i en forskerrolle.

Dette var en beskrivelse Pedersen ikke kjente seg igjen i (som han skrev i sin kommentar til skissen til denne oppgaven). For ham ville det vært "forskningsetisk uriktig (...) å gå dypt inn i trøsterollen i et intervju der samtalepartneren var invitert til en helt annen situasjon enn sjelesorgens, terapiens eller vennskapets" (Leer-Salvesen, 2000). Pedersen hevdet at det ville ha vært stor risiko for at informanten kunne ha gitt ham mer enn han selv ville gi dersom Pedersen hadde lagt armene rundt ham, trøstet ham og oppført seg "helt og fullt" som en deltakende venn. En avgjørende forskjell var, ifølge Pedersen, at forskeren skal publisere. Det skal, som han skrev i sin kommentar, verken presten, terapeuten eller vennen. Hjelperen tilbyr, ifølge denne samfunnsforskeren, fortsatt kontakt og støtte. Det gjør ikke forskeren. Pedersen

mente likevel at empatien hadde stor plass i den nevnte situasjonen med den drapsdømte som satt og gråt (Leer-Salvesen, 2000).

Hvordan kan f.eks. et menneske som er dømt for drap oppleve at forskeren er passiv når han gråter? Jeg ser for meg en mann som kanskje har drept et nært familiemedlem og sitter med sorg over dette og en enorm skyld for gjerningen. I denne settingen kommer det, etter mitt syn, fram sider ved forskerrollen som fremstår som svært problematiske, moralsk sett. Kanskje kan den allerede dømte tolke forskerens passivitet som nok en dom over ham selv som et skyldig menneske - et menneske som ikke fortjener å trøstes.

Det er ikke lett å være samfunnsforsker. Det er problematisk å være mer eller mindre passiv i en slik situasjon, men det betyr ikke at det ikke også, av grunner jeg har vært inne på i det foregående, kunne være problematisk f.eks legge armene rundt ham. Ikke minst ville jeg som heterofil kvinnelig forsker i møte med en presumptivt heterofil eller bifil mann ha vært forsiktig med å legge armene rundt ham.

Ikke desto mindre leder dette tankene til den franske filosofen, Michel Foucault, sine ord; "själen är kroppens fängelse" (Sunesson i Foucault, 1974, s.xiv). Disiplineringen kryper inn i hver celle i kroppen vår og lammer oss. I dette tilfellet hindrer den oss i å være (med-)mennesker. For å si det, slik jeg her overfører Foucaults ord angående fengsler til samfunnsvitenskapenes felt, så virker de tradisjonelle vitenskapsideologiene her gjennom å regulere "kroppens handlingsfält" (ibid.). Dette Foucault skal ha kalt "kroppens politiske teknologi"(s.xiv). I møtet med disse ordene er jeg ikke lenger så flau over "den lukkede problemstillingen" min som det ikke lå noe spørsmål i. Det dreide seg som kjent om:

"De emosjonelle omkostninger ved å gjøre samfunnsvitenskapelig feltarbeid i en kontekst dominert av vitenskapelig ideologi (forestillinger om samfunnsforskning, forskeradferd, normer for publisering etc.)"

(Basert på tekst av Kleinman og Copp, 1993 s.2 og 3).

Det lå ikke noe spørsmål i denne nettopp fordi jeg selv står i denne tradisjonen og opplever de emosjonelle omkostningene på kroppen. Kanskje er det flere som opplever slike. Kanskje tolker jeg informantenes uttalelser "som Fanden leser Bibelen" og derfor får det jeg ville ha - en bekreftelse på at det er fler enn undertegnede som synes vi betaler en pris for å stå i denne vitenskapstradisjonen. For ordens skyld vil jeg tilføye at Pedersen ikke, verken under intervjuet eller i doktoravhandlingen, har koblet det problematiske ved forskerrollen til vitenskapelig ideologi. Da han ved ulike anledninger hadde hatt ulike roller innenfor det samme feltet hadde han reflektert over forskjellene mellom rollene. Han mente forskerrollen hadde hatt "andre grenser i forhold til intimitet" enn det for eksempel presterollen hadde hatt:

"Det som jeg syntes var vanskelig det var at jeg så ofte opplevde at jeg måtte legge noen bånd på meg". (...) Det var en påkjenning - det først og fremst å skulle være registrator, referent og historieforteller - og ikke kunne ta rundt vedkommende og trøste og tilby vennskapet mitt og kjærligheten min".

I intervjusituasjonen tenkte jeg at det er vel slik det er å være forsker. Det som gjør dette så sterkt for meg nå i ettertid, er at de reaksjonene jeg da hadde på det Pedersen sa, viser meg hvor dype røtter jeg selv har i tradisjonen.

Dersom jeg skal kunne forsvare min adferd innenfor rollen som samfunnsforsker kan jeg ikke slå meg til ro med å tenke at "sånn er det bare".

Paradokser i forskerrollen

Ut fra min opplevelse er forskerrollen, slik jeg er sosialisert til å oppfatte den, fylt av paradokser og indre motsigelser. Pedersens drøfting av forskerrollen i sin doktoravhandling har hjulpet meg til å se dette klarere:

"Presten er forsiktig med å stille spørsmål til han er blitt kjent med sin samtalepartner. Han er avventende, lyttende og overlater ofte initiativet til den andre. Intervjueren kommer fort til sak, stiller raskt de sterke og ømtålelige spørsmålene. Presten kan trøste. Han kan legge en arm rundt den som gråter og kanskje til og med dele gråten. Intervjueren må være langt mer passiv, mer nøktern og observerende. Presten kan avtale et nytt møte, en gang i uken, hver fjortende dag i lang tid fremover. Intervjueren skal gå, brutalt og uten noe løfte om at atmosfæren av nærhet og åpenhet som er oppstått i rommet har noen fortsettelse." (Leer-Salvesen, 1991:30,31).

Presterollen og rollen som samfunnsforsker er to vidt forskjellige roller.

Samfunnsforskerrollen er ingen omsorgsrolle. Det jeg imidlertid opplever som paradoksalt ved det foregående sitatet er at rollen som intervjuer, den rollen som fremstår som minst forpliktende og ivaretagende, er den samme som fremstår som mest direkte og "brutal". Intervjueren som kan gå uten å avgi løfter er den nøkterne, passive observatør som raskt stiller sensitive spørsmål. Dersom dette skulle gi et representativt bilde av rollen som samfunnsforsker levner det ikke forskerne megen ære.

Jeg mener ikke her å antyde at forskere burde gi løfter om fortsatt kontakt. Dette ville trolig gjøre veien kort til utbrenthet. Jeg ønsker her å fokusere på hvordan jeg som forsker opptrer i møtet med informanten der og da. Kanskje kan det være mulig å være klar og tydelig mht at det dreier seg om et forskningsintervju samtidig som jeg møter den andre som et medmenneske. Så blir det min vanskelige oppgave å kunne være medmenneske uten å gi løfter om fortsatt kontakt etter prosjektperiodens utløp.

Det fremstår også som paradoksalt for meg å legitimere det å ikke kunne trøste informanten ut fra hensynet til vedkommende selv. Jeg oppfatter dette som et uttrykk for en paternalistisk holdning der forskeren pr. definisjon er den som vet hva som er best for informanten. Kanskje er det tildels berettiget fordi forskeren er den som har best kjennskap til hvilke sammenhenger informantens uttalelser skal plasseres innenfor. Forskeren vet f.eks. at informanten snakker til "en større offentlighet" noe intervjupersonen ikke nødvendigvis er så bevisst på. På den annen side kjenner jeg ikke til samfunnsvitenskapelige forskningsprosjekter der man har spurt forhenværende informanter hvordan de f.eks. opplevde å bli forsket på. Kanskje er det heller ikke så enkelt å gå i kollegers fotspor og kikke dem i kortene.

En avgjørende forskjell mellom rollene som samfunnsforsker og f.eks. prest eller sjelesørger er at forskeren er alene om å skulle publisere det som kommer fram under samtalen. I en situasjon der samfunnsforskeren har monopol på fortolkning og presentasjon blir det problematisk dersom informantene, som Pedersen skrev, i en situasjon preget av nærhet og intimitet ga forskeren mer enn de ville ha gjort i en mindre intim situasjon. Innenfor samfunnsforskernes hegemoni er informantene gjerne utestengt fra prosessen knyttet til formidlingen av forskningsresultatene. Jeg skal ikke her ta opp debatten om aksjonsforskning, dette som kritikere nokså nedsettende har betegnet som endringsarbeid med forskerstøtte (Eliasson, 1987,s.126ff).

Ikke desto mindre vil jeg påstå at problemene som oppstår fordi forskeren skal publisere har sammenheng med at informantene gjerne er utestengt fra prosessen knyttet til denne. Det er gjerne forskeren selv som foretar utvalget fra intervjumaterialet. Gitt slike premisser blir det av flere grunner problematisk å komme informanten for nær. Avstanden mellom forsker og informant er ikke noe statisk, men skapes gjennom en gjensidig prosess i samhandlingen mellom

forsker og informant. Distansen vil trolig være avhengig av hvordan partene til enhver tid, bevisst og ubevisst definerer situasjonen.

Håkonsen var også inne på temaet nærhet og avstand. Han mente at det som samfunnsforsker var viktig å finne en balansegang mellom det å involvere seg i informantens problemer samtidig som man satte klare begrensninger for hvor langt inn i problemene man ønsket å gå. Jo lenger inn i et problem man gikk som forsker, desto større risiko var det for at informanten oppfattet en som et menneske som var villig til å påta seg problemet på en eller annen måte.

Samtidig var det slik at dersom man inviterte informanten til å fortelle om ting som var vanskelige for denne personen så ville det også bli galt, eller umoralsk, å sette altfor klare grenser for hvor langt man var villig til å involvere seg i saken. Håkonsen mente at man her måtte forsøke å finne noen grenser som var hensiktsmessige. Samtidig mente han at dersom han ikke var villig til å gå med et stykke på veien rent følelsesmessig, burde han heller ikke invitere et menneske til et intervju.

"ikke så empatisk som i andre roller"

Pedersen oppfattet forskerrollen som mindre empatisk enn andre roller han sammenlignet denne med:

"Det er kanskje en kode jeg har med fra forskerfamilien at jeg skal være litt mer distansert, litt mer registrerende, litt mer spørrende og ikke så empatisk som i andre roller".

Selv synes jeg som nevnt det er vanskelig å være samfunnsforsker i møte med informanter. Det er balansegangen mellom nærhet og avstand i intervjusituasjonen jeg oppfatter som problematisk. Problemene viser seg spesielt når jeg stiller spørsmål som av informanten oppfattes som sensitive. Under terapeututdanningen har jeg erfart at det kan være temmelig uforutsigbart hva som er sensitivt for den enkelte. Samtidig har vi alle områder som er sensitive. Jeg oppfatter derfor ikke problemet som løst dersom samfunnsforskere f.eks. skulle begrenset sin forskning til mennesker som befant seg innenfor høyere sosiale lag i samfunnet. Balansegangen mellom nærhet og avstand under intervjuet sett i forhold til det å skulle publisere, ser jeg som problematisk uansett sosialt lag informantene måtte tilhøre. Selv kan jeg ikke se noen annen måte å løse problemet på enn å invitere informantene til å lese det man skriver om dem i løpet av forskningsprosessen. Det er nok heller ikke helt uvanlig at samfunnsforskere på denne måten inviterer informantene til mer aktivt å ta del i utvalget.

Den danske sosiologen Jacob Hilden Winsløw har i sin doktoravhandling om forholdet mellom "praksis og selvforståelse i empiriske videnskaber"(1991), beskrevet kvalitative forskningsintervjuer som instrumentelle og forsker-etnosentriske (Winsløw, 1991).

"At det i den kvalitative metodelære understreges, at det gode interview flyder avsted langs de associative baner, som er naturlige for informantene, og ikke

gennemløbes rigdigt ud fra et een gang for alle fastlagt mønster, skyldes ikke overvejelser om den interviewedes tarv, men begrundes alene med ønsket om at optimere informationsudbyttet af samtalen. Interviewerens opmærksomhed og mellemmenneskelige talenter anvendes således i mindre grad til at sikre, at indgrepet ikke sårer eller på anden måde får negative virkninger for den interviewede, end til at sikre at samtlige punkter på "huskelisten" bliver dækket i løbet af den ustrukturerede samtalen; en opgave, som enhver med interviewerfaring vil vide er ganske energikrevende" (Winsløw 1991 s.30)

Samfunnsforskere kan her høres ut til å være kynikere som først og fremst er opptatt av å "optimere informasjonsudbyttet av samtalen". Jeg tror nok at brorparten av forskerne er opptatt av informantens ve og vel. Samtidig ligger det i kortene at de også må ha fokus på "huskelisten", på alt man som forsker bør være oppmerksom på i intervjusituasjonen.

Forskningsrelasjonen som sådan oppfatter jeg som en instrumentell relasjon. Dette indikeres etter mitt syn av språket den gjerne omtales med som f.eks. "informant" og "intervjumateriale". Kanskje er det ikke i seg selv noe galt i at forskningsrelasjonen er instrumentell dersom premissene er klare og rollene tydelige. Så enkelt er det imidlertid ikke. Forskningsprosessen er relativt uforutsigbar, noe som skaper problemer mht. det informerte samtykke¹⁰. Jeg har ennå til gode å høre om forskningsrelasjoner der kontrakten reforhandles og revideres fortløpende. Man kan jo også spørre seg om når et slikt prosjekt ville bli ferdig. Det at samfunnsforskere er mennesker som forsker på mennesker gjør det spesielt vanskelig å opprettholde en tydelig definert forskningsrelasjon. Hva jeg innledningsvis har definert som forskerens historie vil i sterk grad bidra

---

¹⁰ informert samtykke "Som hovedregel skal forskningsprosjekter som forutsetter aktiv deltagelse settes igang bare etter deltakernes informerte og frie samtykke. Den samme regel gjelder for forskning som innebærer en viss risiko for belastning på deltakerne. Informantene har til enhver tid rett til å avbryte sin deltakelse, uten at dette skal få negative konsekvenser for dem" (I: Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, jus og humaniora. NESH-publikasjon 1999 s.13). "At samtykket er fritt betyr at det er avgitt uten ytre press eller begrensninger av personlig handlefrihet. At det er informert betyr at informanten orienteres om alt som angår hans eller hennes deltakelse i forskningsprosjektet" (ibid. s.13).

til å farge forskningsrelasjonen. Om det av mange grunner er svært vanskelig og kanskje utopisk å opprettholde en tydelig definert forskningsrelasjon med klare roller, så kan dette likevel være et ideal å strebe etter.

Problematisk blir det, etter min oppfatning, dersom mål-middel-tenkningen som ligger til grunn for relasjonen som sådan, tilsløres med eufemismer¹¹. For å synliggjøre det instrumentelle i forskningsrelasjonen brukte jeg under de første intervjuene ordet respondent. Forskerne jeg intervjuet reagerte imidlertid på begrepet og jeg erstattet det etterhvert med "informant", et ord som etter min oppfatning, også har et instrumentelt preg. Etter mitt syn kan det virke tilslørende å endre begrepsbruken uten at dette springer ut fra endringer i forskningsrelasjonen. Derfor har jeg konsekvent brukt ordet informant. Etter min oppfatning er de alternative begrepene som benyttes også farget av det instrumentelle i relasjonen. Hva slags menneske er f.eks. en intervjuperson? Kanskje var enkelte informanters reaksjoner på begrepet respondent et uttrykk for at det kan være problematisk å forholde seg til forskningsrelasjonens instrumentelle preg?

På den annen side kommer kanskje forskeren i et bedre lys gjennom bruken av ordet informant. Assosiasjonene som begrepet respondent kan vekke til behaviourismens stimulus-respons-tenkning, kan fremstille forskningsrelasjonen som mer asymmetrisk enn forskeren anser den for å være.¹²

---

¹¹ eufemisme: "Substitution of mild or vague expression for harsh or blunt one" er ifølge den israelske professoren i kriminologi, Stanley Cohen, den leksikalske standarddefinisjonen (1985, s.276).

¹² Takk til medstudent Astrid Renland for din bemerkning den 11.10.00 om at bruken av ordet respondent kan stille forskeren i et dårligere lys. Informanten er en som informerer oss mens ordet respondent, ifølge Renland, ut fra ordlyden er en som kun responderer på våre stimuli.

Rollen som samfunnsforsker opplever jeg som nevnt som en tvangstrøye - som en rolle som ut fra min opplevelse av denne gir meg et snevert handlingsrom f.eks. i intervjusituasjonen. Ikke kan jeg bli irritert og ikke kan jeg trøste et menneske som gråter. Rollen oppfatter jeg slik at den gir rom for et svært begrenset spekter av følelser. Følelsesnormene, eller med Hochschild "feeling rules", oppfatter jeg selv som så sterke at det her dreier seg om selve erkjennelsen av følelsene ikke selve uttrykket. Kort sagt så opplever ikke jeg at det er mulig å være menneskelig innenfor en slik rolle.

Kapittel 4 Erkjente og uerkjente følelser

Følelser er noe vi har enten vi forholder oss til dem eller ikke. Trolig er det nettopp de følelsene vi ikke forholder oss til som sterkest og på subtile måter vil sette sitt preg på forskningsrapporten:

"Paradoxically, we believe that it is unexamined subjectivity that is most likely to lead to a product that is more about the researcher than the participants"
Background material that is not brought to awareness is potently influential on analytic processes and results, particularly if accompanied by strong emotional content" (Barcott et al., 1996 s.82).

I det følgende vil jeg gi et par eksempler på følelsesmessige reaksjoner hos forskere som de av ulike grunner har valgt å utelate fra forskningsrapporten.

Ubehag og forbudte følelser

Forbudte følelser, kunne ifølge Eliassen dreie seg om forhold som viste menneskers ynkelighet og smålighet. Det dreide seg da om følelser som vi, slik jeg forsto henne, alle kan ha, men som vi ikke omtaler verken i sosial samhandling eller i forskningsrapporter. Det kan nok også være problematisk moralsk sett å nevne slike følelser i en offentlig rapport. Ikke desto mindre tror jeg selv at moralske hensyn kan tjene som legitimering for at forskeren unnlater å ta opp temaer som hun har et problematisk forhold til. Hvorvidt det her var forskerens følelsesmessige forhold til fenomenet som i førstnevnte tilfelle ble utslagsgivende er uvisst. Forskerens egne følelser overfor et fenomen kan nok også være til hjelp i avgjørelsen av hva som tas med i forskningsrapporten. Kanskje kan forskerens egne reaksjoner antyde noe om hvordan fenomenet vurderes innenfor en videre samfunnsmessig sammenheng.

Eksempel 1

Eliassen fortalte om en samfunnsforsker som hadde intervjuet en familie med et multihandicappet barn. Gutten hadde en sykdom som gjorde ham lam i hele kroppen. Forskeren var opptatt av å beskrive og analysere denne familiens hverdagsliv. En konkret detalj ble imidlertid utelatt i rapporten, ifølge Eliassen. Når man sitter helt hjelpeløs i rullestol så blir man også hard i magen. Dette gjorde at familien rent mekanisk måtte hjelpe gutten med å bli kvitt avføringen. Eliassen mente i den forbindelse at:

" Det er en detalj som sier veldig mye om familiens situasjon og den utleverer veldig mye om intimitet og nærgåenhet overfor en multihandicappet som kanskje fører til vemmelse fysisk, men som samtidig sier veldig mye"

Hun fortalte at samfunnsforskeren utelot denne detaljen av hensyn til guttens og familiens integritet. Det er likevel, etter mitt syn, mulig at det kan ha forholdt seg slik at gutten selv og hans familie hadde et mer uproblematisk forhold til

dette enn forskeren. Ikke desto mindre kan det nok også oppleves som en invadering i familiens private sfære når såpass intime forhold tas med i en offentlig rapport. At dette er noe som sier mye om familiens hverdagsliv legitimerer, etter mitt syn, ikke et intimitetstyranni fra forskerens side. Dette har heller ikke Eliassen hevdet. Intimitetstyranniet ville her, etter mitt syn, bestått i at forskeren tok med slike intime detaljer uten å spørre informanten og eventuelt hans familie om dette var OK. Kvalitative intervjuer kan være forførende gjennom den intimitet som kan oppstå i intervjusituasjonen. Informantene kan fort glemme at de snakker til "en større offentlighet". Det kan lett bli en sjokkartet opplevelse å lese forskerens fremstilling av ens liv i en offentlig rapport.

Dersom forskeren utelater et tema fordi hun selv f.eks. føler vemmelse overfor dette temaet, behøver ikke dette være noe hun er bevisst på. Den moralske legitimeringen av utelatelsen av temaet i forskningsrapporten kan være den som forskeren selv forholder seg til, mens følelsene hun nærer for temaet forblir uerkjente.

Det kan også være slik at forskeren forholder seg til sitt eget ubehag som en moralsk veiviser. Vemmelsen forskeren selv opplevde overfor dette kan også være en del av en felles erfaring. Slik jeg ser det, er en vesentlig årsak til at slike temaer blir så problematiske, den hierarkiske strukturen i mange forsker-informant-relasjoner.

Eksempel 2

Et annet eksempel på utelatelser av et gitt tema på grunn av forskerens følelsesmessige forhold til dette, har jeg hentet fra en hovedoppgave i kriminologi. I oppgaven drøftes noen etiske problemstillinger knyttet til en

undersøkelse blant klienter i et Hiv-metadonprosjekt i Oslo (Østby, 1997). Prosjektet dreiet seg om metadonbehandling av "hiv-positive stoffmisbrukere med langkommen immunsvikt" (ibid. s.6ff). Det dreiet seg med andre ord om mennesker som led av en dødelig sykdom og hvor sykdommen ikke bare var latent, men hadde begynt å utvikle seg.

Østby skrev at hun bare kort ønsket å berøre temaet sykdom. Hun nevnte videre at hun unnlot å stille spørsmål knyttet til døden da hun, som hun skrev, var redd for at dette skulle vekke sterke følelser. Østby hevdet i hovedoppgaven at:

"en informant som har sagt ja til å bli intervjuet, [har ikke] sagt ja til å bli kastet ut i angst og uro, på samme måte som en klient i en terapisisituasjon har sagt at hun ønsker forandring i sitt liv (Fog,1992: Kvale, 1996) (Østby, 1997,s 82).

Den moralske begrunnelsen forskeren legitimerer sin tilbakeholdende adferd med kan, som Østby pekte på, også springe ut av forskerens egen angst for å nærme seg visse temaer (Østby, 1997). Forskeren kan f.eks. begrunne utelatelsen med relasjonens korte varighet. Østby siterte i den forbindelse sosiologen Annick Prieur som har skrevet følgende: "Vi visste at vi snart skulle spasere ut av livet deres" (Prieur I: Østby, 1997 s.82).

Denne viktige moralske problemstillingen er, som Østby skrev, hyppig drøftet i metodelitteraturen (ibid.). Likefullt kunne en slik holdning, ifølge henne, også være et uttrykk for følelser som intervjueren var ute av stand til å takle. Som den daværende hovedfagsstudenten skrev:

"Da jeg analyserte intervjuene i Hiv-metadonundersøkelsen tolket jeg fravær av døden som tema i intervjuene som informantenes fortrenning, men i ettertid er jeg usikker på om det var mine grenser og mine følelser som hindret meg i å gå videre inn i dette tema. Muligens var det min frykt jeg projiserte over på dem. (Fog, 1992, Ehn og Klein, 1985 I: Østby, 1997 s.82ff). Jeg hadde, da jeg foretok disse intervjuene, ikke vært tett på dødssyke mennesker tidligere. Jeg var usikker på hvordan jeg selv ville reagere i møte med noen som visste at de snart skulle dø. Jeg valgte med andre ord ikke å utsette mitt eget følelsesliv i rollen som intervjuer Det

var dermed minst ubehagelig for meg å unngå spørsmål knyttet til det å leve med hiv og en nær forestående død. Jeg var ikke alene om å holde dette tema på avstand. Også blant prosjektmedarbeiderne var det sjeldent at de snakket om følelser knyttet til at klientene snart kom til å dø" (ibid,s.82-83)

Intervjueren må også, ifølge Østby, få ha sine "urørlighetssoner" (ibid. s.83). Likevel var det, ifølge henne, viktig at intervjueren var bevisst på hva som var hva. - Hva som var følelser som hadde kommet til uttrykk hos informantene og hva som var egen frykt som forskeren projiserte over på ham eller henne. Østby skrev at hun selv i ettertid trodde at hun projiserte sin egen frykt over på informantene. Hun skrev følgende om dette:

"Ved ikke å ta opp et tema knyttet til hiv og sykdommen, overså jeg det som muligens i størst grad preget deres livssituasjon. Jeg hadde på forhånd bestemt meg for ikke å bryte ned deres fortregning og hadde av den grunn ikke tatt med tema knyttet til at de hadde en dødelig sykdom" (ibid. s.83).

Østbys følelser overfor temaet død lot også til å ha satt sitt preg på rapporten hun skrev fra prosjektet. Flere av informantene hadde, ifølge henne, uoppfordret tatt opp temaer knyttet til seksualitet og død. Sex ble, ifølge Østby, et tema i rapporten mens uttalelser knyttet til døden ikke ble tatt med (ibid. s.83).

Forskere som arbeider med psykisk krevende temaer kan nok erfare hvordan deres psykiske forsvarsmekanismer kan tre i kraft. Gabrielsen fortalte at hun etter et flere timer langt intervju, innenfor et følelsesmessig krevende temaområde, ikke følte noenting. Som hun selv sa;

"Det der å ikke føle noenting handler vel om å være så full av ting at du ikke får sortert det. Hvis analysen skal gjøres ferdig og leveres mens forskeren har det sånn tror jeg ikke det vil gi så god analyse. Du må kunne gå imellom det med nærhet og distanse"

Enkelte samfunnsvitenskapelige forskningstemaer kan vekke avsky, skape angst eller få frem sterke følelser hos forskeren. Følelsesmessige reaksjoner som de Gabrielsen beskrev, kan kanskje også oppstå i situasjoner der forskeren under intervjuet opplever følelser overfor informanten som bryter med sentrale forskningsidealer.

Angst i Akademia

"Kunnskapstreet er eit farlig tre, i det har mang ein arming hengt seg" ¹³

Angst står sentralt i mitt bilde av Akademia. Under intervjuene opplevde jeg at det var flere som hadde lignende bilder. Eliassen karakteriserte Universitetet som en "ubarmhjertig institusjon" og Gabrielsen sa følgende om dette temaet:

"Hele Akademia er en prestasjonsangstborg av de helt sjeldne. Man kan jo bare gå litt rundt i gangene på Blindern og legge merke til de som er der Det er et ganske høyt angstnivå altså.(...) At folk blir sjuke er jo en ting - Det blir mye dum forskning ut av all den angsten også. Behovet for kontroll - å være i kontroll osv." Hvordan skal man kunne møte mennesker og få høre noe fra deres liv om det så bare er å få fylt ut et spørreskjema, hvis man ikke har en sånn tone med de kollegaene man lager dette spørreskjemaet med? Hvordan da skal man kunne få laget noe som det er verd å ha? Det der med kontroll, kontroll, kontroll - og mistillit til de man intervjuer, ikke sant - som prøver å føre deg bak lyset - ikke sant. At det blir dårlig forskning....."

Jeg tror også at et stort kontrollbehov gir dårlig forskning. Når det er angsten som styrer blir forskeren viktigere enn informanten og man risikerer å tape informanten av syne. Dersom jeg ikke klart nok ser den andre øker også risikoen for moralske overtramp. Dessuten så må jeg, dersom jeg vil ha kontroll over situasjonen, også kontrollere den andre. På den måten blir angsten og kontrollbehovet problematisk for flere enn forskeren selv. Informantene kan også rammes av dette. Sånn sett får dette spørsmålet også en moralsk dimensjon. Dette er forøvrig et tema jeg savner i metodelitteraturen. En annen sak, som Eliassen var inne på, var at dersom man utelukkende lot seg styre av forforståelsen kunne dette hindre det uventede i å dukke opp. Slik kan også kontrollbehovet bli en sperre mot ny kunnskap. Individualismen innenfor

---

¹³ Olav Duun: Medmenneske I:Pedagogisk profil nr.1, 1999, omslaget

institusjonen fremstår heller ikke, i mine øyne, som gunstig for kunnskapsproduksjonen:

"Academia is supposed to constitute a community of scholars. Yet this is undermined by individuation (doing something others have never done) and individualism (working on ones own), which are taken seriously and put into practice. Hence I assumed that admitting self-doubt was unacceptable (Kleinman, 1991, s.192)

Jeg ser individualismen som lite gunstig i forhold til kunnskapsdannelsen av den enkle grunn at to (eller flere) hoder, tenker bedre enn ett. Dersom jeg framfor å delta i et diskuterende forskerfellesskap "holder kortene tett til brystet" så er ikke dette, etter mitt syn, gunstig for kunnskapsutviklingen. Mitt generelle inntrykk fra samtalene med forskerne, var imidlertid at de hadde funnet seg diskusjonspartnere innenfor Akademia.

Angst knyttet til individuelle prestasjoner i Akademia er for meg et kjent fenomen. Jeg kjenner til dette fra egen erfaring, da jeg til tider har blitt så fanget av prestasjonsjaget at jeg har kastet opp. Jeg nevner dette fordi jeg tror at angst knyttet til prestasjoner i Akademia er et tema for mange forskere og studenter. En medstudent sa f.eks. at hun aldri hadde vært så mye syk som etter at hun begynte på hovedfagsstudiet. Kanskje kan min bekjennelse her uttrykke en erfaring som flere kan kjenne seg igjen i. I så fall, blir den, etter min oppfatning, ikke privat men personlig. Dette er subjektivt og det er personlig, men jeg mener likevel at mine erfaringer på området har relevans for temaet angst i Akademia. Skillet mellom det personlige og det private er blitt drøftet i forbindelse med en fagbokutgivelse¹⁴ for noen år siden som skapte debatt, blant annet om nettopp dette skillet:

---

¹⁴ Fagboken det her handlet om var "Kunnskapens kjønn - minner, refleksjoner og teori" av professor i sosiologi Karin Widerberg. Hun tok i denne boken utgangspunkt i sitt eget liv for å tematisere "sammenhengen mellom kjønn, seksualitet og kunnskap" (sitat hentet fra vaskeseddelen, Widerberg 1995)

"Som forskere krever vi av folk i en intervjusituasjon ofte å få del i den kunnskap som egentlig er forbeholdt fortrolige forhold. Vi ønsker tilgang til subjektive erfaringer, vi vil ha deres egne, personlige, og mer eller mindre private, historier (...)
Den subjektive erfaringen er altså anerkjent som grunnlag for kunnskapsproduksjon, men det gjelder forskningsobjektet, ikke forskningssubjektet. Formidling i det offentlige rom derimot må ikke bli for personlig, da blir det hele privat og ubehagelig (Engebretsen, 1999, s.106).

Artikkelforfatteren skriver i sin drøfting av det foregående; "Det kan være på sin plass å spørre hvor ubehagsfri Akademia og vitenskapen egentlig skal være?" (ibid.)

Innenfor vitenskaper hvor ord som "subjektiv" og "personlig" nærmest har vært for skjellsord å regne, ser vi her kanskje en fortsettelse av positivismedebatten¹⁵ i ny forkledning? Spesielt interessant er det at argumentene mot å bli personlig her er nettopp personlige. Det er her snakk om et ubehag, noe som nettopp dreier seg om personlige følelser. Kanskje dreiet dette seg nettopp om brudd med normer for hva det ble ansett for å være "tillatt" å skrive om i Akademia. Tradisjonens føringer kan nok også gjøre seg gjeldende mht form og innhold i samfunnsvitenskapelige publikasjoner.

---

¹⁵ positivisme - et vitenskapelig perspektiv som hevder at en objektiv gjengivelse av virkeligheten er mulig (Denzin og Lincoln, 1994, s.15)

Angst som metodeproblem

To samfunnsforskere og professorer i spesialpedagogikk, Monica Dalen og Barbro Sætersdal har i en doktoravhandling drøftet forskeres angst og argumentert for dette som et metodeproblem:

"Angst styrer våre valg av tema og metode i langt større grad enn vi tror. Den får oss til å styre utenom viktige forskningsfelt og akseptere tabugrenser som kan være høyst tvilsomme, ofte med moralsk høyverdige begrunnelser. Metodevalg er ofte et forsvar mot angst. En moralsk "høyverdige" begrunnelse om å skåne en intervjuperson kan dekke over at det er forskeren selv som er engstelig for ikke å strekke til i de vanskelige og forpliktende situasjoner som kan oppstå".

(Dalen og Sætersdal 1992 s. 72)

Dette gjelder ifølge de to forskerne, ikke minst innenfor forskning som retter seg mot barn i vanskelige situasjoner. Forbausende få forskere har, ifølge Seidenfaden (1981), en forsker Dalen og Sætersdal refererer til, prøvd å gi en sammenhengende fremstilling av barndommens sosialhistorie.

"De som har gått til kildene, har heller ikke unngått å bli ille berørt av de grusomme fortellingene om små barn som ble satt ut i skogene, som ble mishandlet og lemlestet, som sultet og frøs, og som måtte tigge eller stjele for å overleve" (Dalen og Sætersdal, 1992 s.73).

Dalen og Sætersdal gjengir Seidenfadens kommentarer om hvordan forskere "har prøvd å få bukt med det angstvekkende i materialet gjennom å idyllisere fortidens sosiale liv"(Dalen og Sætersdal 1992, s.73). I denne forbindelse stiller de to samfunnsforskerne et betimelig spørsmål:

"Hvis dette er sant for sosialhistorisk forskning om barn, hvor sant vil det da ikke være for det som ligger oss nært i tid og sted?" (s.73)

Selv om jeg i denne oppgaven har konsentrert meg om intervjuforskning, så viser sitatene, etter mitt syn, at temaet angst som metodeproblem overskrider intervjusituasjonens rammer. Dette er noe som, etter mitt syn, vil påvirke hele forskningsprosessen enten det gjelder metodevalg eller analysen. Forskerens angst for gitte temaer vil nok i stor grad styre hva som vektlegges og hva som

unngås. Dersom forskeren ikke er seg sine følelser overfor gitte temaer bevisst, vil hun trolig bli sterkest påvirket av dem.

Et tema som dette må, etter mitt syn, være spesielt relevant for kriminologi, avvikssosiologi eller andre fag som i stor grad orienterer seg mot representanter for hardt belastede grupper i samfunnet. Dersom forskeren unngår temaområder som tydelig er viktige for informanten, kan han bli ensom med sine kvaler eller sin angst for døden.

Sosiologen Yngve Hammerlin har sagt at det sier mye om et samfunn at etikk i så stor grad blir vektlagt (Hammerlin, 1999). Dersom etikken stadig vekk må settes på agendaen kan dette, etter mitt syn, tyde på at vi i liten grad forholder oss på en moralsk forsvarlig måte til hverandre. Jeg synes også at det sier mye om et samfunn dersom eksistensielle spørsmål oppfattes som noe som bør overlates til terapeuter og prester.

Informanten kan f.eks. selv begynne å snakke om sin sykdom uten å få respons fra forskeren fordi hun selv er redd for temaet. Dersom forskeren istedet torde å si at hun var redd for temaet, ville dette kunne bli et helt annet møte. Jeg er klar over at dette er problematiske spørsmål. En sak er at det kan være vanskelig å forutse hvilke temaer eller spørsmål som vekker ubevisste eller fortrenge følelser. Som Østby påpeker så kan det også være vanskelig å finne ut hvor informantenes grenser går. En grunn er forskerens egen, kanskje ubevisste, motstand mot visse temaer. En annen grunn er at mennesker som har vært gjennom en mengde kartleggende samtaler i sitt møte med det offentlige hjelpeapparatet, kan være godt rustet mht nærgående spørsmål i et intervju (Østby, 1997 s.84). Samtidig har, ifølge Østby, annen forskning vist at:

"nettopp disse klientene kan ha behov for å holde tilbake og behov for å beskytte seg mot ytterligere krenkelser" (ibid. s.84)

Dette er, etter mitt syn, svært vanskelige spørsmål relatert til de moralske sidene ved henholdsvis nærhet og avstand i relasjonen. Hvilke spørsmål det faller naturlig å ta opp har selvfølgelig også med forskningstemaet å gjøre. Uansett tenker jeg at det er viktig som samfunnsforsker å bli bevisst på hva som ligger til grunn for de valg man treffer i situasjonen istedenfor å kamuflere egen angst i en innpakning av moralsk høyverdige begrunnelser. Jeg har intet grunnlag for å si at samfunnsforskere gjør dette. Mitt poeng er at risikoen for at dette kan skje, øker dersom forskeren ikke vier sine følelser oppmerksomhet.

Forutsetningen for å kunne handle moralsk blir trolig større dersom forskeren er bevisst de følelsesmessige sidene av samhandlingen. Som Dalen og Sætersdal sier:

"Møtet med vanskelige livssituasjoner utløser eksistensielle spørsmål om livet og tilværelsens mening. Vi føler oss truffet av kildene. Vår egen angst bobler opp, og vårt eget - kanskje uavklarte forhold til svakhet, avhengighet og annerledeshet, til barnløshet, til å bli vraket eller forlatt, til ikke å være elsket, finner veien opp til overflaten" (opcit. s. 73).

Dersom forskeren skulle ha den oppfatning at hun som person ikke var interessant, så kunne hun, etter min mening, gå glipp av en mengde verdifull informasjon som har betydning for samhandlingen forsker - informant. Forskeren kunne da, uten å vite om det, ende opp med å skrive om sine egne projeksjoner.

Kapittel 5 - Følelser og subjektivitet som analytisk verktøy

Jeg vil i det følgende gi et par eksempler på ulike måter samfunnsforskere kan gjøre bruk av sine følelser og sin subjektivitet i analysen. Dette kan, som det første eksemplet viser, gjøres ved å gå inn i barndommens erfaringer eller ved at

forskeren tydeliggjør sin posisjon som samfunnsborger. Det andre eksemplet dreier seg mer generelt om å synliggjøre seg selv og sitt ståsted som samfunnsforsker.

De to eksemplene som først og fremst orienterer seg mot forskeren selv og ikke direkte er knyttet til intervjusituasjonen og selve forskningsrelasjonen, fremstår i mine øyne som mindre problematiske moralsk sett enn de tilfellene hvor forskeren eksplisitt tematiserer sine følelser i intervjusituasjonen. Dette vil jeg drøfte nærmere i kapittel 8.

Personlige erfaringer som kunnskapskilde

Ofte har vi mer eller mindre bevisste fasttømrede tankemønstre om visse fenomener. - Tankemønstre som tildels springer ut av vår egen erfaring av fenomenet. Å komme til klarhet om disse kan være til hjelp for forskeren i den analysen hun eller han foretar av fenomenet som voksen. Det følgende er hentet fra en bok Pedersen har skrevet om tilgivelse. Boken er basert på brev som barn, ungdom og voksne kvinner har skrevet til ham over temaet tilgivelse. De sistnevnte hadde erfaring fra mishandling (Leer-Salvesen, 1998).

Pedersen viste her hvordan han gjennom å gå veien om sin egen sterke barndomsopplevelse av skyld ble klar over at hans egen forestilling om tilgivelse var radikalt forskjellig fra tilsvarende hos de barn og unge som skrev brev til ham om dette. Formålet var, ut fra hva forskeren skrev i boken om dette, å undersøke hvordan mennesker snakker om og forestiller seg tilgivelsen (Leer-Salvesen, 1998). Jeg gjengir historien i hans egen språkdrakt hentet fra hans bok om tilgivelse:

"Jeg var omtrent fire år og bodde i Nygaten midt i Bergen sentrum. Rundt hjørnet, i Marken, bodde en gammel dame med rynker og hvitt hår og smilehull. Hun het

Josefine og ble en av mine første venninner. En dag jeg besøkte henne, gav hun meg 5 kroner og bad meg å gå i butikken for henne. Hun ramset opp melk, brød og noen ting som var så vanskelige å huske at jeg glemte dem med det samme. Jeg hadde aldri gått i butikken for å handle voksenting før. Bare barneting, godteri og slikt. Men jeg tok imot den blå 5-kroneseddelen og sa ja da hun spurte om jeg kunne klare det. Da jeg sto på gaten og tittet ned bakken til Lille Lungegårdsvann og Festplassen og så en trolleybuss komme kjørende så det gnistret fra ledningene i luften, glemte jeg alt hun hadde bedt meg kjøpe. Likevel gikk jeg til butikken. Der ramset jeg opp alt det beste jeg visste om : drops, bruspulver, småsjokolader, kandis, kjærlighet-på-pinne. Det ble en svær pose for 5 kroner i 1956. Meget stor. Jeg satte meg ute på steintrappen og spiste til jeg kastet opp. Da kom far hjem fra jobb og spurte hva jeg hadde gjort. Jeg fortalte historien og skammet meg. Han ble alvorlig og sa at "dette er å stjele". Da kjente jeg skyldfølelsen og visste at jeg hadde gjort det "med vilje". Jeg begynte å gråte". (Leer-Salvesen, 1998, s.28)

Det hele ble, ifølge forskeren, løst ved "en av de eldste soningsformer den norske barndommen kjenner" (s. 28), - Gutten måtte selv knuse sparebøssen sin, og levere pengene tilbake til Josefine.

Pedersen, som også er skjønnlitterær forfatter, tok med historien fordi den, som han sa, bidro til å farge hans forforståelse. Han sa at dette var hans første sterke opplevelse av skyld og tilgivelse. Underveis i undersøkelsen av fenomenet tilgivelse oppdaget han at barna og de unge som deltok hadde en helt annen oppfatning enn ham selv. Selv opplevde han tilgivelsen i sin barndom som de voksnes eiendom som barn kunne be om å få. De 40-50 barna og ungdommene som skrev til ham om tilgivelse tenkte, ifølge Pedersen, helt annerledes om dette. De assosierte horisontalt i stedet for vertikalt. Tilgivelse var deres eiendom og ikke de voksnes. Som Pedersen uttrykte det: "Min sterkt følelsesladde fortelling fra eget liv betydde noe fordi den fortalte om den forutforståelsen som jeg faktisk måtte kopiere når jeg møtte barn og unge i dag".

Pedersen mente selv at det var vanskelig å kalle dette for forskning - det at han tok med sin egen sterke opplevelse av skyld. Han begrunnet dette med at det er vanskelig å forske på seg selv. Jeg gikk ikke nærmere inn på dette spørsmålet

under intervjuet. Selv opplever jeg imidlertid at noe av det problematiske med å benytte min subjektivitet i forskningen, ligger i grenseoppgangen mellom det private og det personlige. Dette temaet var jeg inne på i forrige kapittel.

"Å stille seg ut"

Sosialantropologen Marianne Gullestad har skrevet at "Balansen er hårfin mellom å utforske seg selv og å stille seg ut" (Gullestad, 1996 s.45). Selv har jeg bevisst overskredet denne grensen i de tilfeller hvor jeg har funnet temaet viktig nok. Kriteriene har hele tiden vært at mine følelser eller erfaringer skulle kunne bringe opp temaer i analysen som, etter mine antagelser, kunne inngå i en form for felles erfaring. Jeg har bare "stilt meg ut" etter først kognitivt og følelsesmessig å ha gått inn i de personlige erfaringer jeg har omtalt i oppgaven. Mer konkret så har jeg i hvert av disse tilfellene overveiet om jeg ønsket å "stille meg ut". I denne prosessen har jeg sett terapeututdanningen som en styrke. Kanskje gjør også denne bakgrunnen at jeg går lenger enn hva jeg ellers ville ha gjort mht å "stille meg ut". Forøvrig ser jeg ikke det at man blottlegger seg som noen forutsetning for at samfunnsforskeren skal kunne dra nytte av den erkjennelsen følelsene måtte gi.

Gjennom eksplisitt å presentere personlige erfaringer i samfunnsforskningen risikerer man ikke bare å anklages for å være for privat. Som debatten om sosiologiprofessor Karin Widerbergs bok "Kunnskapens kjønn" (1995) viste, så kan forskere som gjør bruk av personlige erfaringer til forskningsformål også bli anklaget for å være ekshibisjonistiske (Engebretsen, 1999, s. 103).

Jeg utelukker ikke at jeg selv kan ha slike hunder liggende begravet. Ikke desto mindre oppfatter jeg slike kommentarer som en avsporing av debatten om å benytte sine følelser spesielt, eller sin subjektivitet generelt, i

samfunnsvitenskapelige analyser. Anklager om f.eks. ekshibisjonisme dreier debatten fra sak til person. Det er etter min oppfatning temmelig uinteressant å diskutere om en gitt forsker er ekshibisjonistisk og selvopptatt. Kritikerne kan forøvrig lett falle for eget grep dersom de benytter denne typen personorienterte argumenter. De kan gjennom en personlig vinklet drøfting av forskerens person ende opp med å belyse egne projeksjoner.

Forskerens posisjon

I boken "Hverdagsfilosofer" (1996, s.45 ff.) demonstrerte Gullestad hvordan forskeren kunne tydeliggjøre sitt ståsted gjennom å presentere seg selv i en rammefortelling. Det dreiet seg ikke her om å benytte sine følelser i analysen men mer allment om å synliggjøre sin subjektivitet som forsker. Gullestad har analysert fire selvbiografier fra en konkurranse under tittelen: "Skriv ditt liv". Rammefortellingen handler om noen erfaringer som, ifølge antropologen, kunne bidra til å belyse hennes "posisjon som norsk kvinne med et bestemt sett av sosiale interesser, verdier og forestillinger" (ibid. s.45). Det dreiet seg her om forskerrefleksivitet, og Gullestad mente kravet om refleksivitet ikke bare burde gjelde for datainnsamlingen, men om så mange deler av forskningsprosessen som mulig. Hun hevdet at:

"det er viktig å vite mest mulig om hva som fikk en forsker til å stille bestemte spørsmål og arbeide med bestemte typer materiale. Dette gjør ikke funnene mer relative. Tvert imot vil det å knytte funnene til et bestemt ståsted gjøre dem mer objektive. Sagt på en enkel måte gir dette forskeren en mulighet til å bli mer systematisk" (ibid. s.45).

Gullestad refererte til den tyske filosofen Hans Georg Gadamer's ord om at de forforståelser som et bestemt perspektiv innebar, ikke var en hindring for sann kunnskap men istedet en forutsetning for systematisk vitenskap (ibid. s.45). Som et apropos til spørsmålene om relativisme, som jeg har vært inne på

tidligere, ønsket jeg her å vise til alternative oppfatninger av objektivitet og sannhet.

Kapittel 6 - Stigma som kunnskap

Reaksjoner fra forskersamfunnet eller omgivelsene mht forskningstema kan gi momenter til analysen da det kan fortelle noe om hvordan dette temaet eller aktørene innenfor et gitt felt møtes i storsamfunnet. Forskere forbindes gjerne med temaet de forsker på slik at stigmaet informantene møtes med etterhvert også kan komme til å omfatte forskeren selv. Ikke minst gjelder dette for forskere som orienterer seg mot representanter for grupper som generelt har liten sosial aksept i storsamfunnet. Som Kleinman og Copp har skrevet:

"Sometimes we are unaware that our setting has a stigma in the professional community until our colleagues and friends react to it. While studying violent criminals, Lonnie Athens (1989) found that the stigma of those he studied extended to himself, a researcher who could "establish rapport with such persons"
(Kleinman og Copp, 1993, s.7)

Kleinman gir i boken "Emotions and Fieldwork"(1993) et eksempel som anskueliggjør hvordan forskeren kan benytte kollegers reaksjoner i analysen. Hun foretok en studie av en alternativ helseorganisasjon og forteller at hun ble skuffet over at organisasjonen ikke var så radikal som hun forventet. Fra kolleger fikk hun høre at dette knapt kunne kalles en organisasjon da den bare hadde seks medlemmer. Slike små sammenslutninger var pr definisjon enkle, og sosiologisk sett, ubetydelige. Kleinman opplevde at hun ble influert av sine kollegers syn på organisasjonen og prosjektet. Var dette en legitim setting? Etterhvert oppdaget hun at også medlemmer av organisasjonen hadde internalisert tilsvarende forestillinger. Det hun senere kom fram til var at disse reaksjonene også var data. De reflekterte samfunnet senteret var lokalisert i hvor dets medlemmer måtte kjempe for å oppnå legitimitet (Kleinman og Copp, 1993, s.7).

Som forskere blir vi gjerne påvirket av hvordan andre, og kanskje spesielt kolleger, vurderer vårt forskningstema. Dette vil, ifølge Kleinman og Copp, gjerne påvirke våre egne følelser overfor forskningstemaet og vårt selvbilde som forskere. Ikke minst kan dette påvirke samfunnsforskerens forhold til informantene:

"Although we are unlikely to attribute our feelings of boredom or anger at participants to our colleagues, their negative reactions may lead us to resent those we study" (Kleinman og Copp, 1993 s.).

Gitt disse premissene så kan følelser som kommer opp hos forskeren (eller informanten) i intervjusituasjonen være influert av forhold som ligger utenfor relasjonen. Kanskje er det heller ikke så lett for den enkelte samfunnsforsker å finne ut av hva som ligger til grunn for følelser som f.eks. dukker opp hos henne i intervjusituasjonen.

Gjerningsmann, offer og stigma

En misforståelse under et av intervjuene bragte fram et interessant tema jeg tok med i intervjuguiden: om det å forske på mennesker som av andre defineres som ofre kunne gi et sterkere stigma enn f.eks. å forske på mennesker definert som gjerningsmenn. Dersom stigmaet informantene møtes med i storsamfunnet også kan omfatte forskeren, vil reaksjonene forskerne innenfor et gitt felt møtes med, kunne fortelle mye om hvordan et forskningstema er tabuisert i samfunnet. Slik vil disse reaksjonene også kunne utgjøre materiale for analysen.

Offerbegrepet er problematisk da det gjerne virker stigmatiserende og fordi mennesker som av andre betegnes som ofre ikke nødvendigvis ser på seg selv som dette. Jeg bruker det likevel, i denne sammenhengen, fordi Pedersen refererte til offerforskningen:

"Jeg tror at hvis du forsker i forhold til incestofre så vil du øyeblikkelig få spørsmålet: "Åh, hvorfor er du så interessert i det?" særlig hvis du er jente som gjør det og det gjelder vel endel av offerforskningen".

Samfunnsforskere som har arbeidet med "tabuisert¹⁶ viten" som f.eks. seksuelle overgrep mot barn har beskrevet hvordan budbringeren av slik viten har blitt rammet av sanksjoner, og kanskje til og med av hardere sanksjoner enn de som f.eks. i hemmelighet begår seksuelle overgrep. Selv om stigmatisering og mistenkeliggjøring, ifølge samfunnsforskere innenfor feltet, først og fremst rammer barna det gjelder, så rammer det også fagpersoner når de fremstår som barnas støttespillere eller talspersoner (Bray 1992: Nielsen, 1995 referert i Toverud 1998 s.42). Stigmaet rammer også f.eks. mødre til barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep (Leira, 1992 og Mossige 1995 I: Toverud 1998). "Profesjonell isolasjon som følge av at man arbeider med seksuelle overgrep", omtales ifølge psykologen Ruth Toverud, av mange forskere innenfor feltet.¹⁷ (Toverud 1998 s.42).

Pedersen trodde også at det kunne være noe i det at stigmaet var større innenfor offerforskningen. Han bygget ikke her på egne erfaringer, men refererte til hva han hadde hørt fra andre:

---

¹⁶ "Ordet *taboo* ble i 1771 hentet fra polynesiske språk av kaptein Cook, som introduserte begrepet til det engelske språk. "Freud provided perhaps the most ingenious explanation for the apparently irrational nature of taboos, positing that they were generated by ambivalent social attitudes (...) Freud directly applied this viewpoint to the most universal of all taboos, the incest taboo..." The New Encyclopaedia Britannica, 1992 (siteret fra Toverud 1998 s.40)

¹⁷ Psykologen Ruth Toverud har i boken "Barn, terapi og seksuelle overgrep" (1998) tatt utgangspunkt i terapeuters beretninger om temaet. Med utgangspunkt i relasjonen klient/ terapeut har Toverud studert sammenhenger som, ifølge vaskeseddelen, vanligvis ikke fokuseres i litteraturen: sammenhengen mellom teori, praksis og kontekst og forholdet til kultur og tidsepoke" (Toverud, 1998, vaskeseddelen).

" De som har vært opptatt av barn, de som har vært opptatt av ofre, de som har vært opptatt av svake og utsatte grupper [får det, KM] i større grad klebet til sin person".

Som eksempel på dette nevnte Pedersen prostitusjonsforskningen hvor man, ifølge ham, øyeblikkelig tenkte på to - tre navn, mens de som holdt på "i den andre enden" kanskje ikke var like utsatt for dette.

Kapittel 7 - Personlige valg?

Enten forskeren selv forholder seg til subjektivitetens betydning eller ikke, kan andre bringe den inn i feltet. Forskeren kan bare gjennom valg av tema, få andre innenfor sine urørlighetssoner. Kleinman og Copp har pekt på hvordan forskeren på det rent personlige plan kan forbindes med sitt forskningstema (Kleinman og Copp, 1993). Med dette som utgangspunkt, spurte jeg Pedersen om han hadde fått spørsmål om sine personlige grunner for sitt valg av forskningstema da han intervjuet drapsdømte:

"Jeg har skrevet mye om drap og død og sorg og jeg mistet min far da jeg var 15. Jeg har fått det spørsmålet ganske mange ganger om det er derfor - et resultat av det."

Hva Pedersen måtte ha svart på dette spørsmålet, er ikke det vesentlige her. Det spurte jeg ham heller ikke om. Sitatet illustrerer, etter mitt syn, hvordan samfunnsforskeren rent personlig kan knyttes til sitt forskningstema.

Eliassen mente at forskere ofte kan ha personlige grunner for sitt valg av forskningstema:

"Det der har jeg tenkt veldig mye på og jeg tror at vi velger forskningstema veldig mye ut fra hva man er opptatt av og der følelser positive eller negative er en sterk del. Det tror jeg de fleste gjør selv om mange forneker det".

I denne oppgaven har jeg pekt på hvordan mitt eget valg av tema, problemstillinger og spørsmål til informantene ikke bare hadde en faglig begrunnelse, men også var personlig motivert. Likevel mener jeg som kriminologen Lene Østby at også forskeren må få lov til å beskytte seg (Østby, 1997). Den personlige bakgrunnen for valg av forskningstema behøver heller ikke være noe forskeren selv er bevisst på.

Kleinman og Copp har i et appendix til "Emotions and Fieldwork" presentert forslag til hvordan samfunnsforskere kan inkludere følelsene sine i forskningsnotatene. Jeg gjengir de av spørsmålene som dreier seg om det foregående temaet: personlige grunner for valg av forskningstema. Jeg har selv har hatt utbytte av å svare på disse spørsmålene. Det har blant annet hjulpet meg i valget av temaer innenfor oppgaven. Selv om jeg fant enkelte temaer i Kleinman og Copp's bok så var det etter en gjennomgang av enkelte av spørsmålene at jeg valgte nettopp disse;

"What images do I hold of the people and the place I am about to study and how do I feel about those images? How did I come to study this setting at this time?"

"Ask yourself about the needs you expect this setting to fulfill":

"Do I have an axe to grind? Do I have a mission? Am I looking for a cause or a community? Do I expect this study to help me resolve personal problems? Am I hoping to create a different self? What political assumptions do I have? What kinds of setting activities or subgroups might I avoid or discount because of who I am and what I believe?" (Kleinman og Copp 1993 s. 57-58)

Det kan oppleves uvant og navlebeskuende å skrive om sine egne følelser.¹⁸ De to amerikanske sosiologene foreslår imidlertid én måte som man kan skrive følelsene inn i sine forskningsnotater på:

---

¹⁸ Hvorvidt kulturelle normer for følelsesuttrykk lar seg overføre fra et kontinent til et annet kan nok diskuteres.

Til tross for dette har jeg benyttet amerikansk faglitteratur som utgangspunkt for egne refleksjoner.

Takk til Astrid Renland, 13.10.00, for dine refleksjoner over temaet.

"Write your notes as if you were someone else observing the setting. That fieldworker would note what you said and did and ask you how you feel and what you think. You must treat yourself this way" (Kleinman og Copp, 1993 s. 58).

En forskers tilbakeblikk på sin egen forskning

Den amerikanske samfunnsforskeren og tidligere politimannen John van Maanen har i en artikkel kastet et kritisk blikk på sin egen (politi-)forskning og har blant annet berørt de personlige sidene ved valg av forskningstema:

"(...) research is both a social and personal act. It is subject to the same biographically and situationally specific understandings by which any individual act is made sensible" (van Maanen, 1991 s.33)

Slik jeg forstår utsagnet så bidrar det personlige eller det biografiske til å gi forskerens utsagn og handlinger mening. Van Maanen viser fra sin egen forskning hvordan han i en prosjektbeskrivelse utelot de personlige motiver han hadde for valg av forskningstema, for å fremstå som troverdig. Retorikken i prosjektbeskrivelsen underkommuniserte, ifølge ham at samfunnsforskning var både en sosial og en personlig handling.

Jeg har i denne oppgaven fokusert på kvalitative forskningsintervjuer. Van Maanen drøfter forskningens personlige aspekter ut fra sitt feltarbeid innenfor politiet. Likefullt oppfatter jeg forskerens personlige beveggrunner for valg av forskningstema eller metode, som Dalen og Sætersdal har skrevet om, som noe som her kan gjelde for begge disse formene for kvalitativ samfunnsforskning.

Vår personlige historie vil trolig ha innflytelse på våre valg uavhengig av hva dette måtte være. Som van Maanen også skrev:

"(...) despite the conversions sure to occur with field experience, it is important for the would-be (and wanna-be) fieldworker to recognize as legitimate the personal matters that lead one into a project. Moreover, I suspect staying with a lengthy project may have more to do with the emotional pull and attraction of a given setting on the field-worker than with any abstract notions of disciplinary aims such as the

conventional one of "making a contribution to a the field" (van Maanen, 1991 s. 33-34).

Selv om valget av forskningstema skulle være personlig motivert, så innebærer dette, etter min oppfatning, ingen forringelse av forskningsprosjektets faglige kvalitet. Jeg tror tvert imot at forskeren ved å bli oppmerksom på sine personlige motiver kan gardere seg mot at forskningsprosessen styres av uerkjendte følelser eller motiver. En sjekklister, à la den som spørsmålene fra Copp og Kleinman representerte, kan kanskje hjelpe forskeren til å bli bevisst på valget av forskningstema. Kanskje kan en slik granskning forhindre at man "goes native" i forhold til materialet. Som Eliassen sa:

" Det er veldig lett å bedras på den måten at man blir så fascinert når det er noen som uttrykker seg på en ukonvensjonell, spennende, fargesterk måte at det andre kommer liksom i en underskog. Jeg tror veldig mye på at man må hele tiden lytte til materialet og gå tilbake til det hele tiden".

Hun stilte et betimelig spørsmål idet hun spurte hva slags intervjumateriale man får dersom man har sterke følelser innenfor et tema. Eller som hun også sa: "Hva får man om man kommer som observatør?"

Hva forskeren orienterer seg mot i sin forskning behøver ikke, som Eliassen pekte på, bare springe ut av personlige forhold. Forskeren kan av statusmessige og karrieremessige hensyn velge temaområder som har høyere anseelse i og utenfor forskningsmiljøet. Vitenskapelig ære, kunne ifølge Eliassen, være en viktig beveggrunn. Hun hadde møtt et medlem av kommisjonen noen år etter avlagt doktorgrad som hadde sagt til henne at "nå er du fri!". Som medlemmet av kommisjonen sa: "ingen kan ta fra deg en doktorgrad". Friheten kan muligens oppleves som større i de øvre sfærer av det akademiske hierarkiet. Likevel er det nok ikke alltid det oppleves slik. Som min veileder, professor i kriminologi Kjersti Ericsson, skrev i en kommentar til meg:

"Det er nok ikke bare du som skriver med et helt dommerpanel på skuldrene. Hele strukturen i Akademia er jo lagt opp til konkurranse, hierarki og rangering etter hvor glup en er: Har du førstestillingskompetanse? Har du professorkompetanse? Hvor mange ganger blir du sitert av andre forskere? Hvor mange artikler får du antatt i internasjonale tidsskrifter? Hvor mange forskningspriser har du fått? etc. etc. Dette er "kvalitetskriterier" som avgjør ikke bare hvilken kvalitet *arbeidet ditt* har, men også hvilken kvalitet *du* har. Hva gjør alt dette med forskningen vår?"

Eliassen mente at graden av dristighet i den enkeltes forskning nok kunne være avhengig av personlig mot, og i hvilken grad man brant for en sak. Vel så viktig var det imidlertid "hvor farlig det kunne være å gjøre noe som ikke var vitenskapelig anerkjent", som f.eks. bringe sine følelser sterkere inn i forskningen. Forskeren kunne, ifølge Eliassen, velge noe helt annet for først å få en posisjon og forskningspenger. Slike faktorer kan nok ha en konser-verende innvirkning på forskningspraksis slik at tradisjonelle forskningsidealer videreføres. Hvordan utfallet blir er nok i høy grad avhengig av graden av metodologisk toleranse innenfor den enkelte forskningsinstitusjonen.

Metodologisk toleranse

"Metodologisk toleranse" dreier seg, ifølge filosofene Nils Gilje og Harald Grimen om, i den tolkningspluralismen som omgir ethvert fenomen, å være åpen for at andre tolkninger enn den man selv gir også kan ha noe viktig å bidra med (Gilje, Grimen, 1992). Dette har ikke minst betydning for de innbyrdes relasjonene mellom forskerne. Dersom jeg skal ha noen som helst sjanse til å fremme mine tolkninger er jeg avhengig av at andre forskere i det minste er villige til å vurdere dem seriøst (Ibid. s.203).

Gilje og Grimen trekker en parallell til beskyttelsestoll for nyetablert industri og mener at vitenskapelige tolkningsforslag og hypoteser generelt behøver å beskyttes en viss tid til de er tilstrekkelig utviklet for å møte verdens harde

realiteter. Det er da en forutsetning at forskere praktiserer metodologisk toleranse.

Å praktisere metodologisk toleranse kan, ifølge Gilje og Grimen, også gi en beskyttelse mot altfor stor selvsikkerhet med hensyn til egen tolkning, og ikke minst mot å bli for sterkt påvirket av de ubevisste elementene i ens egen forforståelse (Gilje, Grimen, 1992, s. 204). En konsekvens av manglende metodologisk toleranse kan, etter mitt syn, bli en reproduksjon av samfunnsvitenskapelig kunnskap.

Kapittel 8 Etikk

Grenser for nærhet

Jeg vil i det følgende vurdere metoden jeg gjennom oppgaven har argumentert for i et moralsk perspektiv. Som bakteppe for vurderingen vil jeg ta for meg to idealtypiske ytterligheter hva forskerroller angår, den klassiske, distanserte og som motpol til denne, en rolle der forskeren til en viss grad inviterer informanten til innsyn og eventuelt deltagelse i utvalg og fortolkning av intervjumaterialet.

Moral vil i det følgende omfatte de normer og verdier vi legger til grunn i dagliglivet når vi tar stilling til om noe er riktig eller galt, godt eller dårlig (evt. ondt), rettferdig, urettferdig etc. Etikk forstår jeg her som en "systematisk faglig refleksjon over moralen, der man forsøker å klargjøre moralske normer og verdier" (Thommesen og Wetlesen, 1996, s.16). Jeg redegjør for disse begrepene fordi jeg opplever skillet som vesentlig.

Det er ikke våre følelser som sådan, men måten vi håndterer disse på som vil være utslagsgivende for om vi som samfunnsforskere kan sies å opptre på en moralsk forsvarlig måte. Hva som anses som moralsk forsvarlig vil selvsagt være et diskusjonstema:

Vi kan ikke hjelpe for hva vi føler, bare for hvordan vi handler
(Laurence A. Blum sitert i Vetlesen 1994 s.154, min oversettelse,KM).

Som samfunnsforsker er jeg ansvarlig for min adferd overfor informanten. Jeg er også ansvarlig for hvordan jeg forholder meg til mine følelser for vedkommende før, under og etter intervjuet. Dette gjelder ikke minst mht publiseringen av forskningsresultatene.

Ansvar er et stikkord her. Lene Østby har i sin hovedoppgave i kriminologi drøftet to idealtypiske forskerroller i lys av de etiske grunnsyn disse bygger på. De to forskerrollene er ulike blant annet mht hvor forskeren trekker grenser for sitt ansvar:

"Den konsekvensetiske posisjonen kan beskrives som den klassiske vitenskapelige posisjon. Forskeren har en tilbaketrukket rolle og hovedfokus ligger på kunnskapsproduktet, samtidig har forskeren et uttrykt ønske om ikke å utsette informanten for unødvendige belastninger."(Østby, 1997, s.96)

"Et alternativ til en slik vitenskapsforståelse og forståelse av etikk finner vi hos forskere som uttrykker (og tar) et større ansvar for informantene både før, under og etter selve intervjuet. Både kvinneforskning og aksjonsforskning har tatt et slikt standpunkt. I disse forskningstradisjonene har forskere påtatt seg et større ansvar for informanten enn ikke å skade vedkommende. Forskeren forsøker å få til et likeverdig møte mellom intervjuer og informant, de forsøker å bryte med forskerens tilskuerposisjon og ønsker i større grad å bli deltagere på likefot." (ibid. s.96-97)

Den sistnevnte rollen ligger nærmest opp til den forskerrollen jeg i min kritikk av den førstnevnte har argumentert for i oppgaven. Når jeg her ser de to modellene stilt opp mot hverandre fremstår imidlertid dette som et valg mellom "pest og kolera". Innenfor den klassiske forskerrollen som idealtype, er

forskerens ansvar tydelig avgrenset i forhold til kunnskapsproduktet. Dette ser vi uttrykt i de forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora. I disse hevdes det, ifølge Østby, "at det ikke er etisk forsvarlig å utsette informanter for smerte eller skade hvis han eller hun ikke har samtykket i det" (Østby,1997 s.96). Ikke desto mindre er kunnskapsproduktet gitt forrang i disse retningslinjene som, i hvert fall i dette eksemplet, hviler på en utilitaristisk eller konsekvensetisk etikk. I retningslinjene står det, ifølge Østby, at "informanter ikke kan påberope seg full beskyttelse mot alle typer belastninger" (NESH,1994 s.14 sitert fra Østby, 1997 s.96). Jeg skal ikke her drøfte retningslinjene men nøyer meg med å konstatere at forskerens ansvar, ifølge disse, fremstår som svært begrenset og først og fremst orientert mot kunnskapsproduktet.

En styrke med den klassiske forskerrollen er, som Østby har pekt på, at den er tydelig. Som hun skrev:

"På en måte er den klassiske forskerrollen der forskeren går inn for å avdekke og ikke skade for så å trekke seg helt ut , den som i minst grad inngir forventninger om noe annet" (Østby, 1997 s. 97).

Forutsigbarheten, og med dette kanskje tryggheten, vil kanskje kunne bli større dersom forskerens adferd i intervjusituasjonen er i tråd med den klassiske forskerrollen. På den annen side er det, etter min oppfatning, problematisk å bidra til at andre opplever f.eks. smertefulle psykiske prosesser uten å ta ansvar for det. Slik jeg ser det kan rollen, i slike tilfeller, benyttes til å legitimere adferd som fremstår som forskningsetisk problematisk. Forskeren kan rettferdiggjøre, hva jeg ser som ansvarsfraskrivelse med at den ligger i rollen. Etter mitt syn støttes en slik legitimering langt på vei av hva jeg i det foregående siterte fra retningslinjene. Reglene bærer preg av å ha blitt utarbeidet innenfor akademiske sirkler uten deltagelse fra berørte parter. Det

ville selvsagt være problematisk med anonymisering og sosioøkonomiske ulikheter dersom f.eks. tidligere informanter skulle delta. Ikke desto mindre bidrar gjerne sammensetningen av slike komitéer til å opprettholde eksisterende maktstrukturer i og utenfor forskersamfunnet.

Den sistnevnte forskerrollen ligger, ifølge Østby, tettest opp til den etiske posisjonen som er kalt nærhetsetikk. Den etiske handling begrunnes, ifølge Østbys fremstilling, verken i konsekvenser eller plikt: "Den etiske fordring ligger i møtet mellom et jeg og et du" (Østby, 1997 s.28) Østby så også denne forskerrollen som problematisk - rollen kunne her bli mer utydelig. Hun pekte på det skjeve maktforholdet mellom forsker og informant, forskerens kjennskap til språket og ulikheten i utdanning og sosioøkonomisk bakgrunn. Forholdet mellom de to ville også, ifølge Østby, bli skjevt på grunn av forskerens "forpliktelse i forhold til sitt kunnskapsprodukt". - Innenfor en slik forskerrolle påtar forskeren seg en forpliktelse overfor såvel informanten som kunnskapsproduktet (Østby, 1997 s.97).¹⁹

Denne forskerrollen er ikke minst problematisk mht ansvaret forskeren påtar seg overfor informanten. Forskerrollen fremstår her, i mine øyne, ikke som en beskyttelse, men en fordring. Dersom grensene mellom forsker og informant blir uklare, og informanten befinner seg i en problematisk livssituasjon, så kan det være lett å bli konfluent. Grovt sett kan man si at konfluens dreier seg om ikke å oppleve at der er grenser mellom en selv og den andre. Uten slike grenser blir det, ifølge gestaltterapeutene Perls, Hefferline og Goodman, heller ingen kontakt (Perls, Hefferline og Goodman 1996 s.118). Kontakt kan da forstås som

---

¹⁹ Informantene som er omtalt her er nok mer typiske enn de som har deltatt i dette prosjektet. Min metodedrøfting og drøfting av forskerrollen orienterer seg heller ikke rundt de mer atypiske informanter jeg selv har intervjuet for denne oppgaven.

det å oppleve den andre som en annen enn en selv. Dersom samfunnsforskeren opplever grensene mellom seg selv og informanten som uklare, kan f.eks. informantens problemer av forskeren oppleves som om de var hennes egne. Spørsmålet blir da hvor lenge vedkommende orker å være samfunnsforsker eller å forske innenfor problematiske livsområder. Innenfor en konfluent relasjon kan nærheten framstå som total. Konfluens hevdes innenfor psykologisk faglitteratur å være en forsvarsmekanisme (ibid.) Betydningen av at samfunnsforskeren også har oppmerksomheten rettet mot seg selv, illustreres etter mitt syn av det foregående fordi kontakten mellom forsker og informant står sentralt mht kunnskapsproduksjonen.

En tydelig forskerrolle kan også bli en beskyttelse for forskeren selv. Det kan, innenfor en slik rolle, bli lettere å opprettholde den nødvendige distansen til den andre. En distanse som, gitt de nevnte premissene, utgjør en forutsetning for kontakt. Distanse er også, som det står i metodelitteraturen, nødvendig for analysen. Som sosiologen Ragnvald Kalleberg har skrevet:

"En av de store utfordringene i samfunnsforskning er å kunne veksle mellom tilstrekkelig nærhet og tilstrekkelig distanse" (Kalleberg, 1996 s.45).

Distansens betydning for kunnskapsproduktet er én side av saken.

I informantens møte med forskeren kan nettopp distansen oppleves som befriende. Samfunnsforskeren, "den profesjonelle fremmede"²⁰ får trolig ta del i sensitive temaer nettopp fordi hun er en fremmed, - et menneske som ikke tilhører miljøet og som har forpliktet seg til å ivareta informantens anonymitet. En fremmed som en dag skal "vandre ut av informantens liv". Det informanten forteller til forskeren skal ikke på samme måte som informasjon som gis til representanter for f.eks. sosialapparatet, legges til grunn for konkrete vedtak. En

---

²⁰ van Maanen, John (1991) s. 32

annen sak er at opplysningene om gruppen informanten tilhører, på et generelt grunnlag senere kan bli lagt til grunn for tiltak av beslutningstagere og myndigheter.

"Skriftestol"

Den danske professor i kriminologi Flemming Balvig har i en artikkel pekt på den skriftestolfunksjon kvalitative forskningsintervjuer kan ha:

"(...)at kunne komme til at tale med nogen, der på den ene side ikke er tæt på én som familie og venner, men som på den anden side heller ikke er en behandler, forhørsleder eller på anden måde en person med umiddelbar makt i forhold til én selv; at der kan udvikle seg sociale relationer ud af situationen, som ellers aldrig ville ha udviklet seg; at der sidenhen kan komme forskningsrapporter og omtale af disse frem, som man som udsurgt føler sig godt tilpas ved eller ligefrem stolt over at have deltageret i; osv." (Balvig, 1992 s 167)

Kanskje er det nettopp distansen og det at forskeren ikke rent konkret har umiddelbar makt over informanten som kan bidra til at intervjuet, som Balvig skrev, kan gi informantene:

"(...)psykisk adspredelse og variation og derved avslapning i en ofte ikke altfor inholdsrig hverdag: at man kan blive umiddelbart glad for at nogen, dog bare på på et eller andet plan og selv om det ikke er personligt, interesserer sig for aspekter, der har at gjøre med ens liv (...)" (Balvig,1992, s. 167)

Gjennom oppgaven har jeg hatt et problemorientert fokus på kvalitative forskningsintervjuer og forskerrollen. Kanskje kan Balvigs kommentarer utgjøre en motvekt til dette. Ved å fokusere på det problematiske ved forskerrollen kan jeg ha kommet til å tegne et unyansert og dystert bilde av samfunnsforskeren som idealtipe.

En farlig metode?

Det er selvsagt ingen forutsetning at forskeren synliggjør sine følelser for at hun skal kunne benytte dem analytisk. Ikke desto mindre er det etter hva jeg nå har kommet fram til, svært problematisk å synliggjøre dem overfor informanten eller i forskningsrapporten.

Det kan kanskje framstå underlig for leseren at jeg gjennom brorparten av en hovedoppgave argumenterer for en metode som jeg nærmest ender opp med å advare mot avslutningsvis. Etter å ha fordypet meg i temaet og etter å ha forsøkt å benytte metoden selv, har jeg kommet fram til at dette var svært krevende.

Hvilke forutsetninger har så jeg som en fremmed samfunnsforsker for å vite hvilke "urørlighetssoner" informanten har? Transskriberingen kan i tillegg øke informantens "urørlighetssoner". Trykte ord har, som kjent, en lengre varighet enn samtals spontane uttrykk. Ordene når også ut til "en større offentlighet". Vi mennesker er svært ulike mht i hvilken grad vi ønsker å dele våre følelser med andre. Forskeren kan lett trække på informantene her. "Intimitetstyranni" kan bli et dekkende ord i denne sammenhengen. Hvorfor skulle informanten ønske å dele sine følelser med en anonym offentlighet?

Innenfor forskningsprosjekter der forskeren har fortolkningsmonopol, gir denne metoden, etter min oppfatning, forskeren for stor makt. Å invitere informanten til aktiv deltagelse, medfører, i mine øyne, ikke noen vesentlig endring av dette forholdet. Forskningsrelasjonen er i hovedsak asymmetrisk hva makt og status angår. Å invitere informantene til aktiv deltagelse kan tilsløre slike ulikheter.

En slik invitasjon impliserer i tillegg en forutsetning om muligheten av en "herredømmefri diskurs".²¹

Det kan være krevende å framstille informanten på en måte som ivaretar dennes verdighet dersom forskerens følelsmessige reaksjoner overfor vedkommende skal synliggjøres i forskningsrapporten. Forskeren kan lett framstille informanten på en ufordelaktig måte som kanskje har vel så mye med forskerens fordommer og historie å gjøre. Dette kan selvsagt også skje der de følelsesmessige sidene av relasjonen ikke uttrykkes eksplisitt, men nettopp det at forskeren synliggjør egne følelser kan gjøre informantene mer utsatt. Forskeren blottlegger seg også, men velger selv i hvilken grad dette skal skje. Det kan også oppleves som påtrengende for informanten å lese om forskerens følelser overfor ham selv. Det er ikke vanlig og, etter mitt syn, heller ikke ønskelig, at vi forteller om alt vi tenker og føler overfor hverandre. Spesielt er det ikke, i vår kultur, vanlig å gjøre dette overfor fremmede. Kanskje er vår adferd i så måte styrt av en stilltiende overenskomst om at vi alle har våre "urørlighetssoner"?

---

²¹ Takk til forsker Yngvil Grøvdal og medstudent Astrid Renland for tankevekkende bidrag til dette temaet.

Forskningsrelasjonens grenser

Dersom forskeren velger å synliggjøre sine følelser i forskningsrapporten kan det være problematisk å trekke grensene for forskningsrelasjonen. Forskerens følelser påvirkes ikke bare av samhandlingen med informanten under intervjuet. De influeres også av hva som skjer utenfor denne settingen. Hvor skal forskeren dra grensen mellom relevante og irrelevante opplysninger? Dersom hun f.eks er i dårlig humør før intervjuet starter, skal også dette tas med i rapporten? Dette er jo noe som antagelig vil påvirke samhandlingen og gjennom dette tolkning og analyse. Hva slags kriterier bør ligge til grunn for utvalget av relevant informasjon til samfunnsvitenskapelige forsknings-rapporter?

Vitenskapstradisjonen vi som samfunnsforskere befinner oss innenfor kan også gjøre at forskeren ser kunnskapen som noe opphøyd. Informanten kan bli ofret på kunnskapens alter. Utilitaristisk tenkning er, etter min oppfatning, utbredt i vår kultur, i og utenfor Akademia. Dersom det som anses å gi størst mulig samlet nytte, blir utslagsgivende, kan individuelle moralske hensyn bli skjøvet til side gjennom en moralsk begrunnelse som fokuserer på konsekvensene. Individet kan bli ofret på fellesskapets alter. Dersom forskeren ser kunnskapen som produseres som nyttig for storsamfunnet, for forskersamfunnet, for gruppen informanten representerer, eller kanskje til og med for forskerens avansementsmuligheter, kan informanten stå i en utsatt posisjon.

Med tanke på hvilke føringer tradisjonen kan ha i den enkeltes forskningspraksis er det all grunn til å være på vakt mot moralske overtramp. Dette har jeg forsøkt å synliggjøre for egen del ved å redegjøre for forskningsprosessen som ligger til grunn for denne oppgaven. Dersom vitenskapen sees som en sannhetssøkende virksomhet, er det fare for at

forskeren i sin iver etter å avdekke hva hun oppfatter som sannheten, "legger alle kort på bordet". Informanten kan gjennom synliggjøringen av forskerens følelser bli framstilt på en kompromitterende eller utislørt måte i vitenskapens navn. Informanten kan bli et "intervjuoffer", for å benytte et uttrykk Eliassen refererte til.

Kanskje kan Håkonsens ord være en rettesnor:

"Det er viktig at den som går inn i et intervju går ut av det med en følelse av å bli respektert eller av å ha en slags respekt i behold".

Dette må, også etter mitt syn, være et ufravikelig krav til all samfunnsforskning, - et krav som vanskelig lar seg forene med nevnte metode.

Bruken av følelser som et analytisk instrument kan gjøre samfunnsforskeren blind for at vi mennesker trolig er mer sårbare mht å blottlegge våre følelser enn våre tanker. At dette kan være en farlig metode har jeg selv erfart i arbeidet med dette prosjektet. Jeg ble selv uvel da veileder, på en diskret måte, kommenterte hva jeg egentlig hadde gjengitt av følelser som en av informantene hadde fortalt meg om under intervjuet. Det norske forskningsmiljøet er relativt lite og det er trolig ikke så vanskelig å spore informantene. Spesielt ikke hvis jeg som forsker gir saksopplysninger som forenkler en slik sporing. Denne hendelsen var en vekker.

Informantens motmakt

Hvilke muligheter har så informanten som deltager i samfunnsvitenskapelige forskningsprosjekter, til å beskytte seg mot å bli utlevert på en måte han opplever som invaderende i en offentlig forskningsrapport? Til tross for at forskeren forsøker å anonymisere intervjumaterialet, kan det være vanskelig å

gjøre dette på en slik måte at informanten ikke kan gjenkjennes av mennesker innenfor sitt eget miljø.

Med unntak av den mer atypiske informantgruppen som jeg har intervjuet for denne oppgaven, later informanter innenfor samfunnsvitenskapelige forskningsprosjekter generelt til å befinne seg i en utsatt posisjon.

De forskningsetiske retningslinjene utarbeidet av NESH (Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora) er utarbeidet som "et hjelpemiddel for forskerne selv" (NESH-publikasjon, 1999 s.3) og de "håndheves ikke [ved hjelp] av noe maktapparat"²² (s.4).

De forskningsetiske retningslinjene dekker et "aktsomhetsområde som utdyper eller kommer i tillegg til bindende rettsregler"(Ibid. s.3) Men dette gjelder, ifølge NESH, ikke fullt ut. "Noen av de etiske normene som er nedfelt i

---

²² Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora. NESH-publikasjon 1999.

Den nasjonale forskningsetiske komitéen for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) er oppnevnt av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, og har fungert siden 1990. NESH har som del av sitt mandat å lage forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, jus og humaniora.

Forøvrig hevdes det fra komitéen at "ansvaret for å ivareta de forskningsetiske hensyn er knyttet til ansvaret for forskningen forøvrig. Både enkeltforskere, prosjektledere, forskningsinstitusjoner og bevilgende myndigheter har dermed del i dette ansvaret. NESH's rolle i oppfølging av retningslinjene er å gi råd og uttalelser om prinsipielle forskningsetiske spørsmål som forelegges komitéen. Men komitéen har ingen domsfunksjon i forhold til anklager om brudd på forskningsetiske retningslinjer, og den forvalter ingen sanksjonsmidler". (NESH- publikasjon 1999 s.1) Ifølge mandatet skal komitéen ha minst ni medlemmer med representanter fra følgende fagområder: historie, statsvitenskap, sosiologi, psykologi og etnologi. Komitéen skal ha to lekrepresentanter.

Komitéens medlemmer oppnevnes av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet etter innstilling fra Norges forskningsråd for tre år ad gangen, med adgang til gjenoppnevning. "Komitéens virksomhet skal være åpen for offentlig innsyn" (Forskingsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, jus og humaniora, NESH-publikasjon 1990 s.44).

retningslinjene finner vi igjen i lovgivningen, slik at lovgivningen og forskningsetikken overlapper hverandre" (Ibid. s.3).

Etter å ha forespurt en representant fra NESH angående informanternes muligheter til å be om at en forskningsrapport klausuleres²³, har jeg forstått det slik at de ikke har en slik mulighet.²⁴ NESH er som nevnt et rådgivende organ uten sanksjonsmyndighet. Informanternes muligheter mht forskningsrapporten, begrenser seg etter hva jeg har forstått, til eventuelt å be om en uttalelse fra komitéen.

Etter min vurdering ser det ut til at informanter innenfor samfunnsvitenskapelige forskningsrapporter er utsatt rettslig sett. Sannsynligvis skal også forskeren begå grove overtramp før informanten tyr til rettslige skritt. Informantens motmakt vil uansett være sterkt betinget av sosioøkonomiske faktorer. De begrensede muligheter informantene har til å beskytte seg, vil nok være mest nærliggende for f.eks. representanter for høyere sosiale lag i samfunnet. Om ikke NESH har noen sanksjonsmyndighet, kan nok en negativ uttalelse fra komitéen likevel ha en stigmatiserende effekt.

Slik jeg forstår, hviler ansvaret for å behandle informanter på en akseptabel måte i stor grad på den enkelte samfunnsforsker. En tradisjonell forskerrolle

---

²³ Klausulering innebærer, etter hva jeg har forstått, at forskningsrapporten kun kan leses etter søknad til forskeren. Den vil ikke være offentlig tilgjengelig i f.eks. bibliotek.

²⁴ Korrespondanse pr. e-post med sekretariatsleder for NESH, Finn Mølmen. Svarbrev av 25.10.00

med sterk fokus på kunnskapsproduktet bidrar, etter mitt syn, neppe til å ivareta informantenes interesser.

Kapittel 9 Avsluttende betraktninger

En metode for en narsissistisk²⁵ kultur?

Selv om jeg nå maner til varsomhet mht til at forskeren eksplisitt benytter sine følelser i analysen ser jeg ikke følelsene som uinteressante av den grunn.

Følelsene kan, etter min oppfatning, utgjøre en kunnskapskilde for forskeren selv om de ikke fremstår eksplisitt i analytiske kommentarer. Som kjent gjelder det ikke bare forskerens følelser overfor informanter. Det kan f.eks. dreie seg om følelser hun får som følge av andres kommentarer til forskningstemaet.

Er samfunnsforskerens eksplisitte bruk av egne følelser i analysen en metode som passer som hånd i hanske innenfor en vestlig narsissistisk kultur? Er dette noe for selvopptatte forskere som finner størst tilfredsstillelse i å skue inn i seg selv?

"Er det noe galt med det da?" sa Gabrielsen som en kommentar da jeg refererte til kritiske kommentarer om forskeres selvopptatthet. Forutsetningen var imidlertid, ifølge henne, at egne refleksjoner og erfaringer bidro til å belyse det aktuelle temaet fra flere sider.

Følelsene er der enten vi er oss dem bevisst eller ikke. Oppmerksomhet på følelsene kan, etter mitt syn, gi oss som samfunnsforskere større kontroll over forskningsprosessen og kunnskapsproduksjonen. Som nevnt innledningsvis tror jeg at vi alle er mer eller mindre selvopptatte og at variasjonene vel så mye går på i hvilken grad vi innrømmer det.

---

²⁵ narsisme: d.s.s. narsissisme - selvdyrkelse, selvkjærlighet, selvforelskelse (Fremmedordbok, (1978) s. 201 Oslo, Kunnskapsforlagets blå ordbøker

Jeg må medgi at det gir meg en viss tilfredsstillelse å beskjeftige meg med egne følelser. Dersom jeg fortaper meg i disse og som Narsissus drukner i mitt eget speilbilde, har jeg imidlertid strandet i selvopptattheten. Kleinmans eksempel viste, etter min oppfatning, hvordan hennes følelsesmessige reaksjoner på kollegers kommentarer om organisasjonen hun studerte, ga henne innsikt i reaksjoner informantene møtte fra omgivelsene. Via egne følelsesmessige reaksjoner fikk hun fram nye temaer til intervjuene.

Når samfunnsforskeren er sitt eget instrument, som det gjerne heter i metodelitteraturen, krever dette en viss grad av selvopptatthet. På den annen side kan det f.eks i antropologenes globale perspektiv fremstå som absurd:

"The approach [angående fortolkning - at alt er tekst (KM)] provides us rich insights into the mental processes of analyzing our data and writing them up. But it is also a part of present Western society's occupation with the self, a narcissism in which the "native" becomes secondary, while concern with our anthropological and personal processes becomes primary" (Ottenberg, 1990 s.157)

Fokuset på oss selv kan underminere betingelsene for en kritisk samfunnsvitenskap. Vi går inn i oss selv og orker ikke møte de grufulle betingelsene informantene lever under. Det innadvendte blikket kan bli en flukt. Dette ville, ut fra min forståelse av sosialantropologen, innebære at forskeren f.eks. avviste sine tanker om sosiale skjevheter fordi hun avfeide ubehaget hun opplevde som et uttrykk for egne projeksjoner (Kleinman og Copp, 1993,s.55). Kanskje var dette å trekke det vel langt. I så fall ville det ha vært fare for at forskeren totalt hadde mistet sitt "forskerblikk" - her forstått som det observerende og analytiske blikk vedkommende kan ha i egenskap av å være samfunnsforsker.

Som Kleinman og Copp har hevdet så kan en eksplisitt introduksjon av forskerens følelser i kunnskapsdannelsen føre til at også kunnskapen ses som noe utelukkende subjektivt, noe som er relativt til den enkelte samfunnsforsker. - Vi kan, som samfunnsforskere lett havne i den situasjon at eventuell sosial kritikk som vi fremmer på bakgrunn av vår fortolkning av forskningsmaterialet, blir avvist som bare et uttrykk for våre personlige projeksjoner (ibid. s.56).

Metoden kan framstå som absurd enten vi tenker globalt eller lokalt. Samfunnsvitenskapene orienterer seg gjerne mot livsverdener som av de mennesker som befolker dem kan oppleves som svært problematiske. Dersom samfunnsforskere i slike sammenhenger framstår som egosentriske og navlebeskuende kan også dette skape avstand til informantene. En følge av dette kunne igjen bli en distansert forskerrolle. Dersom samfunnsforskeren har fokus innover i seg selv, på sine egne følelser er risikoen stor for at hun ikke ser informanten slik at kontakten blir dårlig.

På den annen side har det ikke vært mitt poeng at forskeren skulle analysere sitt sjelsliv i intervjusituasjonen. Det dreier seg her bare om at forskeren er oppmerksom på sine følelser også og at hun inkluderer disse i sine feltnotater. Kleinman og Copp har i et appendix til boken "Emotions and fieldwork" presentert forslag til hvordan samfunnsforskere kan inkludere sine følelsesmessige reaksjoner i sine feltnotater (Kleinman og Copp, 1993). Jeg har gjengitt utdrag fra dette tidligere.

Kanskje er det ikke bare denne metoden som kan synes absurd, men også enkelte forskningsprosjekter når de ses i lys av de harde livsvilkår mange mennesker lever under globalt og lokalt.

"Methodolatry" - rett metode gir rett kunnskap

Forøvrig er det flere grøfter å ramle i her. For eksempel kan det til grunn for denne oppgaven ligge antagelser om "den rette metode". At dette prosjektet er et uttrykk for hva den feministiske teologen Mary Daly har kalt "methodolatry" - rett metode gir rett kunnskap (Daly, 1973, s. 11). Daly betegner dette som en dyrking av metoden.

Idéen om en rett metode tangerer debatten om sannhet. I tillegg kan man stille spørsmålet: Rett metode i forhold til hva? Imidlertid ser jeg heller ikke metodevalg som noe som utelukkende bestemmes av problemstillingen. Til grunn for ulike metoder ligger ideologier og menneskesyn som etter mitt syn bør inngå som en bevisst del av metodevalget. Hva slags føringer ligger i metoden eller metodene jeg velger for ulike formål?

Framfor å argumentere for "en rett metode" vil jeg slutte meg til Pedersens ord:

"For å kunne nå frem til ny erkjennelse og ny kunnskap så må både det kognitive og det emosjonelle aspektet med. Innen den rammen. Ikke følelser som alternativet til det kognitive og intellektuelle men som det selvfølgelige innslaget i det er det vel jeg håper å kunne stå for".

Mitt inntrykk fra min posisjon i Akademia er som nevnt at den emosjonelle siden av kunnskapsdannelsen i stor grad forblir forskerens private eiendom . Til dette vil jeg med Kleinman og Copp spørre hvorfor de emosjonelle sidene av kunnskapsdannelsen skal reserveres for metodekapitler eller forord som en type annenrangs kunnskap (Kleinman og Copp, 1993). I metodekapitler eller i forord presenteres forskerens følelser mer ekspressivt, ikke instrumentelt som en analytisk nøkkel. Metodekapitlenes bekjennelser kan likevel gi leseren mulighet til å få innblikk i hvordan det var å forske innenfor det aktuelle feltet.

Etter mitt syn har de så avgjort en plass her også da de utfyller leserens bilde av menneskene og forskningsfeltet.

Forskningsprosessen som ligger til grunn for denne oppgaven minner meg om en lek jeg lekte som barn. Man tar en håndfull sand - så mye har jeg - hiver den opp i luften - tar imot det som faller ned med håndbakene - så mye ga jeg bort - hiver det resterende opp i luften - og så mye fikk jeg igjen.

Spørsmålet er nå: Hvor mye sand har jeg igjen? Hva har jeg igjen etter å advare mot metoden jeg argumenterte for i utgangspunktet? Eller som min veileder sa: "Hva ønsker du at leseren skal sitte igjen med etter å ha lest denne oppgaven?"

Svaret er: Jeg ønsker at du som leser skal sitte igjen med et ubehag:

Et ubehag over å forske på mennesker og kalle dem for informanter.

Et ubehag over å forvalte så mye makt som kunnskapen gir.

Et ubehag over å ha vært mer opptatt av kunnskapsproduktet enn av medprodusentene til denne kunnskapen.

Et ubehag over å være premissleverandør for beslutningstagere og myndigheter.

Et ubehag over å snakke på andres vegne.

Et ubehag over å være i et "ubarmhjertig Akademia"

Listen kan gjøres lang og den overskrider rammene for denne oppgaven.

Dersom jeg gjennom oppgaven kan bidra til en større bevissthet om følelsenes betydning i forskningsprosessen er også det et sandkorn som det er verdt å ta vare på.

Sist men ikke minst håper jeg at du som leser vil stille deg spørsmålet:

Hva innebærer det, for meg, å si "Jeg er en forsker"? ²⁶

---

²⁶ Heshusius, Lous (1996): "On other and self and the impossibility of "research" I: *Considering the researcher as human being* Rapport nr. 1, Pedagogisk Forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo. Sitatet er i min oversettelse (KM) hentet fra s.9.

Appendix

Brev med forespørsel til samfunnsforskere om de ville delta i prosjektet:

Kikki Morén
 Institutt for kriminologi
 P.b. 6706
 St. Olavs plass
 0130 Oslo

E-post: k.c.moren@jusstud.uio.no

Oslo 15. april, 1999

Forsker.....,

Samfunnsforskere søkes som respondenter

Jeg holder på med en hovedoppgave i kriminologi over temaet følelser som kunnskapskilde i samfunnsforskning. I hovedoppgaven vil jeg benytte intervjuer med samfunnsforskere. Jeg vil intervjuere forskere om deres følelser overfor; feltarbeidet, deres profesjonelle identitet og menneskene intervjuene eller feltarbeidet omhandler. Det skal ikke handle om følelsene for deres egen skyld, men følelser som en nøkkel til kunnskap. Slik sett har jeg i denne sammenheng et instrumentelt perspektiv på følelser.

Jeg er en kvinne på 39 år. Jeg har bakgrunn fra filosofi med etikk og politisk filosofi som særemner. Min veileder er Kjersti Ericsson, professor ved Institutt for kriminologi.

Empati ses gjerne som en forutsetning for samfunnsvitenskapelig feltarbeid eller intervjuer. Med empati mener jeg her evne til innlevelse i andre personers behov og reaksjoner. Forskere som foretar kvalitative studier kan oppleve å bli møtt med doble budskap i vitenskapssamfunnet. - Deres følelser kan være til hinder for god forskning. På den annen side risikerer de å ikke forstå respondentene dersom de ikke etablerer nære relasjoner til disse. Resultatet av dette kan bli at forskerne bare tillater seg selv å ha visse følelser og neglisjere følelser som anses upassende.

Følelser som informasjonskilde

Kollegers reaksjoner overfor temaet for forskningsprosjektet ditt eller dine følelsesmessige reaksjoner overfor respondentene, kan gi verdifull informasjon for analysen av materialet. Dersom denne kunnskapen ikke ivaretas, kan dette føre til at du som forsker overser en, etter mitt syn, verdifull kunnskapskilde. Jeg vil illustrere dette med et eksempel;

Den amerikanske professoren i sosiologi, Sherryl Kleinman foretok en studie av en alternativ helseorganisasjon. Kleinman ble skuffet over at organisasjonen ikke var så radikal som hun forventet. Fra kolleger fikk hun høre at dette knapt kunne kalles en organisasjon da den bare hadde seks medlemmer. Slike små sammenslutninger var pr definisjon enkle og sosiologisk sett, ubetydelige. Kleinman opplevde at hun ble influert av sine kollegers syn på organisasjonen og prosjektet. Var dette en legitim setting? Etterhvert oppdaget Kleinman at også medlemmer av organisasjonen hadde internalisert tilsvarende forestillinger. Det hun senere kom fram til var at disse reaksjonene også var data. De reflekterte samfunnet senteret var lokalisert i hvor dets medlemmer måtte kjempe for å oppnå legitimitet.

Et annet eksempel viser hvordan følelsene som forskeren umiddelbart blir bevisst kan skjule andre, mindre sosialt aksepterte følelser.-
Forskeren Claudia Koonz intervjuet en kvinne som hadde vært nazileder i Tyskland under Hitler. Koonz oppdaget at hun kjedet seg under intervjuet. Det var merkelig forutsigbart. Det lot ikke til at kvinnen hadde endret synspunkter i løpet av alle år som var gått siden Hitler ble bekjempet. Koonz bebreidet seg selv for at hun kjedet seg. Dette var kanskje den eneste nazilederen hun ville møte i sitt liv. Det hun fant ut ved nærmere granskning av disse følelsene, var at hun egentlig var sint på kvinnen som ikke viste antydning til anger eller skyldfølelser for sine ugjerninger. Dersom forskeren erkjenner også negative følelser overfor respondentene kan disse gi verdifulle momenter til analysen.

Anonymisering

Det kan bli problematisk å anonymisere materialet. Dersom temaet ikke kan illustreres med eksempler hentet fra konkrete forskningsprosjekter, vil det lett bli abstrakt og meningsløst. Å rekonstruere eksemplene til det ugjenkjennelige kan også by på problemer. Jeg kan ikke se at dette lar seg gjøre uten at formålet med studien går tapt. Materialet blir upålitelig og hele studien mister sin verdi.

Hvordan vet du at du kan stole på meg? Det kan du ikke vite. Jeg kan bare forsikre deg at jeg vil gjøre mitt beste hva anonymisering angår. Jeg kommer til å sende deg det jeg har skrevet fra intervjuet slik at du kan kommentere dette. Sist men ikke minst vil jeg understreke at du er i din fulle rett til å trekke deg fra samarbeidet.

Jeg har forstått det slik at du har erfaring fra kvalitative studier. Selv om du ikke har vært i felten på en stund, men er interessert i og har synspunkter på temaet, håper jeg du tar kontakt.

Jeg er takknemlig for et raskt svar dersom du er interessert i å delta.

Vennlig hilsen

Kikki Morén

Ja, jeg er interessert i å delta i prosjektet med arbeidstittelen;
"Følelser som kunnskapskilde i samfunnsforskning."

Navn:

Litteraturliste

Balvig, Flemming (1992): "Narkotika-sociologiens hverdag" I: *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, nr.3, Greve, Danmark.

Barber, Bernard (1973) "Research on research on human subjects: problems of access to a powerful profession" I: *Social Problems*, vol. 21 no. 1, University of California, Santa Barbara.

Bordieu, Pierre (1992). *Texter om de intellektuella* Stockholm, Brutus Østlings förlag

The Cambridge dictionary of Philosophy (1999) 2.utg. Cambridge, England Cambridge University Press.

Cohen, Stanley (1985): *Visions of Social Control - Crime, Punishment and Classification*. Cambridge, Polity Press.

Christie, Nils (1982): *Hvor tett et samfunn?* Oslo, Universitetsforlaget.

Dalen, Monica og Barbro Sætersdal (1992): *Utenlandsadopterte barn i Norge. - tilpasning - opplæring - identitetsutvikling*. Doktoravhandling ved det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.

Daly, Mary (1973) *Beyond God the father -Toward a Philosophy of Women's Liberation* Boston, Beacon Press.

Engebretsen, Marit Hopland (1999): "Den subjektive erfarings rolle i vitenskapen" - om mottakelsen av Karin Widerbergs bok *Kunnskapens kjønn*". I: *Kritisk kunnskapspraksis. Bidrag til feministisk vitenskapsteori*. Oslo, Spartacus forlag.

Eliasson, Rosmari (1987): *Forskningsetik og perspektivval*. Lund, Studentlitteratur.

Fog, Jette (1994): *Med samtalen som utgangspunkt*. København, Akademisk Forlag.

Gilje, Nils og Harald Grimen (1992): *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Göteborg, Daidalos.

Goffman, Erving (1974): *Vårt rollespill til daglig - En studie i hverdagslivets dramatik*. Oslo, Dreyers forlag.

Gullestad, Marianne (1996): *Hverdagsfilosofier* Oslo, Universitetsforlaget.

Hammer, Olav (1997): *På spaning efter helheten - New Age en ny folketro?* Stockholm, Wahlstrøm & Widstrand.

Hammerlin, Yngve (1999): "Menneskesyn og fengsler". Forelesning ved Institutt for kriminologi, Universitetet i Oslo.

Hammerlin, Yngve og Egil Larsen (1997): *Menneskesyn i teorier om mennesket* Oslo, ad Notam Gyldendal.

Heshusius, Lous (1996): "On Other and Self and the Impossibility of "Research" I: *Considering the Researcher as Human Being. Report no.1.1996 Department of Educational Research..* University of Oslo.

Heshusius, Lous og Keith Ballard (1996): How Do We count the Ways We Know? Some background to the Project. I: *From Positivism to Interpretism and beyond. Tales of transformation in educational and Social Research (The Mind-Body Connection)* Teachers College Press, New York, Columbia university,

Hochschild, Arlie R.(1983): *The managed heart: Commercialization of human feeling*. Berkeley: University of California Press.

Janis, Irving L.(1991): "Groupthink" I: *Kompendium for Prosjektforum, Organisasjon og ledelse 1997*. Universitetet i Oslo.

Kalleberg, Ragnvald (1996): "Forskningsopplegget og samfunnsforskningens dobbeltdialog. I: *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Oslo, Universitetsforlaget.

Kepner, James I (1993): *Body Process - Working with the body in psychotherapy*. San Francisco, Jossey-Bass Publishers

Kjensli, Tina (1997-98) "*Følelssosiologi og affektteori*" I: Hovedfagsårboken 1997-98, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo

Kleinman, Sherryl (1991): "Fieldworkers' Feelings: "What we feel, Who we are, How we analyse." I: *Experiencing Fieldwork - an inside view of Qualitative research*. London, Sage

Kleinman, Sherryl og Martha A.Copp (1993): *Emotions and Fieldwork* London. Sage publications,

Kvale, Steinar (1997): *Det kvalitative forskningsintervju*, Oslo, ad Notam Gyldendal.

Kvernbekk, Tone (red.) (1996): *Considering the Researcher as a Human Being* Report no.1, Department of Educational Research, University of Oslo.

Macmillan Student Encyclopedia of Sociology (1983) London, Macmillan Press.

Leer-Salvesen, Paul (1991): *Menneske og straff. - En refleksjon om skyld og straff som et bidrag til arbeidet med straffens etikk*. Oslo, Universitetsforlaget.

Leer-Salvesen (1999): *Tilgivelse*. Oslo, Universitetsforlaget.

Leer-Salvesen (2000): E-post til undertegnede (KM) med kommentarer til skissen til denne hovedoppgave i kriminologi : "Følelser som kunnskap" 4.4.2000.

Lauvås, Per og Gunnar Handal (1990): *Veiledning og praktisk yrkesteori* Oslo, J.W. Cappelens Forlag.

Nielsen, Geir Høstmark (1997): "Stress og mestring av stress". I: *En innføringsbok i psykologi for universiteter og høgskoler*. Oslo. Cappelen Akademisk forlag.

Ottenberg, Simon (1990): "Thirty Years of Fieldnotes: Changing Relationships to the Text". I: *Fieldnotes*. Cornell University Press, Ithaca.

Perls, Frederick, Ralph F.Hefferline og Paul Goodman (1996): *Gestalt therapy - Excitement and Growth in the Human Personality*. London, Souvenir Press.

Politikens filosofileksikon (1983): Poul Lübcke (red.) København, Politikens forlag.

Reinharz, Shulamit (1992): *Feminist methods in social research*. Oxford University Press.

Repstad, Pål (1993): *Mellom nærhet og distanse*. Oslo, Universitetsforlagets metodebibliotek.

Rustad, Linda M.(1998): "Kunnskap som delvise forbindelser". I: *Betatt av viten. - Bruksanvisninger til Donna Haraway*. Oslo, Spartacus forlag.

Schaanning, Espen (1997): *Vitenskap som skapt viten. - Foucault og historisk praksis*. Oslo, Spartacus forlag.

Schaanning, Espen (2000) *Fortiden i våre hender - Foucault som vitenshåndtør* Bd. 1, Avhandling for den filosofiske doktorgrad, Universitetet i Oslo, Unipub forlag

Skirbekk, Gunnar (1999): "Den eine fornuft og dei mange rasjonalitetar (og irrasjonalitetar)?" Seminaret i vitenskapsteori 19.11.1999, Historisk filosofisk fakultet, Universitetet i Oslo.

Sosiologisk leksikon (1997) Korsnes, Olav, Heine Andersen og Thomas Brante (red.) Oslo, Universitetsforlaget.

Spakmo, Unni (1999): *Forskerrefleksivitet - en studie av forskersubjektet i livshistorieintervjuer* (Klausulert) Hovedoppgave i pedagogikk, Pedagogisk forskningsinstitutt, Det utdanningsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.

Sunesson, Sune (1974): "Inledning" I: *Michel Foucault: Övervakning och straff*. Lund, Arkiv förlag.

Thommessen, Bjørn og Jon Wetlesen (1996): *Etisk tenkning - en historisk og systematisk innføring*. Oslo, ad Notam Gyldendal.

Toverud, Ruth (1998): *Barn, terapi og seksuelle overgrep*, Oslo, Tano Aschehoug.

Tranøy, Knut Erik (1986): *Vitenskapen - samfunnsmakt og livsform* Oslo, Universitetsforlaget.

Uniform - Internavis for Universitetet i Oslo. Artikkel fra 6.4.00: "Lite generøsitet forskerne imellom" ved Gro Lien Garbo.

van Maanen, John (1991): "Playing back the Tape" I: *Experiencing Fieldwork - An Inside View of Qualitative Research* Newbury Park, Sage publications.

Vetlesen, Arne Johan og Per Nortvedt (1996): *Følelser og moral*. Oslo, ad Notam Gyldendal.

Winsløw, Jacob Hilden (1991): *Videnskapelig hverdag - en sociologisk undersøgelse af forholdet mellem praksis og selvforståelse i empiriske videnskaber*. Holte, Danmark, Forlaget Socpol.

Østby, Lene (1997): *Forskningsetikk i praksis - nytte, norm eller nærhet? - En drøfting av noen etiske problemstillinger knyttet til en undersøkelse blant klienter i Hiv-metadonprosjektet*. Hovedfagsoppgave, Institutt for kriminologi, Universitetet i Oslo.

Aarum Andersen, Jon og Bengt Abrahamsson (1996): *Organisasjon - om å beskrive og forstå organisasjoner*. Oslo, Cappelen akademisk forlag.